

De Coll. Faxevaas

1920

Pris kr. 3.25

KARL MARX
OG
FRIEDRICH ENGELS
INDTIL 1848

AV
VALBORG SØNSTEVOLD

KRISTIANIA
DET NORSKE ARBEIDERPARTIS FORLAG
1920

De Collymore

TO MÆND — EN TANKE

KARL MARX OG FRIEDRICH ENGELS

INDTIL 1848

AV

VALBORG SØNSTEVOLD

**NB Rana
Depotbiblioteket**

NB Rana
Depotbiblioteket

Indhold.

I. Den unge Marx	1
II. Den unge Engels	20
III. Marx og Engels møtes i Deutsch-Französische Jahrbücher	47
IV. Tankeutvekslingen begynder. („Die Heilige Familie“ — „Lage der arbeitenden Klasse in England“)	68
V. Det kommunistiske manifest	99

NB Rana
Deponibiblioteket

I. Den unge Marx.

Til studiet av veksten i Karl Marx's personlighet flyter kilderne meget sparsomt. I denne undersøkelse er det først og fremst arten av hans livsfornemmelse - det gjælder at faa tak i, den maate han møter livet og dets foreteelser paa indenfra. Det gjælder at bringe paa det rene hvor sterk sammenhængen er mellem Marx's personlighet og hans ideer, hans verk. Det er den sikreste vei til en vurdering av i hvor høi grad Marx's verk er vokset naturlig frem av hans indre forutsætninger, og hvilken plads paavirkning utenfra vel kan ha i det. Den paavirkning det i denne undersøkelse da først og fremst blir tale om, er den Friedrich Engels eventuelt har øvet paa ham.

For at naa til et antagelig resultat i en slik undersøkelse vilde tidlige ungdomsbreve være en stor hjelp. Den tidlige ungdom er de karakteristiske breves tid. Det er den tid da selvbeskuelse og selvfordypelse er tillatt og nødvendig. Det er da mennesket for første gang med pine og henrykkelse fornemmer at det lever, da det i undrende ærbødighet stadig gaar i ring om sit eget nyopdagede jeg; og da alt det møter i livet bare har værdi i forhold til det indgrep det gjør i dets eget liv. I den tid skriver unge mennesker breve som fortæller om denne stadige vandring i ring om jeget og om den uavladelige kamp de fører for at orientere sig i livets kaos. Karl Marx har senere i sit liv betonet at menneskene er ikke i virkelig-

heten det de er i sine egne øine, i sin egen indbildning. Gir man ham ret, skulde det faktiske indhold av de domme unge mennesker fælder over sig selv, ha lite værd. Men dommene sier allikevel noget om mennesket og dets egenart, og den orienteringsevne de viser overfor livet, den gir en faktisk opplysning om graden av anlæggenes eienommelighet, om evnernes art og rækkevidde som kan kaste lys over hele menneskets senere liv.

Et eneste slikt brev er levnet os fra Karl Marx's haand. Men det er et sjeldent værdifuldt brev, som erstatter en hel brevsamling fuld av opplysninger om faktiske kjendsgjæringer fra Marx's ungdomsliv. Mange aar senere — engang i 60-aarene — da Marx's jeg hadde indtat en mere beskeden plads i hans bevissthet, end det hadde i dette ungdomsbrev, forela hans døtre ham en række spørsmaal, som Marx halvt i spøk, halvt i alvor har besvaret. Et av spørsmaalene lyder: Hvad er lykken for dig? og svaret: At kjæmpe. Brevet fortæller det samme, skjønt Marx selv, om spørsmålet dengang var blit forelagt ham, visst ikke vilde git det samme svar. Han var sig allerede dengang bevisst at han kjæmpet, men sikkert ikke at kamp var den form for liv som var lykken for ham, hans element. Den røde traad gjennom brevets mangeartede indhold er Marx's kamp med Hegel. Brevskriveren sitter beseiret og ser tilbake paa sin kamp med seierherren, og saa fuldstændig er han overvundet at han hele tiden bruker seierherrens vaaben mot sig selv, at han fælder dommene over sig selv i seierherrens tankeformer.

Marx er 19 aar gammel. Han sitter i Berlin og skriver til sin far. Han har et studieaar i Bonn bak sig og ett i Berlin, og det er dette sidste han i brevet avlægger regnskap for — for sig selv og for sin far. Han prøver at finde sammenhængen i den indre kamp dette aar har været for ham. Klokken er fire om morgenen før

han er færdig med det lange aarsopgjør — lyset er ganske brændt ned i staken, og hans øine verker.

Han føler det selv som om han staar ved en milepæl i sit liv. Noget gammelt er slut, noget nyt venter ham: «I en slik overgangstid føler vi trang til med tankens ørneøine at betrakte nutid og fortid for at komme til klarhet over vor virkelige stilling. Ja verdenshistorien selv elsker en slik tilbakeskuen, den betrakter sig selv, hvad der ofte gir den skin av stilstand og tilbakegang, medens den dog bare kaster sig i lænestolen for at forstaa sig selv, for aandelig at gjennemtrænge sin egen, aandens gjerning.» Det er brevets pompøse indledning. Karl Marx og verdenshistorien beskuer sig selv. «Men den enkelte blir i slike øieblikke lyrisk,» fortsætter brevet, «for enhver metamorfose er dels svanesang, dels ouverture til et stort nyt digt, som søker at vinde form i endnu sammenflytende, glansrike farver.»

Naar han ved utgangen av sit første studieaar i Berlin kaster et blik tilbake paa det liv han har levet, saa ber han om lov til at se slik paa sine forhold, som han i det hele betrakter livet, nemlig som et uttrykk for en aandelig virksomhet, som tar form til alle kanter i viden, kunst og det private liv. — Allerede her merker man Hegel. Han ser paa livet slik som Hegel ser det. — Som han selv betrakter sit liv i det forløpne aar, falder det i to avsnit. Det er den del som staar i idealismens tegn, «næret og sammenlignet med Kant og Fichte», og den som er kampen med Hegel og den endelige underkastelse under ham.

Han har øiensynlig ikke ført noget liv som har synderlig likhet med det gjængse studentertiliv. Saasnart han var kommet til Berlin, fortæller han, avbrøt han alle tidligere forbindelser og gjorde med uvilje sjeldne besøk og søkte at fordype sig i videnskap og kunst.

Det var naturlig og rimelig at det først var kunsten det gik ut over, den lyriske poesi, «ifølge den sindstilstand han dengang var i» (han var nemlig forelsket), men som hans stilling og hele tidligere utvikling førte det med sig, blev den rent idealistisk. Et likesaa fjerntliggende hinsides som hans kjærlighet, blev hans himmel, hans kunst. «Alt det virkelige flyter ut, og det utflytende blir uten grænser —.»

Men poesien maatte bare være akkompagnement. Han skulde jo studere jus og følte fremfor alt trang til at «kjæmpe med filosofien». Saa forener han begge dele, idet han skriver en retsfilosofi. Men til den hadde han benyttet den matematiske dogmatismes uvidenskabelige metode, som bestaar i at subjektet løper rundt om saken og ræsonnerer frem og tilbake. Den er bra nok for matematikens vedkommende. Men i det konkrete uttrykk for den levende tankeverden slik som retten, staten naturen, hele filosofien er det, her maa man lytte til objektet selv i dets utvikling, man maa ikke indføre vilkaarlige inndelinger. Tingens fornuft selv maa rulle avsted bærende sin motsætning i sig og finde sin enhet i sig selv.

Det er igjen de Hegelske maal han maaler sig selv med. Tanken bærer sin motsætning i sig selv, den finder sin enhet i sig selv: Væren — ikke væren — vorden. Tese — syntese — antitese. Næsten paa hvert punkt i brevet kan man finde denne anvendelse av Hegel. Det er «slik som Marx nu ser paa livet».

Som anden del i hans arbeide kom noget han kaldte retsfilosofi: «efter min mening dengang tankeutviklingen i den positive romerret — som om den positive ret i sin tankeutvikling overhodet kunde være noget forskjellig fra retsbegrepets formulering, som første del skulde behandle.» Igjen Hegel: Tanken er subjektet, væren er prædiketet.

Virkelighetens verden er størknede begreper. «Hegels filosofi bevæger sig», som Feuerbach uttrykker det, «fra det abstrakte til det konkrete. fra det ideelle til det reelle.» Den positive ret er et billede av retsbegrepet.

Ved slutten av den materielle privatret innsaa han at det hele var bort i veggene og forstod at uten filosofi kom han ingen vei. Saa kunde han med god samvittighet kaste sig i armene paa den igjen og skrev et nyt metafysisk grundsystem som det ikke gik bedre med.

Men det var ikke nok med at den 19-aarige Marx studerte filosofi og jus og skrev retsfilosofiske verker, han hadde ogsaa gjort sig til vane at ta utskrifter av alle bøker som han læste, f. eks. av Lessings Laokoon, Solgers Erwin, Winkelmanns kunsthistorie, Ludens tyske historie og rable refleksjoner ned ved siden av, og ved slutten av semesteret slog han sig igjen paa digtningen. «Det er paa ny idealismen som spiller gjennom tvungent humor, gjennom et mislykket fantastisk drama, indtil den endelig slaar om og gaar over til ren formkunst for det meste uten begeistrende gjenstande og uten flugt i tanken.» — «Og dog er disse sidste digte de eneste i hvilke pludselig, som ved et trylleslag — ak, slaget var i begyndelsen knusende —, den sande poesis rike lyste mot mig, og alle mine skabninger sank i grus.»

Man undrer sig ikke over at alt dette, «de mange gjennomvaaakte nætter, kampene, de ytre og indre ophidselser og det faktum at han kom ikke synderlig beriket ut av det hele. og hadde forsømt natur, kunst, verden, støtt venner fra sig» — at alt det var nok til at gjøre den unge Marx syk, saa han maatte restaurere sig ved et landophold — «Et forhæng var faldt, hans allerhelligste var revet itu, og nye guder maatte sættes ind.»

Marx var færdig med idealismen næret med Kant og Fichte. Nu begyndte han at søke ideen i selve virkelig-

heten. Hadde guderne før tronet høit over jorden, saa var de nu blit dens midtpunkt. Han hadde læst brudstykker av Hegels filosofi, hvis groteske «Følsenmelodie»¹⁾ ikke behaget ham. Endnu engang vilde han dukke ned i havet, men med den bestemte hensigt at finde aandens verden like saa nødvendig, konkret og fast grundmuret som den materielle, ikke mere øve fegtekunster, men holde den rene perle mot sollyset.

Det er ouverturen til den tragiske kamp med Hegel. Man ser allerede her den sterke lidenskap for sandheten, trangen til «ikke bare at øve fegtekunster, men holde den rene perle mot sollyset,» som er et saa fremtrædende drag i Marx's sjælelige konstitution. Han skrev en dialog — »Kleantus eller om filosofiens utgangspunkt og nødvendige utvikling» — et verk hvor kunst og viden paa en maate gik sammen — tidligere hadde de to gaat hver sin vei. Det var en filosofisk-dialektisk utvikling av guddommen, slik som den manifesterer sig som begrep, som religion, som natur og som historie. Den sidste sætning var begyndelsen til Hegels system — og dette arbeide, som hadde voldt ham uendelig meget hodebry, og som var skrevet slik at han næsten ikke kunde tænke sig ind i det igjen, dette hans kjæreste barn, næret i maaneskin, fører ham som en falsk sirene i fiendens arme. En stund driver han saa bare positive studier — og det er utrolige mængder av stof han sætter tillivs. Men av sorg over Jennys (sin forlovedes) sygdom og av tærende ærgrelse over at maatte gjøre en anskuelse som han hatet til sin avgud — blir han syk igjen. Under sykdommen læser han Hegel fra begyndelsen til enden og lærer de fleste av hans elever at kjende, kommer i en doktorklub hvor stridens bølger gaar høit. «og fastere og fastere lenket jeg

1) Klippemelodi.

mig til den nuværende verdensfilosofi, som jeg hadde tænkt at undslippe». Underkastelsen under Hegel er et fuldbyrdet faktum. Hegel har seiret i kampen.

En meget ung mand som tar sig selv uendelig alvorlig, som styrter sig paa hodet i de aller vanskeligste opgaver, som stænger sig ute fra verden og i lange, vaakne nætter ruger over en uendelighet av bøker og et virvar av tunge og vanskelige tanker, noget vældig som ikke vet hvordan det skal bruke sin kraft, et menneske med en sjælelig virketrang saa stormende at legemet gang paa gang reagerer og sier stop. Det kan ikke holde denne storm ut. Det er det billede dette ungdomsbrev gir os av den 19-aarige Marx. For denne undersøkelse er det forholdet til Hegel som interesserer mest. For dette forhold er eiendommelig. Det peker ind mot noget av det mest centrale i Karl Marx's personlighet. Man kan f. eks. til sammenligning ta en mand som Friedrich Engels og hans forhold til Hegel, hvad jeg senere vil komme tilbake til. Der er det idel begeistring, lutter glad hengivelse i de vældige tanker, og slik har vel Hegel gjennomgaaende virket paa de unge i den tid hans filosofi var «verdensfilosofien». Men Marx stritter imot. Det er netop verdensfilosofien han vil undslippe, han blir syk av ærgrelse, fordi han maa bøie knæ for den. Der er en steil selvstændighetsattraa i denne maate at møte en herskende aandstrømning paa, en vældig ærgjerrighet, men en sund ærgjerrighet og en charmerende ærgjerrighet, fordi den er i harmoni med skapertrangen, evnerne, kræfterne hos ham som har den.

I det hele er denne kamp med Hegel en eiendommelig form for en ungdomskamp. Bare den aller største motstander var den unge stridsmand jevnbyrdig. Intet mindre end verdensfilosofien kunde gjøre det. Marx har sikkert — noget som ofte vil være tilfælde med steile aander — næret en

uvilkaarlig foragt for tidens aandelige farsotter, og Hegelianismen var dengang en slik aandelig farsot som herjet den tyske dannede verden. Han vilde ikke uten videre være med paa at rope hurra for tidens aandelige fører, bare fordi han var fører. I en slik foragt for det som hersker i tiden, gjemmer der sig vel ofte — og det er sandsynlig at det var tilfælde med Marx — en trang til selv at skape sit indre livs former, til selv at gi tingene navn, en smertefølelse bare ved tanken paa at man kan bli nødt til at tvinge sit eget liv ind i andres former. Denne smertefølelse har Marx været betat av i sin kamp med Hegel.

Men den forunderlige rædselsblandede tiltrækning Hegel øver paa ham, maa ha en aarsak. En mand som stritter imot og allikevel bøier sig tilslut, han bøier sig av overbevisning, om man med overbevisning mener følelsen av slegtskap mellom den livsform man bøier sig ind under, og det i en selv man har trang til at gi form. Man kan tænke sig at der er noget ved Hegels filosofi som har git Marx den forfærdelige magtstjelende følelse at det han hadde trang og evner til at gjøre, hadde en anden gjort før ham. I det hele gir brevet anelse om en kunstnernatur, en personlighet som maa og vil finde sin egen vei i livets kaos — kunstnernatur tat i ordets videste betydning, slik som ogsaa Hegel var det, slik som enhver er det, der i livets tilsyneladende virvar av tiltældigheter bygger en sammenheng. Ogsaa brevets form peker paa kunstneren i Marx. Det som alt i skolen var hans «sedvanlige feil», «en søken efter det sjeldne billedrike uttrykk» er ogsaa her iøinefaldende. Denne «feil» skulde komme til at følge ham hele livet igjennem, like ind i hans rent videnskabelige verker.

Det er tankens bevægelser som interesserer Marx, men naar han har fulgt den til dens sidste konsekvens ved

hjælp av de ufuldkomne uttrykksmidler de abstrakte tankeformer gir ham, sætter billedet ind og kaster som i et lynglimt lys over den tilbakelagte vei. Billedet skal gi det utsigelige, det er som han hviler ut i det, i rent æstetisk glæde et øieblik samler i sig hele den mœisommelig opbyggede tankeforbindelse, stryker av den tankens tætsluttende graa dragt og klær den i farverike gevandter. Stilen er allerede i brevet den utpræget Marxske, en eienommelig utrustet, rikt begavet personlighets stil. Tænker? — kunstner? — det er endnu umulig at si hvad han vil bli til. Man vet bare, han vil bli til noget.

Det er Marx's datter Eleanor Marx Aveling, som «bare med den største overvindelse» overgir verden et brev som «saa tydelig var bestemt udelukkende for den elskede far»¹⁾. Nogen venner har overtalt hende til det, forat ikke motstandernes løgne skal være det eneste materiale i diskussionen om Marx's privatliv. Nogen almindelige, indledende kommenterende bemerkninger ender slik: «Det var pinlig for mig at utlevere det inderste i dette hjerte, men jeg angrer ikke paa det, hvis jeg derved kan bidra til at man lærer Karl Marx bedre at kjende og saaledes kommer til at elske ham høiere og agte ham mer.» Mehring istemmer denne litt tysk-sentimentale melodi: «De utallige anklager for hjerteløshet hos manden har gutten allerede tat livet av med de gripende ord at hjertets stemme bare synes at tie, fordi den kjæpende aand overdøver den.» Marx vilde sikkert smile om han saa denne iver efter at vaske ham ren for beskyldningen for hjerteløshet, for at gjøre ham mere elsket og høiere agtet, han som pleiet at si: «Verfolge deinen Weg und lass die Leute reden!»

Som man i dette ungdomsbrev ser ynglingens varme

¹⁾ Offentliggjort i Die Neue Zeit 1897—98. I, side 4 flg.

hjertelag¹⁾, læser man det ogsaa i hans manddoms gjerning. Selv om hans verk først og fremst bærer den høie intelligens' stempel, og selv om han hele sit liv øste den mest bitende haan over det han selv kaldte «Gefühlsduselei», saa vil man naar man «lytter til objektet i dets egen utvikling», høre det levende hjerte banke i det.

«Men ideer som vor intelligens beseirer, som vor følelse erobrer, som forstanden har smidd vor samvittighet fast til, det er lænker som man ikke river sig løs fra uten at sønderrive sit hjerte, det er dæmoner som mennesket bare kan beseire, idet han underkaster sig dem.» Der ligger en lang tid mellem disse ord og den unge Marx's voldsomme indre kampe. Der de findes i en sterkt polemisk artikkel kastet ind i døgnet's strid, klinger der allikevel noget igjen i dem av en indre oplevelse, av en kamp som blev kjæmpet, en seier som blev vundet ved underkastelse.

Mange aar er gaat siden det første studieaar i Berlin, sikkert fulde av kampe som vi vet svært lite om. Intet ord av Marx er levnet os som fortæller om dem. Men gjennem venners breve læser vi om hans vanskeligheter, om den overvindelse det kostet ham at naa frem til «das lumpige Examen», og hvordan aar efter aar gik uten at han kunde bekvemme sig til at ta den tvangstrøie paa som eksamenspugget maatte være for et menneske med Marx's dimensioner. Vennerne var unghегelianere, de tilhørte den radikale fløi av den Hegelske skole, som hadde begyndt en langsom men sikker underminering av det konservative i Hegels system. For ved Hegels filosofi var det det forunderlige at den ga baade de konservative og

1) Brevet er tydelig skrevet for at vise faren at „hjertets stemme bare synes at tie, fordi den kjæmpende aand overdøver den“.

de radikale vand paa sin mølle. «Ingen filosofisk sætning,» sier Friedrich Engels i sin bok om Ludwig Feuerbach, «ingen filosofisk sætning har i den grad nedkaldt indskrænkede regjeringers tak og likesaa indskrænkede liberales vrede over sig som Hegels berømte sætning: «alt det som er virkelig er fornuftig, alt det som er fornuftig er virkelig». Det var dog haandgripelig en guddommeliggjørelse av alt det bestaaende, en filosofisk indvielse av despotismen, politistaten, kabinetsjustisen, censuren. Men det er nok ikke slik hos Hegel, at alt det virkelige er fornuftig. Forat det skal være fornuftig, maa det ogsaa være nødvendig. Anvendt paa den preussiske stat f. eks. betyr Hegels sætning bare: den er fornuftig, forsaavidt som den er nødvendig. Det virkelige er i stadig utvikling. Den virkelighet som ikke lenger er nødvendig, gaar under, en ny nødvendig virkelighet opstaar. Det franske monarki var f. eks. 1789 blit saa uvirkelig, d. v. s. saa berøvet al nødvendighet, saa ufornuftig at det maatte ødelægges av den franske revolution. Slik dreier Hegels sætning sig ved Hegels dialektik om til sin motsætning: alt som i menneskehetens historie er virkelig, blir med tiden ufornuftig, — — og alt det som er fornuftig i menneskenes hoder er bestemt til at bli virkelig. — — Sætningen om det virkeliges fornuftighet opløser sig altsaa i denne anden: Alt som bestaar er værdt at det gaar tilgrunde.»¹⁾

Slik forklarer Engels som selv hørte til unghегelianerne, hvordan Hegel i sit system ogsaa rummet denne motsigelse: konservatisme — radikalisme. Der kom altsaa med unghегelianerne nyt liv ind i Hegels idérike. Alle glugger ut mot verden aapnedes, og unghегelianerne begyndte at sende sine tankepiler mot konkrete maal, bestaaende for-

1) Fr. Engels: L. Feuerbach, Stuttgart 1903, side 2 flg.

stenede forhold, først og fremst de religiøse; noget senere skulde turen komme til de politiske.

David Friedrich Strauss aapnet kampen med sin bok «Das Leben Jesu» 1835. Han satte den ubevisste del av Hegels absolute idé «substansen» som skaperen av den religiøse myte: Religionen var ubevisst menneskeverk. Bruno Bauer grep noget senere i sin «Kritik der synoptischen Evangelien» 1843 den anden del av den absolute idé «selvbevisstheten» og satte den i høisættet, idet han hævdet at religionen var bevisst menneskeverk. Den menneskelige selvbevissthet var altings sidste bevæggrund: «Der er ingen gud, og mennesket er hans profet,» som I. P. Jacobsen i et paradoks har uttrykt den samme tanke. Gud — «das veräusserte menschliche Selbstbewusstsein» — maatte flyttes tilbake i mennesket selv.

Marx var med i denne kamp. Han var blit medlem av en unghегeliansk doktorklub, hvor han blandt andre traf Bruno Bauer som blev hans nære ven. At Bauers lære om selvbevisstheten igjen var en idé Marx maatte underkaste sig, er indlysende. Den maatte være som skapt for hans trodsende, stolte karakter. Forordet til den doktor-dissertation Marx promoverte med ved universitetet i Jena i 1841, taler ogsaa den selvbevisste kampnatures sterke sprog. «Avhandlingens form», sier Marx, «vilde paa den ene side være blit holdt mere strengt videnskabelig, paa den anden side mindre pedantisk i utførelsen, hvis dens primitive bestemmelse ikke hadde været den at tjene som doktor-avhandling.» Det var den ene utfordring til den verden som raadet for hans akademiske løpebane. Men endda værre var det at han gik like løs paa religionen trods Bruno Bauers indstændige raad om at la det være. Avhandlingen handler om forskjellen mellem den demokritiske og epikuræiske naturfilosofi. I forordet taler han om hvor

galt Plutarchs standpunkt er naar han trækker filosofien for religionens domstol: «Istedenfor alt ræsonnement er her et ord av David Hume tilstrækkelig: «Det er beskjæmmende for filosofien ved enhver leilighet at maatte forsvare sig paa grund av sine egne konsekvenser og retfærdiggjøre sig for enhver kunst og videnskab som tar anstøt av den. Man kommer uvilkaarlig til at tænke paa en konge som blir anklaget for høiforræderi mot sine egne undersaatte.» Og Marx fortsætter: «Filosofien vil saalænge der findes en draape blod i dens verdensbetvingende, absolut frie hjerte, altid med Epikur rope til sine motstandere: Gudløs er ikke den som foragter massens guder, men den som henger ved massens meninger om guderne. Filosofien gjør ingen hemmelighet av det. Prometheus' bekjendelse: «Mit schlichtem Wort den Göttern allen heg' ich Hass» er dens egen bekjendelse til alle jordiske guder som ikke anerkjender den menneskelige selvbevissthet som den øverste guddom.»¹⁾

Det var en brandfakkell slynget med ungdommelig kraft ind i den tyske akademiske spidsborgerverden, men saa forstenet var forholdene i det lille rede den slog nedi, at historien ikke melder om nogen brand.

Marx fik sin doktorgrad og stod færdig til at begynde sit praktiske virke. Paa en akademisk løpebane var ikke at tænke. Bruno Bauer hadde med sin lære om selvbevisstheten vakt furore i professorernes leir og stængt den baade for sig selv og vennen Marx. Planen om et radikalt tidsskrift som de to skulde utgi sammen, gik ogsaa i vasken. Censuren var efter alt som smakte av radikalisme. Saa ender det med at Marx blir medarbeider ved den unge rhinske liberalismes nyoprettede organ «Rheinische Zeitung». Han blev saaledes den som for alvor

¹⁾ Nachlass I, side 67—68.

skulde føre unghегelianismens kampe over paa politisk grund.

Herkner har sikkert ret naar han fastslaar at journalistisk virksomhet stemte slet med Marx's begavelse, at han ikke som avisskriver kunde fornegte den lærde mand, at han ikke kunde sætte pennen paa papiret før han hadde læst en bok som han syntes var vigtig for den sak han skulde behandle.¹⁾ Men saa er til gjengjæld Marx's journalistik et godt kildemateriale, naar det gjælder at faa tak i hans personlighet. For Marx fornægter aldrig sig selv, selv ikke naar han er journalist. Han staar altid i et saa intimt personlig forhold til de saker han behandler, han er der i den grad med liv og sjæl, at han aldrig undgaar at la noget av sine egne indre oplevelser skinne igjennem selv i den mest svulmende lærdom, selv i den mest saklige utredning. Tør blir Marx's journalistik aldrig, og aldrig kjedelig. For han fylder altid op med sin egen personlighet, og den kan ikke undgaa at interessere.

«Rheinische Zeitung» blir det første forum for Marx's kampe i virkelighetens verden. Som unghегelianer skal han bevise det bestaaendes ufornuft. «Han faar forstenede forhold til at danse, idet han spiller for dem deres egen melodi.»²⁾ Men om der er aldrig saa meget av Hegel i ræsonnementet, er der endda mere av Marx i formen, i kraften, i voldsomheten han fører de Hegelske vaaben med, i den uslukkkelige sandhetstørst, i den seierssikre tro paa fornuftens evne til at gripe sandheten. Det er netop lidenskapen for sandheten som er gløden i Marx's personlighet, det er den som brænder i ham og gir en ret til at kalde ham en ildsjæl: «Er det ikke sandhetsforskerens første pligt at gaa like løs paa saken uten at se hverken til høire eller til venstre?» spør han i en artikkel om den

¹⁾ Herkner: Die Arbeiterfrage II, 6te utg. side 231.

²⁾ Franz Mehring i Nachlass.

nyeste preussiske censurinstruktion.¹⁾ I denne instruksjon heter det nemlig at censuren ikke skal hindre en alvorlig og beskjeden undersøkelse av sandheten. «Glemmer jeg ikke at si sandheten,» fortsætter Marx, «naar jeg endda mindre skal glemme at si den i den foreskrevne form? Sandheten er almindelig, den tilhører ikke mig, den tilhører alle, den har mig, jeg har ikke den. Min eiendom er formen, den er min aandelige individualitet. — — Loven tillater mig at skrive, men bare skal jeg skrive i en anden stil end min egen. Jeg skal faa lov at vise min aands ansigt, men først maa jeg lægge det i de foreskrevne folder. Hvilken mand av ære vil ikke rødme over et slikt krav og ikke heller skjule sit hode under togaen. Togaen lar i det mindste ane et Jupiterhode. De foreskrevne folder betyr ikke andet end gode miner til slet spil. — I beundrer naturens henrivende mangfoldighet, dens uendelige rigdom. I forlanger ikke at rosen skal dufte som violen, men det aller rikeste, aanden, skal bare faa lov at være til paa en maate. — — Aandens væsen er altid sandheten selv, og hvad gjør I til dens væsen? Beskjedenhet. «Nur die Lumpen sind bescheiden,»²⁾ sier Goethe, og til slike stymperer vil I gjøre aanden. Eller skal beskjedenheten være den geniets beskjedenhet som Schiller taler om. Men geniets beskjedenhet bestaar ikke i det som den dannedes sprog bestaar i: ikke at tale nogen akcent og ingen dialekt, men i det at tale sakens akcent og dens væsens dialekt. Den bestaar i at glemme beskjedenhet og ubeskjedenhet og skille saken ut.»³⁾

Det fortælles om Marx at han var en daarlig foredrags-

¹⁾ Marx's første arbeide etter doktoravhandlingen, men ikke trykt før efter de første artikler i „Rheinische Zeitung“. Utarbeidet 1842. Trykt i Anekdotis 1843.

²⁾ Bare stymperne er beskjedne.

³⁾ Nachlass I, side 144 flg.

holder. Han gjorde sig ikke paa et kateter, hans mundtlige foredrag var stammende og hakkende. Men hans stil gir et umiddelbart billede av den mægtige, brede profetskikkelse, hans form er den sterkt grepne forkynders form, der er næsten noget av en religiøs overbevisningskraft i hans fremstillingsevne.

I sine artikler i «Rheinische Zeitung» viser Marx sig for alvor som Hegels radikale elev. Disse artikler handler om saa forskjellige emner som pressefrihet, den historiske retsskole, loven om tyveri av ved, og om filosofien ogsaa i avisartikler skal ha lov til at komme ind paa religiøse spørsmåal. — Men det er overalt bare ett Marx vil. Komme det bestaaendes ufornuft tillivs. Og overalt sporer man Hegel: Staten er for ham endnu den store organisme, hvor den juridiske, den etiske og den politiske frihet skal bli til virkelighet, og hvor den enkelte statsborger i statens love bare adlyder sin egen fornufts naturlove.¹⁾ — En lovbok er et folks frihetsbibel; den er frihetens tilværelse. Presseloven er ret fordi den er frihetens positive tilværelse. Den maa derfor være til, selv om den aldrig kommer til anvendelse slik som i Nord-Amerika, medens censuren likesaa lite som slaveriet nogensinde kan bli lovlig, selv om de tusen ganger var fastslaat ved lov.²⁾

Det som har tiltalt Marx ved Hegels filosofi er sikkert vekselvirkningen mellom idé og virkelighet. Marx fortæller i sit ungdomsbrev at han vilde og maatte finde aandens verden likesaa solid grundmuret som materiens. Han har en rædsel for ideer som «plantet paa indbildningens stjernehimmel istedenfor paa virkelighetens solide grund». Det er de sentimentale entusiaster som skyr sine idealers berøring med virkeligheten som profanation, det er dem tyskerne har at takke for at friheten hos dem har vedblit

¹⁾ Nachlass I, side 267.

²⁾ Nachlass I, side 236.

at være en sentimentalitet: «Die Deutschen sind überhaupt zu Sentiments und Überschwenglichkeiten geneigt, sie haben eine Tendenz für die Musik der blauen Luft.»¹⁾ — — — Av lutter respekt for ideerne virkeliggjør de dem ikke.»²⁾

Det er selv ikke her i disse artikler hvor Hegel er altoverskyggende, vanskelig at merke at det er virkeligheten, den solide grundmur Marx's interesse altid bøier sig mot. Det er den som er hans yndling. Altid maa han benytte anledningen til at fremhæve at alt er virkelig, at det henger sammen, at intet dukker tilfeldig op uten sammenheng med virkeligheten. Filosoferne f. eks. vokser heller ikke op som sop. De er frugter av sin tid. Den samme aand bygger de filosofiske systemer i filosofernes hjerne, som bygger jernbanerne med industriens hender. Filosofien staar ikke utenfor verden likesaa lite som hjernen er utenfor mennesket fordi den ikke ligger i maven. — — Og fordi enhver sand filosofi er sin tids aandelige kvintessens, maa den tid komme da den virkelig trær i berøring og vekselvirkning med sin tid. Filosofien ophører da at være et bestemt system likeoverfor andre bestemte systemer, den blir filosofien overhodet overfor verden, den blir den eksisterende verdens filosofi.³⁾ Det er ikke svært langt igjen til Ludwig Feuerbachs lære: Filosofien er erkjendelsen av det som er. At tænke og erkjende tingene slik som de er, det er filosofiens høieste opgave. At Marx «momentan» blev Feuerbachianer da han lærte hans filosofi at kjende, er der derfor intet overraskende i.

Blandt de lærde er der stort slagsmaal om hvem der vel først har aapnet Marx's øine for socialismen. Hærkner

¹⁾ Tyskerne er i det hele tilbøielig til føleri og overspændthet. De elsker den blaa lufts musik.

²⁾ Nachlass I, side 247.

³⁾ Nachlass I, side 259—260.

mener om Marx at han ikke var nogen mand som hadde gjort umiddelbare iagttagelser av virkeligheten. Han dukket ikke som Engels helt under i de praktiske bevægelser. Han fik sit kjendskap til virkeligheten gjennom bøker og biblioteker. Og foruten Engels's bok (Die Lage der arbeitenden Klasse in England) er det to bøker som sandsynligvis har had den største indflydelse paa ham, nemlig Lorenz Steins bok Sozialismus und Kommunismus des heutigen Frankreich (1842) og Proudhons bok om eiendommen.¹⁾ Mehring tilbakeviser med harme en slik beskyldning: «Hvad skulde denne dype og grundige aand lære av overfladiske kompilationer (det er Steins bok han taler om) om en bevægelse som der i Tyskland endnu ikke var nogensomhelst jordbund for?»²⁾

Det er vel spild av menneskekræfter at slaas om dette, da Marx selv her er og blir den sidste aarsak. Hele Marx's liv var en kamp med det stof som kom til ham utenfra, en skaperakt, en omstøpningsproces. Derfor vil man vanskelig kunne gi nogen æren for at ha paavirket ham — ikke engang saa centrale skikkelser i hans liv som Hegel og Engels — hvad jeg nedenfor vil forsøke at vise. — Sandsynlig er det derfor at de tre nævnte bøker ikke har betydd noget mere for Marx end nye kundskaper, nyt stof, stof til den form hans egenart altid med naturnødvendighet brøt sig frem til.

At Marx er steil og selvstendig ogsaa i sit første forhold til kommunismens idé, viser hans artikkel i «Rheinische Zeitung» om kommunismen «Augsburger Allgemeine Zeitung» har nemlig beskyldt Marx's organ for at fuske i kommunismen. Det er denne beskyldning Marx tilbakeviser i sin artikkel. For «Rhein-

1) Herkner: Die Arbeiterfrage II, side 232.

2) Nachlass I, side 187.

ische Zeitung» tror ikke at de kommunistiske ideer i deres nuværende skikkelse har teoretisk virkelighet, langt mindre kan den nære noget ønske om deres praktiske virkeliggjørelse. «Rheinische Zeitung» vil underkaste disse ideer en grundig kritik. Men det lar sig ikke gjøre ved overfladiske, øieblikkelige indfald. Der maa vedholdende og dypt indgaaende studier til et slikt arbeide. — For Marx er ikke enig med «Augsburger Allgemeine Zeitung» som mener at i kommunismen er det de praktiske forsøk som har betydning, teorierne er uten værdi. «Vi,» sier Marx, «har den faste overbevisning at det ikke er de praktiske forsøk, men den teoretiske begrundelse av de kommunistiske ideer som er farlig. For paa praktiske forsøk kan man svare med kanoner, saasnt de blir farlige, men ideer som vor intelligens beseirer, som vor følelse erobrer, som forstanden har smidd vor samvittighet fast til, det er lanker som man ikke river sig løs fra uten at sønderrive sit hjerte, det er dæmoner som mennesket bare kan beseire idet han underkaster sig dem. Men «Augsburger Zeitung» har sikkert aldrig følt den angst i samvittigheten som de subjektive ønskers oprør mot forstandens objektive innsigt fremkalder i et menneske.»¹⁾

Dette er mer end almindelig avispolemik, mer end «glacéfraser», det er selvbekjendelse. Marx er sig sit personlige forhold til sine ideer bevisst. Han har selv kjendt samvittighetsangsten — selv følt kampen mellem de subjektive ønsker og den objektive innsigt. En selvbekjendelse som fortæller om hvor Marx mente det alvorlig med sin sandhetsøken, en selvbekjendelse som gir en anelse om noget av hemmeligheten ved den magt som ligger gjemt i hans ord.

¹⁾ Nachlass I, side 278.

II. Den unge Engels.

«Hvis vi hadde større kundskap om den unge Engels, vilde vi vanskelig i ham finde saa mange spor til indre kampe som i Marx's første aandelige utvikling,» sier Mehring i 1902¹⁾. Siden den tid er et kildemateriale trukket frem som gir os denne større kundskap, og vi kan paa det maale rigtigheten av Mehrings slutning. Det er især en del ungdomsbreve fra Engels til hans tidligere skolekamerater i Barmen, de teologiske studenter brødrene Wilhelm og Friedrich Gräber²⁾ som her er av interesse, og som har sat dem som har faat anledning til at benytte dem³⁾ i en viss henrykkelse, fordi de aapner «et likesaa tiltalende som dypt indblik i hans aandelige utvikling, i hans heftige sjælekampe»⁴⁾.

«Hvem hadde før nogen anelse om disse voldsomme sjælekampe hos Friedrich Engels», sier en anden⁵⁾, «han som altid som mand lot sit eget jeg forsvinde bak saken, og som aldrig nogensinde i sit liv pleiet at beskue sig selv.»

I det første brev møter vi en 18 aars yngling som længter tilbake til sine skolekamerater. Selv er han mot sin vilje tat ut av skolen et aar før den avgjørende eksa-

1) Nachlass I side 357,

2) Offentliggjort av Gustav Mayer i Deutsche Rundschau 1913 — 1.

3) Utgiveren G. Mayer i sin indledning til dem og Herkner i sidste utgave (1916) av die Arbeiterfrage.

4) Die Arbeiterfrage side 222.

5) Gustav Mayer i Die Deutsche Rundschau 1913, side 1242.

men og sendt til Bremen hvor han havner paa en kontor-krak. Men hans interesse synes at gaa andre veie end de handelskorrespondencer han pligtskyldigst maa skrive.

Han fortviler mer og mer over sin poesi efterat han har læst Goethes opsæt «For unge digtere» hvor han kjender sig selv igjen paa en prik. Gjennem dem er det blit ham klart at intet er vundet for kunsten ved hans rimerier, men han vil ikke destomindre fortsætte at rime, fordi det som Goethe sier er «eine angenehme Zugabe»¹⁾, og ogsaa av og til rykke et digt ind i en journal, fordi like saa store, ja kanske endda større æsler end han gjør det, og fordi han derved hverken vil hæve eller sænke den tyske litteratur; «men naar jeg læser et godt digt farer harmen som et uveir gjennom min sjæl: at ikke du kunde laget det.» Vennerne faar i opdrag at kjøpe bøker til ham, folkebøker, Octavian og Schildbürger, Heimonskinder og Dr. Faust, ogsaa mystiske hvis de er at faa, især Die Sibyllenweissagungen. Et nyt studium for ham er Jakob Böhme; «det er en dunkel men en dyp sjæl. Men det meste maa studeres forfærdelig hvis man skal faa tak i noget av det; han er rik paa poetiske tanker og et helt igjennem allegorisk menneske, hans sprog er ganske eien-dommelig, alle ord har en helt anden betydning end almindelig. Istedenfor væsen sier han kval; gud kalder han en ugrund og grund, fordi hans eksistens hverken har grund eller begyndelse, men han selv er sin egen og alt andet livs grund.»

I næste brev ser man en ung kritiker fra den klassiske litteraturs tinder skue ned paa det usle makverk hans egen tid præsterer. Det unge Tysklands Berlinerparti er et net kompani. Theodor Mundt sudelt was in die welt hinein — smykker sig med floskler fra Goethe, Heine,

¹⁾ En behagelig tilgift.

Rahel og Stieglitz, sier de kosteligste dumheter om Bettina, men alt saa moderne, saa moderne. Og denne Kühne, Mundts agent i Leipzig, redigerer avisen for den elegante verden, og den ser nu ut som en dame hvis legemsbygning var bestemt for en krinoline og nu blir puttet i en moderne tilsittende dragt som ved hvert skridt lar benenes yndige krumning komme tilsyne. Og denne Heinrich Laubel Den fyren smører fort væk, karakterer som ikke eksisterer, reiseromaner som ikke er reiseromaner, tøv og tull, det er forførdelig. Hvad det skal bli av den tyske litteratur begriper jeg ikke.»

Engels er endnu skolegutten, skraasikker paa sin skolevisdoms evige gyldighet. Men den utvikling han gjennomgaar i de par aar denne brevveksling strækker sig over, viser med hvilken rivende fart han lever sig ind i den tid han begyndte med at se ned paa med en slik suveræn tillært foragt. Den spontane reaktion mot det tillærte, det nedarvede, kommer først frem i hans forhold til religionen. De religiøse forhold i Barmen, Elberfeld og Bremen som han tar saa haardt fat i i dette samme brev, kjender han av selvsyn. Hans fødeby Barmen var en av pietismens sterkeste fæstninger i Tyskland og hans eget hjem et pietistisk rede som havde vaaket vel over hans sjæl saa længe han var i det. Men saa snart han slipper ut, begynner han at befri sig for den tvangstrøie man har sat paa ham, han begynner at analysere den livsanskuelse hans hjem havde git ham med som rustning i livskampen:

«Jeg fortviler mer og mer over Barmen», sier Engels, «i literær henseende er alt forbi. Det som lykkes der er med undtagelse av prædikenerne i det mindste dumt tøv; religiøse ting er i almindelighet meningsløse. Barmen og Elberfeld har ikke med urette faat ord for at være obskure og mystiske. Bremen har det samme ord paa sig; filisteriet forbundet med religiøst «Zelotenwirtschaft» hvortil i Bremen

kommer en nederdrægtig forfatning, hindrer enhver aandens flugt. Og disse mennesker (pietisterne) roser sig ovenikjøpet av at ha den sande lære og fordømmer ikke bare dem som tviler paa bibelen, men ogsaa dem som utlægger den anderledes end dem selv. Det er nydelig stel. — — Med den religiøse poesi er det slut for det første, indtil der kommer en som kan gi den ny schwung. Hos katolikker som hos protestanter gaar det i den gamle slendrian, katolikkerne lager Mariasange, protestanterne lirer iveri paa sin gamle vis med de mest prosaiske uttryk av verden. Disse forfærdelige abstrakter: helliggjørelse, omvendelse, retfærdiggjørelse og gud vet hvad for loci communes og utgaaede flokler det er. «Man sollte aus Ärger über die jetzige Poesi, also aus Frömmigkeit, des Teufels werden»¹⁾.

Et par maaneder senere er det av den unge Tysklands nedladende dommer blit en glødende ungtysker og av mystikeren som studerte Jacob Böhmes skrifter, en moderat «supernaturalist». Vennen skal til straf for sin taushet kjedes med en artikkel om den moderne litteratur. Den begynder med at gjennemgaa hvad Tyskland hadde av digtere før 1830. Saa kommer «Det unge Tyskland». Ved samhold blev deres maal skarpere, mere utpræget, det var «tidens ideer» som blev dem bevisst. Disse aarhundredets ideer er ikke av demagogisk og antikristelig art som de blir skreket ut for, men de hviler paa ethvert menneskes naturret og strækker sig ut til alt som i det nuværende forhold motsier dette. Saaledes hører til disse ideer fremforalt folkets deltagelse i statsforvaltningen, altsaa det konstitutionelle, videre jødeemancipationen, avskaffelse av al religionstvang, alt adelsaristokrati o. s. v. Hvem kan ha noget imot det? — — —

Efterat artikkelen er avlevert kommer forfatterens eget

¹⁾ Man kunde gaa til helvede av ærgrelse over den nuværende poesi — altsaa av fromhet.

hertesuk. Forsigtig gaar han til den farlige bekjendelse. Det maatte jo ryste hans ortodokse teologiske venner at han var blit ungtysker:

«Det er denne rørende artikel. Hvad skal jeg arme djævel nu gjøre? Pugge videre for mig selv? Har ikke lyst. Bli loyal? Pfui Teufel. Holde mig til den sachsiske middelmaadighet? — Ugitt — ugitt (o gott o gott, hiesiger Ausdruck des Ekels). Altsaa jeg maa bli ungtysker, eller rettere sagt, jeg er det alt med liv og sjæl. Jeg kan ikke sove om natten for aarhundredets ideer; naar jeg staar paa postkontoret og ser paa det præisiske vaaben, blir jeg grepet av frihetens aand; hver gang jeg ser et tidsskrift, leter jeg efter frihetens fremskridt, de sniker sig ind i mine digte og spotter obskuranterne i munkekutte og hermelin. «Aber von ihren Floskeln Weltschmerz, welt-historisch, Schmerz des Judentums, halte ich mich fern, denn die sind jetzt schon veraltet¹⁾. Og det sier jeg dig Fritz, naar du engang blir pastor, du kan være saa ortodoks du være vil, men blir du en pietist, som skjælder det unge Tyskland ut, saa skal du faa med mig at bestille. — — Pietist har jeg aldrig været, vistnok mystiker en tid (for et halvt aar siden), men det er tempi passati; nu er jeg en ærlig supernaturalist, meget liberal mot andre. Hvor længe jeg blir det, vet jeg ikke, dog haaber jeg at vedbli at være det, snart mere, snart mindre heldende til rationalismen. Det faar bli som det kan.»

Tre uker senere staar den supernaturalistiske ungtysker paa hodet i filosofi og kritisk teologi. «Naar man er 18 aar gammel, og lærer Strauss, rationalisterne og kirketidende²⁾ at kjende, saa maa man enten læse alt uten tanker

¹⁾ Men fra deres fraser verdenssmerte, verdenshistorisk, jødedommens smerte, holder jeg mig væk, for de er nu allerede forældet.

²⁾ Evangelische Kirchenzeitung, pietisternes organ.

eller begynde at tvile paa sin Wupperthalertro.» Han kan ikke begripe, hvordan de ortodokse prædikanter kan være saa ortodokse, da der dog er aabenbare motsigelser i bibelen. «Christi ipsissima verba som de ortodokse pukker paa, lyder forskjellig i hvert eneste evangelium, for ikke at tale om det gamle testamente. Men i det kjære Barmen faar man ikke vite noget om det, der blir man undervist efter ganske andre grundsætninger. Og hvad grunder den gamle ortodoksi sig paa? Ikke andet end slendrian. Hvor for- forlanger bibelen bokstavtro paa sin lære, sine beretninger? Hvor sier en apostel at alt hvad han fortæller er umiddelbar inspiration? Det er ingen fornuftsens tilfangetagen under Kristi lydighet som de ortodokse lærer, nei det er at dræpe det guddommelige i mennesket for at sætte den døde bokstav isteden. Men derfor er jeg endnu en like god supernaturalist som før, men det ortodokse har jeg avlagt». — Avskalningsprocessen foregaar med en viss fart, ialfald i 18-aaringens egne tanker om sig selv! — Han kan ikke tro at en rationalist som av ganske hjerte søker at gjøre det gode skal bli evig fordømt. «Det motsier ogsaa bibelen selv. For det staar skrevet at for arvesyndens skyld skal ingen bli fordømt, men bare for sine egne synders skyld. Naar man nu av alle kræfter motstaar arvesynden og gjør saa godt man kan, saa er ogsaa ens virkelige synder bare nødvendige følger av arvesynden, altsaa kan ikke de fordømme en.»

Man ser rationalisten stikke hodet frem bak supernaturalisten, men han vover sig ikke helt frem; for der hænger lidt igjen av barnets rædsel for den evige fordømmelse.

I det samme brev: «ha, ha, ha! Vet du hvem som har laget artikkelen i «Telegraf»?») Den som skriver dette

1) Gutzkows tidsskrift, det unge Tysklands vigtigste organ.

er forfatteren, men jeg raader dig til ikke at si noget om det, «ich käme in höllische Schwulitäten»¹⁾. Kohl, Ball og Hermann²⁾ kjender jeg næsten bare av W. Blanks og Strückers recensioner, som jeg har skrevet av næsten ordret. Forresten trøster jeg mig med at jeg ikke har skrevet noget som jeg ikke kan bevise. Beundrer du ikke min kjendskap til karaktererne — og litteraturen? Bemerkningerne om Freiligrath maa vel være gode, ellers hadde Gutzkov strøket dem. Stilen er elendig. Artikelen synes forresten at ha vakt sensation. Jeg forpligter dere paa æresord til ikke at fortælle nogen at jeg er forfatteren.»

Det gnistrer av ungt overmot i dette brev. Sammenligner man Engels med Marx i den samme alder, ser man hvor de som karakterer ligger paa hver sin pol. Den unge Marx stormer ut i livet med det maal at betvinge verden med sin tanke. Ikke engang av tidens gud som alle laa paa knæ for, vilde han la sig fortrylle. Selv skulde han gjøre alt, ut av sig selv, ved sig selv vilde han skape sin livsanskuelse. Han kjemper saa tungt bevæbnet at han synker i knæ under vegten av sin egen rustning. Og den unge Engels manøvrerer med lekende lethet sin baat paa tidens smaa og store bølger. Fra bølgetop til bølgetop gaar det, og de øieblikke baaten er i bølgedalene, er saa korte at de forsvinder i helhetsbilledet. Trangen til effektjageri eksisterer ikke i Marx's sjæl. Det er utænkelig at han skulde fundet paa i en artikkel at skrive av andres recensioner. Engels tar det ikke saa nøie. Og denne ungdommelige letsindighet klær ham, den er næsten indtagende, fordi den like ved siden av sig har en frisk, charmerende naivitet, og fordi man føler at det er ikke langt til hans elskværdig-ironiske smil over sin egen ungdommelige iver. Marx har sikkert aldrig havt et smil til sit eget ansigt.

¹⁾ Jeg vilde komme i de forfærdeligste vanskeligheter.

²⁾ Øiensynlig prædikanter i Bremen.

Det gaar tre uker og supernaturalisten er erklært rationalist: «Jeg vil nu si dig like ut at jeg er kommet til det bare at holde den lære for guddommelig som kan bestaa for fornuften. Hvem gir os ret til blindt at tro bibelen? Bare deres autoritet som har gjort det før os. Ja koranen er et mere organisk produkt end bibelen, for den forlanger tro paa hele sit fortløpende indhold; men bibelen bestaar av mange stykker, mange forfattere av hvilke mange ikke engang gjør krav paa guddommelighet. Og vi skal stik imot vor fornuft tro paa den, bare fordi vore forældre sier os det? Bibelen lærer evig fordømmelse av rationalisten. Kan du tænke dig at en mand som hele sit liv (Börne, Kant, Spinoza) stræbet efter forening med gud, ja at en som Gutzkow hvis livs maal det er at finde det punkt hvor den positive kristendom og vor tids dannelse gaar sammen, at han efter sin død evig, evig skulde bli fjernet fra gud og legemlig og aandelig taale guds vrede uten ende i de grusomste kvaler? Vi skal ikke pine en flue som stjæler sukker fra os, og gud skulde pine en slik mand hvis vildfarelser er likesaa ubevisste, ti tusen gange saa grusomt og i al evighet? — — Og i hvilken tvetydig stilling staaer ikke ortodoksien til den moderne dannelse? Man beroper sig paa at kristendommen overalt har ført dannelsen med sig, men nu pludselig byder ortodoksien at dannelsen skal stanse i sin utvikling. Hvad skal filosofien være til naar vi tror paa bibelen, som lærer at gud ikke kan erkjendes ved fornuften? Og dog finder ortodoksien lidt, bare ikke for meget, filosofi hensigtsmæssig. Naar geologien bringer andre resultater end den mosaiske urhistorie, blir den skreket ut, bringer den tilsyneladende de samme som bibelen, beroper man sig paa den.» — — Han haaber vennen tænker for godt om ham til at tilskrive dette formastelig tvilesyke og renomisteri; han vet det vil bringe ham i de største vanskeligheter, men det

som overbevisende trenger sig ind paa ham, kan han ikke, saa gjerne han vilde, skyve væk. — — Det gaar ham som Gutzkow, hvor en hovmodig sætter sig utover den positive kristendom, der forsvarer han denne lære, som jo fremgaar av den menneskelige naturs dypeste trang, længselen efter forløsning fra synden ved guds naade; men naar det kommer an paa at forsvare fornuftens frihet, da protesterer han mot al tvang. «Jeg haaber at opleve en radikal forandring i verdens religiøse bevissthet; bare jeg selv var kommet til klarhet. Men det skal nok komme naar jeg bare faar tid til at utvikle mig rolig og uforstyrret. «Der Mensch ist frei geboren, ist frei»¹⁾. Den lyder som et jubelskrik denne indledningen til det Gustav Mayer kalder «seine heissen Seelenkämpfe»²⁾. Fornuften har jaget den sidste angst for den evige fordømmelse og ser med stolthet paa sig selv i sin nye herskerstilling.

I neste brev skrevet omtrent en maaned senere faar vi høre at ræssonementet i det foregaaende vilde faldt litt anderledes hvis han dengang hadde kjendt Schleiermacher. «Det er da endelig en fornuftig kristendom, den er da indlysende for enhver ogsaa uten at man netop antar den, og man kan anerkjende dens værdi uten at slutte sig til saken. Hvad jeg har fundet av filosofiske principer i hans lære har jeg alt antat; jeg er endnu ikke klar over hans frelses-teori, og jeg vil vogte mig for straks at anta den som overbevisning for ikke snart igjen at maatte sadle om. Men studere den vil jeg, saasnant jeg faar tid og anledning. Hadde jeg kjendt den lære før, vilde jeg aldrig blit rationalist. Men hvor hører man slikt i vor skinhellige dal? Jeg er rasende paa det stellet, og jeg vil kjæmpe med pietismen og bokstavtroen saalænge jeg kan. Hvad skal man med slikt tøv? Det som videnskapen forkaster, i hvis

¹⁾ Mennesket er født til frihet, er frit.

²⁾ „hans voldsomme sjælekampe,“

utvikling hele kirkehistorien nu ligger, det skal heller ikke eksistere mere i livet.»

I sin indledning til brevene¹⁾ sier Gustav Mayer: «Han blir for sent kjendt med Schleiermachers lære til at den kan komme hans utvikling tilgode, denne lære som bekræfter hans barnlige anelse om at den egte religion ikke bor i dogmerne men har sit hjem i menneskesindet. For ham kom dette budskap forsent, ti han var et tapt faar for de troendes hjord, siden hans skarpe forstand gjennom den spekulative teologi hadde trængt frem til den spekulative filosofi og over David Friedrich Strauss hadde naadd frem til Hegel.»

Er det ikke i for høi grad at sverge til en ynglings domme om sig selv at mene at Schleiermacher kom forsent for hans utvikling. Tilsyneladende og i sin egen indbildning skifter Engels overbevisning likesaa let som man skifter klær, og likesaa ofte som han læser noget som gjør sterkt indtryk paa ham. Det hænder at det ikke er tre uker mellem hver gang. Faktisk gjør han det selvfølgelig ikke. Den unge Engels har det fælles med saa mange i hans alder, av hans type, med hans skarpe forstand og hans betydelige indlevelsesevne, at det nye som fylder hans følelse, besætter hans forstand, det som gir ham erkjendelsens glæde, det er han i sin egen indbildning med liv og sjæl. Han er det saa længe stemningen varer, og det er vel i de stunder hans meddelelsestrang har været størst, og det er da han har skrevet de fleste av sine brever. Derfor gir ogsaa disse brever et sligt indtagende billede av et ungt menneskes naive glæde over alt det nye som det kan fatte, rumme i sig, gjøre til sin eiendom. Og naar stemningsrusen er over, blir det tilbake at dets synskreds er blit videre, det har trukket et nyt livsfelt indenfor sit bedøm-

¹⁾ Die Deutsche Rundschau 1913, side 1242.

melsesomraade. Brevene viser ogsaa i hvilken bølgegang et ungt menneskes utvikling tilsyneladende gaar, og hvor sikkert dets anlæg allikevel følger sin naturgivne linje, trods alle avstikkere. Schleiermacher vilde sikkert aldrig blit noget mere end en stor stemningsrus i Engels's liv, selvom han ikke var kommet forsent. Vistnok hadde Engels «en tid lang været mystiker», men man tør vel allikevel paastaa at «das Anschauen des Unendlichen im Gemüt»¹⁾ ikke laa for ham som ikke kunde begripe at nogen kunde tro paa det som ikke paa nogen maate lar sig bevise. Hadde Engels været den dypt religiøse natur som kunde finde hvile i romantikkens religion, vilde hans forstands argumenter visnet i hans egen sjæl, og han vilde ikke ha kommet saa langt som til at bruke dem paa en lære som var som skapt for hans egne sterke religiøse behov. Selv hadde han ogsaa trods alle krumspring en sterk tillid til sin egen utvikling: Han vilde nok komme til klarhet, naar han bare fik lov til at utvikle sig frit og uforstyrret.

Fjorten dage senere er Friedrich Engels midt i en teologisk diskussion med sin ven Fritz. «Uløselige tvil kan stille sig mot kristendommen, og allikevel kan man ved guds naade komme til visshet», har vennen skrevet til ham i svar paa hans sidste brev. Denne guddommelige naades indflydelse paa den enkelte betviler Engels i den form som vennen har den. Vel kjender han den salige følelse som enhver har som sætter sig ind i et inderlig hjertelig forhold til gud, rationalist som mystiker, men han tror ikke det er andet end bevisstheten om at menneskeheten er av guddommelig oprindelse, at det som en del av denne menneskehet ikke kan gaa tapt, og efter alle de utallige kampe i denne som i hin verden vil vende tilbake til guddommens skjød; for-

¹⁾ sindets hengivelse i det uendelige.

saavidt kan han ogsaa si at guds aand ogsaa gir ham vidnesbyrd om at han er guds barn; og han kan ikke tro at den anden kan si det paa nogen anden maate. «Du er meget roligere ved det hele, mens jeg slaas med alle slags meninger og ikke kan la min overbevisning staa saa utviklet, derfor kan jeg nok anerkjende forskjellen kvantitativt men ikke kvalitativt.» Han erkjender at han er en synder, at han har en dyptliggende trang til synd, men han erkjender ikke at denne syndighet ligger i menneskets vilje. «Vel medgir jeg at i menneskehetens idé ligger ikke muligheten til synd, men at den nødvendig maa ligge i dens realisering; jeg er sikkert saa bodfærdig som nogen kan forlange det, men kjære Fritz at mine synder skal slettes ut ved en tredjes fortjeneste, det kan ikke noget tænkende menneske tro.» Og saa igjen: «Kan du tro at et menneske som stræber efter forening med gud evig kan bli forstøtt av ham? Kan du det? Det kan du ikke, derfor gaar du som katten om grøten. — — Med evig straf maa du sætte evig synd, med evig synd evig mulighet til tro, altsaa til at bli frelst. Læren om den evige fordømmelse er skrækkelig inkonsekvent. — — Ikke kunne tvile sier du, skulde være aandens frihet? Det største aandsslaveri er det, fri er bare den som ved sin overbevisning overvinder enhver tvil. Og at du skal slaa mig forlanger jeg ikke engang. Jeg oppfordrer hele den ortodokse teologi til at slaa mig. — — Med hensyn til troens poesi har du misforstaat mig. Jeg har ikke trodd for poesiens skyld, jeg har trodd fordi jeg indser at jeg ikke længer kunde leve slik i det blaa, fordi jeg angret mine synder, fordi jeg trængte forening med gud. Du vet selv at det var alvor for mig, hellig alvor. Da var jeg lykkelig, det vet jeg, jeg er det nu likesaa meget. Da hadde jeg tillid, frimodighet til at be; den har jeg ogsaa nu, jeg har den endnu mer, for jeg kjæmper og trængter til at styrkes. Men til hin ekstatiske salighet som

jeg saa ofte hørte om fra prækestolene, har jeg aldrig merket noget; min religion var og er stille, salig fred, og hvis jeg efter døden opnaar den, er jeg tilfreds. — — Jeg ber daglig, ja næsten hele dagen om sandhet, har gjort det siden jeg begyndte at tvile og kommer dog ikke tilbake til eders tro. Jeg leter efter sandhet hvor jeg bare har haab om at finde en skygge av den, og dog kan jeg ikke anerkjende eders sandhet som den evige.

Taarene kommer i øinene paa mig idet jeg skriver dette. Jeg er meget bevæget, men jeg føler at jeg ikke vil gaa fortapt, jeg vil komme til gud som hele mit hjerte længter mot. Og det er ogsaa et vidnesbyrd av den helligaand, det lever og dør jeg paa selv om det ti tusen gange staar det motsatte i bibelen.»

Man merker hvordan sindet litt efter litt har arbeidet sig op til denne bevægede stemning, og litt længer nede i brevet faar vi vite at det endnu staar i Schleiermachers tegn: «Især for Schleiermacher har jeg uhyre agtelse. Er du konsekvent maa du vistnok fordømme ham, for han prædiker ikke Kristus i din mening, men — meget mere i det unge Tysklands, i Mundts og Gutzkows mening. Men han var en stor mand, og jeg kjender blandt de nulevende bare en som i aand, kraft og mot kan maale sig med ham, og det er David Friedrich Strauss.» Og tilslut heter det: «Religionen er hjertets sak, og den som har et hjerte, den kan være from; men den hvis fromhet har sin rot i forstanden eller i fornuften, den har ingen fromhet. I hjertet spirer religionens trø og overskygger hele mennesket og suger sin næring av fornuftens luft; dets frugter, som bærer det ædleste hjerteblod i sig, det er dogmerne, hvad der er over det er av det onde. Det er Schleiermachers lære, og den blir jeg ved. Adjø kjære Fritz, tænk nu rigtig over om du virkelig vil sende mig i helvede og skriv snart min dom til mig.» Engels kan ikke fornegte sin natur.

Selv i dette alvorlige brev sender han vennen sit skjælmske smil.

Det er i dette brev tyskerne læser om Engels's «heissen Seelenkämpfe». Kanske er dette igjen et sterkt uttryk. Det er muligens litt farlig at trække for sterke slutninger av en 18aarings bevægelse over sine egne vakre ord. Selvfølgelig har der foregaaet noget i Engels, en rivende utvikling, en optagelse av nyt stof som vidner om en usedvanlig receptivitet. Den ene «sandhet» efter den anden utenfra stormer hans nedarvede tro, men man har av brevenes gjennomgaaende karakter ikke det indtryk at han slaar noget slag for denne tro. Det vilde ogsaa været unaturlig for ham, for han har ingen behov for den. Han lar den falde og skriker selv op i jubel naar han staar over dens ruiner: «Der Mensch ist frei geboren, ist frei.» Med et sterkt ord kunde man kanskje kalde dette en kamp. Men rigtigere er det sikkert at kalde det en befrielse. Og det er altid lettere at bli kvit noget man ikke har bruk for end at erhverve noget man trenger. En kamp er en omdannelsesproces. Det er menneskeaaanden, menneskesjælen som skaper om et foreliggende stof til næring for sine behov. Engels var kanskje mere stridslysten end Marx, Marx mere en kampnatur end Engels. Det er tragisk tyngde over kampnaturen, fordi kampen er en livskamp, livsglæde over den stridslystne, fordi striden for ham er noget av en lek. Disse «heissen Seelenkämpfe» svækkes ogsaa noget ved Engels's egne ord i det næste brev til samme ven skrevet et halvt aar senere: «Jeg tilstaar at jeg ikke har nogen større lyst til at fortsætte den teologiske disput. Man misforstaar hinanden gjensidig, og saa har man glemt sine ipsissima verba som det kommer an paa, og kommer paa den maaten ikke til noget resultat. En grundig undersøkelse av tingene kræver meget større plads, og for mig er det ogsaa slik at jeg ikke kan underskrive ting som

jeg sa i et tidligere brev fordi de formeget tilhørte den forestillingskategori som jeg imidlertid har frigjort mig for.» Hvor det gjælder en virkelig sjælekamp glemmer man ikke de ord man har uttrykt den med, like saa litt som den sindstilstand disse var uttryk for.

To maaneder efterat han stod under Schleiermachers indflydelse, er han begeistret «Straussianer». «Nu kan dere bare komme, nu har jeg vaaben, skjold og hjelm, nu er jeg sikker. — — Ja Guilermo, *jacta est alea*¹⁾, jeg er Straussianer, jeg en stakkars poet gjemmer mig under den geniale David Friedrich Strauss's vinger. Ja hør bare hvad han er for en kar: Der ligger de fire evangelier forviklet og broget som et kaos; mystikken ligger foran dem og tilber — se da træder David Friedrich Strauss ind som en ung gud, bærer kaoset ut i dagslyset, og — farvel tro; den er saa hullet som en svamp. — — Hvis I kan gjendrive David Friedrich Strauss — eh bien, da blir jeg igjen pietist.» Vennen har øiensynlig i sit svar foreholdt ham at han maa vende tilbake til kristendommen, hvorpaa Engels svarer at han synes det er latterlig at han ikke længer regnes for en kristen, selvom han ikke kan vende tilbake til ortodoksiens tvangsjakke, «for myticismen og spekulatjonen kan aldrig stige ned fra sine solbeskinnede jøkler til ortodoksiens taakete daler. — Jeg staar nemlig paa nippet til at bli Hegelianer. Om jeg blir det vet jeg vistnok endnu ikke, men Strauss har latt lys gaa op for mig med hensyn til Hegel som gjør saken ganske plausibel for mig. Hegels historiens filosofi er som skrevet ut av min egen sjæl.» Og brevet slutter: «Nu vil jeg studere Hegel ved et glas punsj.»

I næste brev (vel to maaneder senere) fortæller han at han allerede har optat betydelige ting av det kolossale

¹⁾ loddet er kastet.

system i sig. Den Hegelske gudside er allerede blit hans, og han træder saaledes ind i de «moderne panteisters række» vel vidende at bare ordet panteisme vækker en kolossal avsky hos de ikke tænkende prester. Han læser hver aften pligtskyldigst i Hegels historiens filosofi: «die ungeheuren Gedanken packen mich auf eine furchtbare Weise»¹⁾, og han har det mest selvbevisste haab om engang at bli «den moderne pantheismes» lyriske digter. En viss påstor Malet har kaldt Hegels system for «løs tale». Det vilde være ilde hvis det var saa, mener Engels; «hvis blokkene faldt fra hverandre, disse granittanker, saa kunde et eneste fragment av denne kyklopiske bygning slaa ihjel ikke bare pastor Malet, men hele Bremen; hvis f. eks. den tanke at verdenshistorien er en utvikling av frihetens begrep, med al sin magt faldt ned i hodet paa en bremisk pastor — hvor vilde han ikke sukke.»

Saa mangeartet er det tankestof som gaar gjennom den unge handelskomis' hode der han sitter paa sin kontorkrak i Bremen. Han skriver vers og er litteraturkritiker, han fører teologiske disputer med sine venner og bekrieger deres ortodoksi med de tanker som aller sidst har besat ham. Han er lun og elskværdig, har alltid et humoristisk blink i øiet, hvadenten det er sig selv eller sine venner han gjør nar av. Han er selvfølende som en ung gud. Han tviler ikke et øieblink paa at han ved sin digtning skal erobre sig et navn, til trods for Goethes «Til unge digtere» som han efter nogen maaneder sikkert har glemt. Han skal bli den moderne panteismes lyriske digter, han skal skrive den sande anden del av Faust; men bak selvfølelsen ligger selvironien og benytter enhver leilighet til at drive gjøn med den: «I hører samtlige til lathansernes og dagdrivernes kategori», skriver han til sine venner, «men jeg er noget

¹⁾ De vældige tanker griper mig paa en frygtelig maate.

andet til kar, ikke bare det at jeg skriver mere til dere end dere fortjener, og at jeg gjør mig bekjendt med hele verdenslitteraturen, men jeg skaper mig ogsaa i det stille et berømmelsens mindesmerke, som, hvis nemlig ikke censuren forvandler den lynende staaiglans til hæsliig rust, med klar, ungdommelig glans vil skinne gjennom alle land undtagen Østerrike. Det gjærer og koker i mit bryst, det gløder i mit undertiden berusede hode ganske usedvanlig, jeg længes etter at finde en stor tanke som avklarer gjæringen og puster gløden op til lys flamme. Et storslagent stof mot hvilket alt det tidligere bare var barnelek, kjæmper sig frem i min aand. I en eventyrnovelle eller noget slikt vil jeg anskueliggjøre de moderne anelser som viste sig i middelalderen, jeg vil opvække de aandder som banket efter forløsning under den haarde jordskorpe begravet under kirkernes og borgfængslernes fundamenter. Jeg vil i alle fald forsøke at løse en del av Gutzkows opgave: den sande anden del av Faust, Faust ikke mere egoist, men ofrende sig for menneskeheten staar endnu tilbake at skrive.» Spøk og alvor gaar i ett. Den spøkende tone brevet sætter ind med, og den stigende patos i fremstillingen av fremtidsplanerne er ungguttens gjøn med sine egne vilde drømme.

Disse Engels's ungdomsbreve vil i det væsentlige gi Mehring ret i hans gjætning. Engels har ikke som Marx hat voldsomme ungdomskampe. Saavidt man kan se, er grundstemningen i hans unge utviklingsaar glæden ved utfoldelsen. Han «antar», «optar i sig», «gjør til sit» det som strømmer ind paa ham og berører ham sympatisk, for straks efter at skyve det væk og gi plads for noget som gir ham endnu større utsyn over livet, endnu større vekstglæde. En av vennerne beskylder ham i et brev for ret som det er at gi tidsaanden et spark for at faa litt større fart i utviklingen. Engels benægter det energisk: «Kjære menneske, hvad lager du dig for et vrægebillede av min

arme stumpnæsede skikkelse. Nei det lar jeg nok pent være. Tvertimot, naar tidsaanden kommer farende som en stormvind og slæper toget avsted paa skinnerne, saa springer jeg raskt ind i vognen og lar mig trække et stykke med.» Engels lar sig trække med, Marx stritter imot,

Man pleier at si at naturen ødsler med kræfter. Men det venskap disse to mennesker kom til at slutte, kan man kanske kalde livsøkonomi. Man kan si om dem at de har hver sin av de evner som tilsammen gjør en stor kunstner. Engels har indlevelsesevnen. Bare det at se og forstaa er for ham livsglæde nok. Han har ingen absolut trang til at skape om. Marx har den skapende evne. Alt stof er for ham bare stof til ny form, hans egen form. Ikke saa at forstaa at Marx mangler indlevelsesevnen, Engels den skapende evne, men slik at til Marx's grad av skapende evne svarer Engels's grad av indlevelsesevne og omvendt. De trængte hinanden forat ingen av de kræfter skulde spildes som de av naturen var utrustet med. Derfor blev der i dette venskap ingen brytninger. Engels bøiet sig for sin store ven, fordi han i selverkjendelse og beundring for vennen saa at han hvor det kom an paa en sammenlikning, vilde trække det korteste straa, at hans evne i samarbeidet var den underordnede, at det som til syvende og sidst avgjør utfaldet naar to mennesker maales paa hinanden, er graden av eiendommelighet. Derfor gir effertiden Engels ret naar han med klædelig beskedenhet selv sier: «Hvad jeg har bidradd, det kunde — kanske med undtagelse av et par specialfag — Marx ha fuldbragt uten mig. Hvad Marx har ydet, kunde jeg ikke ha git»¹⁾.

Disse Engels's ungdomsbreve saavel som det ene vi har fra Marx's haand, støtter denne dom. For denne undersøkelse har de betydning, ikke fordi de fortæller hvad disse

¹⁾ Friedrich Engels: Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen Philosophie, side 37.

unge mennesker først blev paavirket av da de kom ut for at ta for sig av livet — det er mer eller mindre tilfeldig hvad et menneske først møter i livet — men de er viktige, fordi de sier os hvorledes de reagerte, eller hvorledes de tok imot det av tidsaanden som de først kom i berøring med. Et menneskes meninger kan skifte, og meget unge menneskers meninger har ofte liten betydning for det de siden blir til, men maaten at møte livet paa, maaten at danne meninger paa har mindre tilbøielighet til at forandre sig. Den vil som regel ikke skifte karakter, den faar bare fastere former, sikrere konturer efterhvert som mennesket utvikler sig. Og paa dette omraade vil ungdomsbrevet, idethele ufuldkomne ungdomsverker og førsteforsøk, gi sikrere opplysninger end arbeidet som tilhører en mere moden alder. For den unge speiler sig som regel i alt han møter, og det han forsøker at forme vil altid la den gjenspeilingsproces skinne igjennem som er saa viktig naar det gjælder at gripe et menneskes karakter og dermed dets maate at forme livet paa, mens det modne menneske som regel, ialfald til en viss grad, forsvinder bak sit verk. — Derfor kan disse brevene gi en synsvinkel som muligens kan hjelpe frem til et rigtigere resultat, naar det som her gjælder i Marx's og Engels's foreløbige rent idémæssige utkast til deres fælles livsverk saavidt det lar sig gjøre at løse ut det den ene og det den anden av dem har ydet, end et rent filologisk optrevlingsarbeide alene vilde føre til.

Indtil for ganske faa aar siden visste man litet eller intet om den unge Engels. Gustav Mayers offentliggjørelse av de ungdomsbrevet som er behandlet her, har git de mest værdifulde opplysninger, og den samme forfatter har ogsaa andetsteds¹⁾ bragt viktige kjendsgjæringer i

¹⁾ Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung 1914, side 86 og følgende.

Medens nærværende arbeide var under trykning sendte Gustav

Engels's ungdomsliv paa det rene. Han har fastslaaet at Engels under pseudonymet Friedrich Oswald skrev artikler i «Der Telegraph», «Deutsche Jahrbücher» og andre tidskrifter i begyndelsen av 40-aarene, og at den anonyme brosjyre «Schelling und die Offenbarung» er av samme forfatter. I «Deutsche Jahrbücher» har Engels saaledes skrevet en sandsynligvis meget overmodig kritik av Alexander Jungs forelæsninger over den moderne tyske litteratur, som fremkaldte et svar fra denne til «dem keineswegs talentvollen Kinde»: «Ein Bonbon für den kleinen Oswald, meinen Gegner in den «Deutschen Jahrbüchern»¹⁾. I anledning av den samme artikkel skrev Gutzkow til Alexander Jung: «Den bedrøvelige fortjeneste at ha indført F. Oswald i litteraturen tilkommer desværre mig.» Han fortæller derefter hvorledes for flere aar siden en forretningsmand ved navn Engels fra Bremen sendte ham breve om Wupperthal, at han rettet dem, strøk de grelleste personligheter og lot dem trykke. Siden sendte han meget som Gutzkow regelmæssig maatte omarbeide. «Pludselig frabad han sig disse rettelser, studerte Hegel, tilla sig navnet Oswald og gik over til andre organer. — — Slik er næsten alle disse nybegyndere. Os skylder de at de kan tænke og skrive, og deres første gjerning er aandelig fademord. Naturligvis vilde al denne slethet ha lite at si, hvis ikke «Rheinische Zeitung» og Ruges organ kom den imøte»²⁾.

Mayer ut første bind av en Engels biografi: Friedrich Engels in seiner Frühzeit, Berlin 1920, hvor han har trukket frem et betydelig nyt stof. Men saavidt jeg kan se, omstøter dette ikke paa noget væsentlig punkt de resultater jeg er kommet til i denne undersøkelse.

1) „det ingenlunde talentfulde barn“: „En Bonbon til den lille Oswald, min motstander i De tyske aarbøker.“

2) Arch. für die Gesch. des Soz. und der Arbeiterbew. 1914, s. 88

I mangel av disse artikler selv¹⁾ gir Gutzkows ord en anelse om at den unge Engels ikke tok med altfor varmsomme hænder paa det han gav sig i kast med. Stridslysten, voldsomheten, den retfærdige harme har sikkert ogsaa git disse artikler sin farve. Han tjente 1841—42 sin vernepligt ved gardeartilleriet i Berlin og kom i denne tid i unghegelianernes klik, de saakaldte «frie» som Marx netop hadde forlatt for at dra til Bonn. Den politiske radikalisme hadde han med fra Bremen; ungtyskeren vedblev ikke bare at være konstitutionel, han utartet uhyggelig i radikal retning. Man kan tænke sig, hvor han har rystet sine skikkelige teologiske venner med slike ord som disse: «Jeg hater ham (Friedrich Wilhelm III), og foruten ham hater jeg kanske bare to eller tre i verden, jeg hater ham til døden, og maatte jeg ikke foragte ham saa dypt, saa vilde jeg hate ham endnu mer. Napoleon var en engel mot ham, kongen av Hannover er en gud hvis vor konge er et menneske. Der er ingen tid som er rikere paa kongelige forbrydelser end tiden fra 1816—1830. Næsten alle fyrster som regjerte dengang hadde fortjent dødsstraf. — Bare av den fyrste venter jeg noget godt som føler sit folks ørefiker svirre om hodet paa sig, og hvis paladsvinduer blir knust av revolutionens stenkast.»

At Berlineraaret ikke har gjort ham mere maateholden er sandsynlig. Hans samkvem med de »frie» borger for det. «En forening av ultraradikale, ja anarkistiske kraftgenier som mente at maatte bekræfte sin opposition mot stat og samfund ogsaa ved tøilesløshet i sin egen livsførsel» — som Herkner skildrer dem²⁾.

¹⁾ Gustav Mayer har forlængst bebudet en samlet utgivelse av Engels's ungdomsarbeider, som imidlertid er utkommet etterat nærværende arbeide var sendt til trykning.

²⁾ Herkner: Die Arbeiterfrage II, side 225.

Da Engels i 1841 kom til Berlin forelaa som nyhet i aandens verden Feuerbachs «Wesen des Christenthums.» Naar man av Engels's breve til brødrene Friedrich og Wilhelm Gräber vet hvilken retning hans utvikling har hat i de par foregaaende aar, vilde det ikke være helt urimelig at anta at ogsaa dette verk har hat sin betydning for ham, og at det i det mindste maa ha tændt hans begeistring har vi hans eget vidnesbyrd om: «Da kom Feuerbachs «Wesen des Christenthums». Med et slag ophævet den motsigelsen, idet den igjen uten omsvøp satte materialismen paa tronen. Naturen eksisterer uavhengig av al filosofi; den er det grundlag som vi mennesker, selv naturprodukter, er vekset paa; foruten naturen og mennesket eksisterer intet, og de høiere væsener som vor religiøse fantasi skapte er bare den fantastiske gjenspeiling av vort eget væsen. Baandet var brutt, «systemet» sprængt og skjøvet væk, motsigelsen som bare eksisterte i indbildningen var ophørt. — Man maa selv ha oplevet denne boks befriende virkning for at kunne gjøre sig en forestilling om den. Begeistringen var almindelig: vi var alle momentant «Feuerbachianere»¹⁾.

Gustav Mayer finder det merkelig at Engels ikke til en av sine senere venner har fortalt noget om sin første literære produktion. Han mener at han i sit lange arbeidsrike liv maa ha glemt disse førsteforsk og føier til: «Wer aus allzu vollen Bechern trinkt, der lässt manches fallen und rollen»²⁾. Det er næsten utænkelig at Engels kan ha glemt sin tidligste litterære virksomhet. En anden ting er at den, set fra det standpunkt han siden naadde frem til, i hans egne øine maa ha tat sig ut mere som lek end som

¹⁾ Engels: L. Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie, s. 10.

²⁾ Den som drikker av alt for fulde bægere, han lar meget gaa tilspilde.

alvor, mere som fegtekunster end som livsvirke, og at han ikke har hat nogen trang til at dokumentere for verden den tilsyneladende mangel paa enhetlighet i sin utvikling. Likesaa utpræget som enhetligheten er i Marx's utvikling, likesaa fremtrædende er de smaa og store sprang i Engels's. Kanske har han selv naar han sat og saa tilbake paa sit liv, været forfærdet over hvor mange ting han har været med liv og sjæl, før han naadde frem til det han for alvor skulde bli. Men sprangene er allikevel mere tilsyneladende end virkelige. De følger trods alt en klar linje. Det bærer hele tiden mot alltid større radikalisme baade religiøst og politisk. Forsaavidt overrasker det ikke et aar senere at møte ham igjen som medarbeider i den Owenitiske journal «New Moral World», idet han har maattet flytte til Manchester som disponent for et forretningsforetagende hans far hadde der. Opholdet i Manchester blev avgjørende for den «historiske» Engels. Tysker som han var, har hos ham den teoretiske erkjendelse av de engelske og franske socialistiske systemer sikkert gaat forut for oplevelsen av deres rent praktiske nødvendighet. Men netop denne oplevelse har været avgjørende i hans liv. Han kom fra et land hvor teori og praksis var to adskilte verdener, hvor «systemerne» svævet mere eller mindre i luften, og selv hadde han svævet med snart i det ene snart i det andet av dem. Og han kom til et nyt kompleks av teorier og oplevet at se deres grundmur. Og det var denne grundmur som først fanget hele hans interesse, og til undersøkelsen av den kom han til at vie sin ungdoms første alvorlige arbeide.

Om Marx kan man si at der selv i den del av hans produktion som ligger forut for hans grundige studium av de socialistiske systemer, paa en vis findes spirer til den materialistiske historieopfatning. Længe før det materiale av kjendsgjæringer forelaa for Marx som skulde til forat

han kunde reise sin tankebygning, merker man hvorledes hans tanke med seig og aldrig svigtende konsekvens altid bøier det stof den arbeider med, paa den samme maate, i den samme retning, henimot de resultater han engang skulde komme til at naa. Han tar ingen hensyn utenfor dem som ligger i hans egen tankes vilje. Derfor blir hans artikler slet journalistik, men til gjengjæld er de blit værdifulde kilder til studiet av hans aandelige utvikling. Tar man til sammenligning en artikkel av Engels i «New Moral World» 1843¹⁾ som i tid ligger Marx's produktion i «Rheinische Zeitung» nærmest, vil man finde at trods tyngde og uklarhet hos Marx, trods talent og klarhet hos Engels — de to forholder sig til hinanden som den eiendommelige til den almindelige. Artikelen som bærer overskriften «Der Fortschritt der Sozialreform auf dem Kontinent»²⁾, er skrevet for at gjøre de engelske socialister bekendt med de socialistiske systemer paa fastlandet, da det er Engels's erfaring at de lever i en sørgelig uvidenhet om disse. Da baade England, Frankrike og Tyskland, rigtignok ad forskjellige veie, er kommet til socialismen, vil det være av betydning at de tre landes socialister lærer at forstaa hinanden og kjende hinanden.

Det at de tre land samtidig er kommet til det samme resultat, viser at kommunismen ikke er en følge av engelske eller specielt nationale forhold, men den nødvendige konsekvens av de kjendsgjæringer som gir sig av den moderne civilisation. Det er derfor ønskelig at de lærer at forstaa hinanden, for visse avvigelser maa der være mellom dem, da den kommunistiske lære i de tre land jo har forskjellig oprindelse. Hos englænderne har den utviklet sig praktisk av elendighetens, demoralisationens og pauperismens rivende vekst i deres eget land. Franskmændene er kommet dit

¹⁾ Optrykt i „Die Neue Zeit“.

²⁾ Samtundsreformenes fremskridt paa fastlandet.

ad politisk vei; ti da de ikke var fornøiet med politisk frihet og likhet, forlangte de ogsaa den sociale. Tyskerne endelig kom til kommunismen over filosofien, idet de gik principmæssig frem.

Han gaar derefter over til at skildre socialismens utvikling i Frankrig, idet han gjennomgaar de viktigste av de franske socialistiske systemer. Han begynner med den store revolution: Den franske revolution betegner demokratiets opkomst i Europa. Demokratiet er som enhver anden regjeringsform i sig selv en motsigelse, en usandhet, i grunden ikke andet end hykleri (eller som vi tyskere uttrykker det teologi)¹. Politisk frihet er falsk frihet, værre end det værste slaveri. Med den politiske likhet staar det ikke bedre til. Derfor maa demokratiet likesom enhver anden regjeringsform tilslut gaa istykker. Hykleri kan ikke bestaa; den motsigelse som ligger skjult i det, maa komme for dagen. Enten slaveri, d. v. s. utilhyllet despoti, eller sand frihet og sand likhet, d. v. s. kommunisme. Begge dele er konsekvenser av den franske revolution. Napoleon trak den første, Babeuf den anden. Om Babeufismen kan jeg fatte mig i korthet, da Buonarottis skildring av hans sammensværgelse foreligger paa engelsk. Det kommunistiske anslag mislykkedes, fordi kommunismen dengang var meget raa og overfladisk, og ogsaa fordi menneskeaaenden endnu ikke var utviklet nok for den²).

Det er værdt at lægge merke til dette ræsonnement hos Engels, saa meget mere som den franske revolution for Marx blev det stof han først med nogenlunde klarhet formet sin historiske opfatning over. Hos Engels er der i denne artikkel ikke gnist av det som kunde ligne den material-

¹) Uthævet her.

²) Uthævet her.

istiske historieopfatning, ikke tegn til det intuitive blik paa historien som alt tidlig var utpræget hos Marx. For Engels er paa dette tidspunkt enhver regjeringsform i sig selv en motsigelse. Han gjør intet forsøk paa at forstaa regjeringsformerne ut fra givne forhold. Men det var netop trangen til at finde alt menneskelig sikkert grundfæstet, hvilende paa den samme solide grundmur som drev Marx til at skape den materialistiske historieopfatning. At Babeufs sammensværgelse mislykkedes fordi hans kommunisme var raa og overfladisk og menneskene ikke utviklet nok for den, er ogsaa et ræsonnement som viser hvor fjernt Engels dengang (1843) var fra den historieopfatning som i Det kommunistiske manifest bærer hans og Marx's navn.

Efter omtalen av Babeuf gaar Engels over til en fremstilling av Saint-Simons og Fouriers systemer. Skjønt Saint-Simon er den mest geniale av de to, er hans lære efter Engels's mening bare socialpoesi. Fouriers er socialfilosofi, for naar man hos ham skjærer væk alt som smaker av uklar og overspændt mysticisme, blir der noget tilbake: videnskabelig forskning, nøktern, ukunstlet, systematisk tænkning. Engels gaar med paa Fouriers forherligelse av frihet i valg av arbeide, hans fremhævelse av associationens nødvendighet, men kritiserer som indre motsigelse i hans system at han ikke tænker paa ophævelse av privateiendommen. I hans phalansteres føres sammen fattige og rike, kapitalister og arbeidere. Alle medlemmers eiendom blir samlet i et fælles fond; kolonien driver handel, industri og akerbruk, og utbyttet fordeles blandt medlemmerne; en del som arbeidsløn, en del som belønning for dygtighet, en del som kapitalprofit. «Efter alle de pene teorier om association og frihet i valg av arbeide, efter saa mange høitidelige forargelsens taler mot handelen, mot egoismen, mot konkurransen ser vi nu ikke noget andet end det gamle

konkurransesystem paa et forbedret grundlag, en arbeidshusbastille¹⁾ paa liberalt grundlag.»

Her møter vi for første gang i Engels's produktion de slagord som saa ofte kommer igjen i hans senere arbeider: Roten til alle samfundsonder er den frie konkurranse. Det eneste botemiddel mot dem er ophevelsen av den private eiendomsret.

Denne artikkel som først og fremst skulde være populær, — den var skrevet for de engelske arbeidere — gir ingen videnskabelig begrundelse av den fri konkurranses «Unsittlichkeit»²⁾, av privateiendomsrettens samfundsdemoraliserende virkninger. Og man kan ikke engang vite om Engels paa dette tidspunkt har hat dette spørsmaal klart for sig.

Men det var under arbeidet med at klarlægge det at Engels møtte Marx for siden aldrig at skilles fra ham.

1) De engelske arbeideres navn paa sine fattighus. Den engelske fattiglov av 1834 betragtet øiensynlig principielt fattigdom som en forbrydelse, og fattighusene blev i overensstemmelse med dette indrettet som anstalter hvor denne forbrydelse fik sin forjente straf. Engels's bok om Arbeiderklassens stilling i England gir de mest rystende skildringer fra disse tængsler.

2) Uumoral.

III. Marx og Engels møtes i Deutsch-Französische Jahrbücher.

I mars 1844 utkom i Paris i en levering to hefter av et tysk tidsskrift som bar navnet «Deutsch-Französische Jahrbücher». Redaktører var Karl Marx og Arnold Ruge. Marx hadde i 1843 flyttet til Paris med utgivelsen av dette tidsskrift for øie. Efter dets program at dømme var det vistnok med høitflyvende haab om «reform av den menneskelige bevissthet» tidsskriftet var blit startet. Men det blev med den ene levering. Økonomiske vanskeligheter og principiel uenighet mellem de to redaktører gjorde det umulig at fortsætte.

Imidlertid indeholder dette tidsskrift artikler saavel av Marx som av Engels som har betydning for denne undersøkelse, fordi de gir de to mænds ideer før nogensomhelst tankeutveksling har fundet sted mellem dem, fordi de gir netop det grundlag ut fra hvilket idéblandingen begynder. Her staar de to fremtidige venner for første gang side om side, her blir de for første gang opmerksomme paa hinanden. Marx fortæller i forordet til «Kritik av den politiske økonomi» at han stod i stadig skriftlig tankeutveksling med Engels siden offentliggjørelsen av hans geniale skitse Kritik av de økonomiske kategorier (i Deutsch-Französische Jahrbücher), hvad man vel kan ta som et vidnesbyrd om at denne artikel maa ha slaat meget sterkt ned i Marx. Vi har ingen uttalelser fra Engels om en lignende indflydelse i motsat retning. I

det hele pleier man for denne første tids vedkommende ikke tale om andet end en paavirkning fra Engels til Marx. Det omvendte hører man aldrig om, naturlig nok, da det ligger i sakens natur, hvad jeg nedenfor vil gjøre nærmere rede for, at en slik eventuel inflydelse, er langt vanskeligere at konstatere, end det puf fremover, den «Anregung» Engels ganske sikkert har git Marx.

Læser man de to unge mænds artikler er det let at se at der er noget som binder dem sammen, at de, som Mehring uttrykker det, staar paa det samme historiske sted, og at dette sted er Ludwig Feuerbach. Men lægger man for sterk vekt paa dette iøinespringende faktum, kan man komme til at lage en overfladisk dom om forholdet mellem Marx og Engels. Og tænker man paa at Feuerbachs hovedverk «Das Wesen des Christentums» som utkom i 1841, hverken hos Marx eller Engels saavidt man vet har sat varige spor — er det sandsynlig at Feuerbachs næste verk «Tæser til reform av filosofien»¹⁾ maa ha truffet jordbunden baade i Marx og Engels særlig forberedt og frugtbar for sine tanker. Begges interesser er paa dette tidspunkt vendt mot samfundsspørsmål. Marx har i Paris begyndt studiet av den franske socialisme, Engels er forlængst medarbeider i den owenitiske journal New Moral World i Manchester, en i praksis virkende socialistisk agitator. Det er vel grunden til at Feuerbach saa at si har bøiet Marx's og Engels's tanker i samme retning, gjort dem seende paa det samme omraade. Han har git dem begge et puf fremover mot det samme maal. Og Feuerbach som blev de to store, ja kanskje de største, samfundsreformatorers lærer, var ikke selv nogen samfundsreformator. Han var en stilfarende tysk filosof — en teoretiker, hvis epokegjørende lære bærer saa abstrakte

¹⁾ I Anekdotis 1843.

navn som «Kristendommens væsen» og «Tesar til reform av filosofien». Hans livs verk var at «avskaffe religionen», trække grunden unda den, henwise menneskene til deres egen kraft og styrke. Hittil sier Engels¹⁾ har spørsmålet altid været: Hvad er Gud? og den tyske filosofi (Feuerbach) har løst spørsmålet slik: Gud er mennesket. Mennesket har bare at erkjende sig selv, maale alle sine livsforhold paa sig selv og bedømme dem overensstemmende med sit væsen, indrette verden efter sin naturs behov virkelig menneskelig, saa har det løst vor tids gaade. Ikke i hinsidige eksistensløse regioner, ikke utover tid og rum, ikke hos en gud som er i verden eller utenfor den, er sandheten at finde, men meget nærmere — i menneskets eget bryst. Menneskets eget væsen er meget mere ophøiet, meget herligere end alle mulige «guders» imaginære væsen, som jo bare er et mere eller mindre uklart, mere eller mindre fordreiet billede av mennesket selv. Og slik uttrykker Marx det Feuerbach har lært ham: «Fundamentet for den irreligiøse kritik er: Mennesket lager religionen, religionen lager ikke mennesket. Den religiøse elendighet er paa en gang uttrykket for den virkelige elendighet og protesten mot den virkelige elendighet. Religionen er det forpinte menneskes suk, den er en hjerteløs verdens gemyt, den er aandforlatte tilstandes aand. At ophæve religionen som folkenes illusoriske lykke er det samme som at forlange deres virkelige lykke. Det er det samme som at opgi en tilstand som trønger illusionen. Kritikken av religionen er altsaa spiren til kritikken av den jammerdal hvis helgenglorie religionen er. Kritikken har plukket itu menneskelønkernes fantasibloomster, ikke for at menneskene skal slæpe paa den fantasiforlatte,

¹⁾ I artiklen om Carlyle — Nachlass I, side 486.

trøstesløse lænke, men for at de skal befri sig for lænken og plukke de levende blomster»¹⁾).

Som en fællestitel for de Marx Engelske artikler i «Deutsch-Französische Jahrbücher» kunde man sætte : «Kritik av jordens jammerdal». Men hvad skulde saa en kritik av jordens jammerdal føre til? Var det ikke den mest frugtesløse av al frugtesløs virksomhet? Dette spørsmaal besvarer Marx i den brevveksling som danner indledningen i tidsskriftet, og som gir dets program. «Lad de døde begrave sine døde», skriver han til Ruge som har sunget en gravsang over de elendige tyske forhold. «Vor misundelsesværdige lodd skal det være som de første at gaa levende ind i det nye liv. De kan ikke si om mig at jeg sætter nutiden for høit, og naar jeg dog ikke fortviler over den, er det dens egen fortvilede tilstand som fylder mig med haab. Fra vor side maa den gamle verden bli trukket fuldstændig ind i dagslyset og den nye positivt bygges op — — » «Vi sier ikke til verden», fortsetter han i det samme brev, «vi sier ikke til verden: la være at kjæmpe; vi viser den bare hvorfor den egentlig kjemper, og den bevissthet er noget den maa tilegne sig, selv om den ikke vil. At reformere bevisstheten vil bare si at la verden bli sig sin egen bevissthet bevisst, at man vækker den op av drømmen om sig selv, at man forklarer for den dens egne handlinger. Vort valgsprog maa være: Reform av bevisstheten, ikke ved dogmer, men ved analyse av den mystiske sig selv uklare bevissthet, hvad enten den nu optrær religiøst eller politisk. Det vil vise sig at verden forlængst har drømmen om en ting som den bare maa faa bevissthet om for virkelig at eie den. Det vil vise sig at det ikke gjælder en stor tankestrek mellem fortid og nutid, men fuldbyrdelsen av fortidens tanker.

¹⁾ Nachlass I, side 384 f.

Det vil vise sig at menneskeheten ikke begynder noget nyt arbeide, men med bevissthet fuldender det gamle. Vort blads tendens kan sammenfattes i dette ord: Selbstverständigung der Zeit über ihre Kämpfe und Wünsche¹⁾. — Det blev ikke bare programmet for Deutsch-Französische Jahrbücher. Det blev programmet for hele Karl Marx's virksomhet. — I jordens jammerdal, i nutidens egen elendige tilstand finder Marx haabet for fremtiden. Og i sin «Kritik av den Hegelske retsfilosofi» — den ene av hans artikler i Deutsch-Französische Jahrbücher — gir han os en nærmere forklaring av dette underlige paradoks. Som tysker ligger det ham nærmest at ta fat i det stykke jordisk jammerdal som omfatter Tyskland, og ut fra de elendige forhold her slutte sig til haabet for Tysklands fremtid. Men den tyske politiske virkelighet er saa langt agterutseilet av den politiske virkelighet i de vesteuropæiske kulturland at man ikke ved kritikken av den kan slutte sig til det som nødvendigvis maa bli Tysklands nærmeste fremtid. Det er den tyske histories ideale forlængelse filosofien han maa kritisere. For Tyskland har i sine principper naadd længer end de vesteuropæiske land i praksis. Og spørsmålet blir da om Tyskland kan naa op til en praksis som svarer til dets principper, d. v. s. til en revolution som ikke bare hæver det op paa de moderne folks nivaa, men som hæver det op til den menneskelige høide som vil bli disse folks nærmeste fremtid. Er der i Tyskland muligheter for en radikal revolution, spør saa Marx videre. Ja mener han, fordi den tyske teori er radikal. Beviset for dens radikalisme er dens positive ophævelse av religionen. Kritikken av religionen ender med den lære at for mennesket er mennesket det høieste væsen, altsaa med det kategoriske

¹⁾ Nachlass I, side 368 f. At faa tiden til selv at forstaa sin kamp og sine ønsker.

imperativ at omstyrte alle de forhold i hvilke mennesket er et fornedret, et trælbundet, et forlatt, et foragtelig væsen. Og hvordan skal Tyskland naa til denne almindelige menneskelige emancipation, som er noget meget større og meget mere end den delvise, den politiske revolution, slik som den franske revolution var det? «Jo ved dannelsen av en klasse med radikale lænker, en klasse av det borgerlige samfund som ikke er nogen klasse av det borgerlige samfund, en stand som er opløsningen av alle stænder, en sfære som har en universel karakter paa grund av sine universelle lidelser, en sfære som ikke kan befri sig uten derigjennem at befri alle andre sfærer i samfundet. Denne opløsning av samfundet som særegen stand er proletariatet. Proletariatet begynner først at bli til i Tyskland ved den indbrytende industrielle bevægelse. Og i dette proletariat finder filosofien sine materielle vaaben, og proletariatet finder i filosofien sine aandelige vaaben, og saasnant tankens lyn har slaat ned i den naive folkegrund, vil tyskernes emancipation til mennesker fuldbyrdes.» Dette er den første formulering av Marx's proletarteori, og som Gustav Steffen i sin bok om Marx og materialismen viser, kjernen i hans historie-materialisme. Og da kjernen er en hegelisk konstruktion, mener Steffen, maa ogsaa hele det system være det som er blit til for kjernens skyld. «Det synes mig», sier Steffen, «at være umulig at komme til nogen anden opfatning end den at Marx's historiematerialisme fra begynnelsen til slutten er en høist naiv reaktion mot — eller som han selv aldrig blir træt av at gjenta — en paa hodet stillen av Hegels ytterst urimelige formulering av idealismen.»¹⁾ «Er det sandsynlig at man faar tak i sandheten, fortsætter han, ved at vende op ned, ut ind paa en absurditet? Er en

1) Steffen: Marx og materialismen, side 101.

viss sandhet man søker nødvendigvis den kontrære motsetning til et visst mistak, en viss feilkonstruktion, et visst logisk og metafysisk overløperi, et visst fantasteri, som man har paatruffet i den metafysiske filosofis historie? Sandsynligheten for at det skulde være tilfældet turde være saa liten at den praktisk talt kan sættes lik nul¹⁾».

Muligheten for at Steffen har ret i det han sier, er ikke større end muligheten for at han tar ganske feil. Hegel har kommet til at spille en eiendommelig rolle i Karl Marx's liv. Han er blit det punkt om hvilket dommen om ham svinger i den ene eller den anden retning. Alt efter det standpunkt en maa ta til Marx's forhold til Hegel, blir han den sterkt særprægede personligheden eller den ikke ganske ubetydelige filosofiske flisespikker i Hegels store verksted. Skal man ha nogetsomhelst haab om i dette spørmaal at naa ind til sandheten, er veien om Marx's personlighet den eneste som mulig kan føre til maalet. Det er ikke nok at slaa fast at Hegel spiller en rolle i hans liv, man maa finde ut hvorfor Hegel saa grundig besatte ham at han aldrig helt kunde frigjøre sig for denne besættelse. Det er jo nemlig en mulighet for at den Hegelske dialektik var en tankeform som var naturgiven for en personlighet med Marx's sjælelige konstitution. Hvad kunde være mer selvfølgelig for en kampnatur som hans end at se utviklingen i livet, i historien som en utvikling gjennom katastrofer? Selv har han i sine senere aar skrevet at han elsket kamp, og uten at være sig det bevisst har han i det karakteristiske ungdomsbrev som er benyttet ovenfor, sagt at kamp og liv for ham er identiske begreper. Det er de aller vanskeligste oppgaver han styrter sig ind i, fordi det er ham et naturlig behov at kjæmpe. Hans studium blir en kamp for at finde et

¹⁾ Steffen: Marx och materialismen, side 102.

befordringsmiddel i sin sandhetsøken, og hans endelige underkastelse under Hegel er resultatet av den forfærdeligste kamp, den unge Prometevsnatur's første store nederlag. For Marx er Prometevsnaturen som vil røve ilden fra guderne for selv at skape; han vil med Goethes «Prometevs» kunne si: «Hab ich nicht alles selbst vollendet, heilig glühend Herz?» Man kan indvende at Hegels lære i 30-aarene herjet det tyske aandsliv som en epidemi, og at Marx bare var en av de mangfoldige angrepne, at Hegelianismen var en strømning i tiden som tidens barn like saa vanskelig kunde komme utenom, som enhver tids barn kan komme utenom de til enhver tid herskende moder i klær. Men alt tyder paa at Marx's forhold til Hegelianismen er meget mer personlig end godtfolks forhold til en mode, det være sig paa aandslivets eller klæde-dragtens omraade, at Hegel var noget andet og mere, eller kanskje noget andet og mindre i Marx's liv end en del av det aandelige milieu som skal ha skapt ham. Hvorfor blev Marx's første forhold til Hegel en kamp? Fordi han var Prometevsnaturen som selv vilde fuldende alt. Hvorfor seiret Hegel i kampen? Fordi Hegel hadde noget at gi ham som han hadde bruk for, et befordringsmiddel det faldt ham naturlig at bruke paa sin vei mot sandheten, et redskap han bekvemt og naturlig kunde haandtere under sin skapervirksomhet. Beseiret følte han sig, fordi han ikke selv hadde fuldendt alt, fordi han ikke selv hadde fundet frem til den metode som var som skapt av hans eget behov. Naar Steffen slutter slik: metoden er absurd, ergo er resultatet umulig, kan man spørre: Har man lov til at dømme resultatet efter den maate resultatet er naadd paa, naar dette i og for sig indebærer en sandhet?

Portrætligheten i et maleri avhænger ikke av den metode kunstneren anvender for at opnaa den. Det

afhænger av kunstnerens egen evne til at gripe det karakteristiske. Metoden blir aldrig andet end den «Erscheinungsform» som han fæster sin sjælelige oplevelse i. Og Erscheinungsformen er individuel. Den hænger sammen med kunstnerens sjælelige konstitution. Den særprægede kunstner lager altid sin egen Erscheinungsform. Den mindre særprægede kan lære at anvende en andens, kan lære at se med en andens øine. Hegels metode var for Marx ikke andet end en slik «Erscheinungsform». Det tragiske var bare at den bar Hegels og ikke Marx's navn.

Man kan gjøre et tankeeksperiment. Om Hegel ikke hadde været, vilde da Karl Marx's gjerning blit væsentlig en anden? Det er ikke sandsynlig. Den for hvem det at kjæmpe er lykken, vil naturlig komme til at se saavel det enkelte menneskes som meneskehetens liv som en kamp. Kanske har Hegel for Marx bare været en omvei, og en stor omvei, fordi med metoden som var som laget for ham, fik han systemet i tilgift. Og systemet stemte ikke med hans sandhetsbehov. Det tok ham aar at skille sig ved det — «at faa vendt op-ned ut-ind paa Hegel», som Steffen kalder det. Den rolle Hegel har spillet i Karl Marx's liv reducerer ham ikke. Den bare gir en forklaring paa et av de mest væsentlige drag i hans karakter, den belyser i videste forstand det karakteristiske ved hans livsopfatningsevne.

Resultatet av Marx's kritik av de tyske forhold, det stykke jordisk jammerdal han hadde tat for sig, var altsaa hans første formulering av proletar-hypotesen, indvævet i meget «mystische Hegelei», men fremført som den er med en profetisk kraft som bare det intenst selvoplevede kan gi, virker den besnærende, ja overbevisende. Det er som Werner Sombart sier om hele Karl Marx's verk — bundet liv i den, som utløser liv i andre.

Ogsaa for Engels blev som sagt kritikken av religionen

spiren til kritik av den jordiske jammerdal, og det stykke jammerdal han kaster sig over, er England, hvor han paa denne tid hadde tilbragt mere end halvandet aar. Engels har to artikler i «Deutsch-Französische Jahrbücher», av hvilke «Omrids til en kritik av nationaløkonomien» pleier være den man regner med som hans debut paa historiens scene. Det var ogsaa den som vakte Marx's opmerksomhet. Han har kaldt den genial. Men i denne forbindelse hvor det ikke først og fremst er meningen at slaa fast hvilke historiske sandheter Marx og Engels har fundet frem til, hvor det ikke bare gjælder at finde idégrundlaget for samarbeidet mellem de to, men vel saa meget at naa ned til det rent sjælelige grundlag for dette «historiske venskap», har Engels's anden artikkel, en kritik av Carlyles bok «Past and Present», sin store betydning. Vi kjender nemlig i den igjen træk av det billede ungdomsbrevene gir os av den blottende unge Engels. Man merker hos Engels ingenting av Prometevsnaturen, trangen til selv at fuldende alt, til at skape. Det koster ham derfor ingen kamp at gi sig ind under en andens form. Ungdomsbrevene tyder paa at det er saa naturlig for ham som det at spise og drikke. Naar denne form er nogenlunde brukbar til at gi uttryk for noget av det han selv har set, selv har oplevet, hvorfor ikke like godt bruke den som en hvilken som helst anden form? Hovedsaken er at han har oplevet noget, og at han kjender en del, en side av sin oplevelse igjen i det han læser. Og derav slutter han, dette er sandheten, slik er det.

Kan man si om Marx at han har en lidenskap for sandheten, for livets love, saa gjælder det for Engels at han har en lidenskap for selve livet, for dets realiteter. Kommer Marx til realitetene for lovenes skyld, saa har sikkert Engels trang til lovene for realiteternes skyld. Derfor blir Marx syntetikerens av natur. Engels analy-

tikeren, og de to utfylder hinanden. Den ene støtter med sin styrke det som er det svakeste i den anden. Det er realiteterne Engels hjelper Marx med, det er lovene Marx hjelper Engels med. Derfor er det langt lettere at konstatere hvad Engels har tilført Marx end paavirkningen den omvendte vei.

Artiklen om Carlyle er først og fremst et journalistisk mesterstykke, om man med journalistik mener evnen til at utnytte andres tanker til sine egne formaal, eller evnen til selv at tænke i andres tankeformer. Engels har nemlig et formaal, at gjøre menneskene til socialister, og til dette formaal benytter han Carlyle og Feuerbach. Naar man læser artiklen vet man ikke riktig om han har skrevet om Carlyle for at benytte Feuerbach, eller om han har skrevet om Feuerbach for at benytte Carlyle, eller om han har benyttet begge to for at agitere for socialismen. Det sidste er vel det sandsynlige, eller rettere ingen av delene er sandsynlige, da artiklens form naturligvis ikke er produktet av nogen slik bevisst refleksion. Engels har journalistens evne til at benytte det som sidst har fanget hans opmerksomhet til at gi uttryk for det han selv har paa hjertet. Med Carlyle har Engels en ting fælles, det er lidenskapen for livet, sansen for realiteterne. Derfor har Carlyle fanget ham. For han har set det Engels selv har oplevet av det engelske samfund, av dets uretfærdighet, av al den elendighet det rummer i sig: Et dovent grundeierende aristokrati som ikke engang har lært at holde sig i ro og la være at gjøre fortræd, et «arbeidende» aristokrati, som er nedsunket i mammonisme, som burde være en forsamling av arbeidsledere, av «industri-feltherrer» men bare er en hop av industrielle røvere, et parlament valgt ved bestikkelser, en laissez-faire livsfilosofi for lediggjængere, en forslitt religion, en total opløsning av alle almenmenneskelige interesser, en almindelig tvil

paa sandheten og menneskeheten, en almindelig isolering av menneskene til enkeltstaaende væsener, en kaotisk forvirring av alle livsforhold, en alles krig mot alle, en almindelig aandelig død, mangel paa sjæl d. v. s. paa virkelig menneskelig bevissthet, en uforholdsmæssig sterk arbeiderklasse under utaaelig tryk, i stor elendighet, i vild utilfredshet og i oprør mot den bestaaende sociale orden, og derfor et truende stadig fremrykkende demokrati, overalt kaos, uorden, anarki, oppløsning av gamle samfundsbaand, overalt aandelig tomhet, tankeløshet og slaphet¹⁾. Det er i sammenfatning Carlyles syn paa «die Lage Englands», og saa langt maa Engels gi ham ret. Han den eneste av den «respektable» klasse har i det mindste holdt sine øine aapne for kjendsgjærningerne, har i det mindste oppfattet den umiddelbare nutid rigtig, og det er virkelig uendelig meget for en «dannet engländer». For de «dannede» englændere staar i Engels's øine mildest talt ikke høit

Gir Engels det han har set i Carlyles form — hele hans fremstilling av de engelske forhold er næsten et eneste citat av Carlyle, — «for han kan ikke motstaa den fristelse at oversætte flere av de vakre, de ofte vidunderlig vakre steder i Carlyles bok», gir Engels som sagt det han har set i Carlyles form, saa gir han sin begrundelse av det han har set, sine tanker ved det i Feuerbachs form. Han tænker med Feuerbachs tanker. — Og det er like saa naturligt at Engels her tænker med Feuerbachs tanker som at Marx's tænkning befrugtes av hans filosofi. For Prometevsnaturen er det en selvfølge at «mennesket er gud». Det er sikkert ingen tro paa menneskenaturens godhet, paa dens herlighet, som faar Marx til at bli Feuerbachianer. Det synes hele hans verdenssyn at vidne om. Grunddraget i hans livsforneemmelse er tvilen. Hans

¹⁾ Nachlass I, side 476.

yndlingsmaxime er: Nihil humani a me alienum puto. Hans yndlingsmotto: De omnibus dubitandum²⁾. Forstaa alt, kjende alt og tvile paa alt. Og allikevel maa man si at tvilen førte til noget positivt hos Marx. Det er den brede plads Marx gir det negative, det ufuldkomne, det elendige i sin verdensanskuelse som gir den dens vældige, storstilede præg, det at han ikke benegter det onde men sier ja til det. Og det henger sikkert sammen med Prometheusdragene i hans natur, hans overskud av kraft. For den som har overskud av kraft vil alltid være begavet med en speciel form for ærgjerrighet: den at gjøre noget ut av intet eller av en ubekvem materie. Det er ut fra helt andre sjælelige forutsætninger at Engels bøier sig for Feuerbach som for en autoritet: Er tvilen grunddraget i Marx's livsfornemmelse, er det sandsynlig at troen er det i Engels's. For ham er mennesket gud, fordi han tror paa menneskenaturens herlighet. For Engels har efter alt at dømme et overskud av godhet, og overskud av godhet skaper tro. «Menneskets eget væsen er meget herligere, meget mere ophøiet end alle mulige guders imaginære væsen», sier han selv. Og med en næsten naiv og ubetinget hengivelse i Feuerbachs lære, med usvigelig tillid til at det Feuerbach har fundet frem til er en evig, almengyldig, ganske ubestridelig sandhet, retleder han — kanskje med en litt ungdommelig overlegenhet — profeten Carlyle. Carlyle mener jo at elendigheten skriver sig fra menneskehetens mangel paa religion. Men Engels klapper ham bare venlig paa skulderen og sier: «Fordi vi vet at al denne (tidens) løgn og umoral kommer av religionen, at det religiøse hykleri, teologien, er urtype for al anden løgn og hykleri, har vi ret til at kalde al nutidens samlede løgn og hykleri for teologi,

²⁾ Die Neue Zeit 31. 1. side 886.

slik som Feuerbach og B. Bauer har gjort det. Carlyle kan bare læse deres skrifter, hvis han ønsker at vite hvorfra den umoral skriver sig som forpester alle vore forhold.» Denne dyrken av Feuerbach som ubetinget autoritet er det eneste som lar os ane at artiklen er skrevet av en meget ung mand. Men det lar os ogsaa — naar vi sætter dette træk i forbindelse med den Engels som i 18—19aarsalderen bytter livsanskuelse hver tredje uke — ane at det er uttryk for noget av et aandelig behov hos Engels. Trangen til at gaa op i større aander end hans egen maa ha været utpræget hos ham. Kanske er det dette behov som ogsaa er grundlaget for hans hengivenhet for Marx. Og det gjensidige forhold mellem dem kan karakteriseres slik: Engels er iagttageren, opleveren, analytikerens i det stykke nutid han lever midt oppe i. Marx er syntetikerens, tænkerens. Han trækker fra nutiden linjerne bakover og fremover, finder lovene, former det historiske syn, verdensopfatningen.

Det var som ovenfor nævnt Engels's avhandling «Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie» som gjorde Marx opmerksom paa ham. Den er det mest iøinefaldende utgangspunkt for den begyndende Marxsk—Engelske idéblanding, mest iøinefaldende fordi det som sagt er lettere at konstatere hvordan Engels har virket «anregend» paa Marx end omvendt. Han trækker det stykke virkelighet som Engels rent videnskabelig har undersøkt, som et eneste ledd ind i sin tankerække. Og dette stykke virkelighet er England. Det er ikke vanskelig at paavise at Engels har bragt England indenfor Marx's synsomraade, og at det er hans artikkel om nationalekonomien som har aapnet hans øine, hvad jeg senere vil komme tilbake til. Denne kjendsgjerning er det vel som har bidradd til at saa mange for denne første tids vedkommende tillægger Engels's indfyldelse paa Marx en saa altoverveiende be-

tydning, og som indhøster Engels en saa overstrømmende ros, fordi han med saa stor beskedenhet fraskriver sig al væsentlig andel i den historieopfatning som dog bærer begges navn. Men man kan allikevel vanskelig skrive disse ord av Engels paa en for stor beskedenhets konto: «Hvad jeg har bidradd (til historiematerialismens teori) kunde — med undtagelse av et par specialfag — ogsaa Marx ha gjort uten mig. Hvad Marx har ydet hadde jeg aldrig kunnet gi¹⁾». Naar man forsøker at bringe klarhet i forholdet mellem Marx og Engels, er det temmelig vanskelig at komme bort fra at denne uttalelse av Engels maa ligge sandheten temmelig nær.

For at komme tilbake til utgangspunktet for idéblandingen, artikkelen om nationaløkonomien, saa er ogsaa denne som artikkelen om Carlyle meget tendensiøs. Den er som denne et agitationsskrift, den vil som denne vise den nuværende samfundsordens «Unsittlichkeit»²⁾, den vil privat-eiendommen tillivs. Engels definerer nationaløkonomien som Bereicherungswissenschaft³⁾, handel er lovlig bedrag, kjøbmænd og grundeiere er røvere. Gloser som sittlich og unsittlich, Barbarei og Raub er anvendt et utal av gange, og harmen i denne avhandling er like ung og glødende som den var i kritikken av Carlyles bok.

Det er Adam Smiths, Ricardos og Malthus's lære Engels her vil tillivs.

Artikkelen er en kritik av den klassiske eller liberale nationaløkonomi. De liberale nationaløkonomer gaar ut fra at det samfund de lever i, er det evige, almengyldige samfund. Det gjælder for dem bare at avsløre dette evige samfunds evige love, faa menneskene til at bøie sig under dem og finde sig i dem, som de finder sig i naturlovene.

1) Engels: Ludw. Feuerbach, side 36 anm.

2) Umoral.

3) Læren om hvordan man skal bli rik.

Engels gir dem sin ret. Han erkjender at de virkelig har utrettet noget. De har avsløret sit eget samfunds love, men de har ikke prøvet præmisserne, har ikke undersøkt den grundvold som hele deres nationaløkonomiske overbygning hviler paa, nemlig privateiendommen. Det er det Engels vil gjøre. Han vil undersøke grundkategorierne, aapenbare den motsigelse som er kommet ind i samfundet ved handelsfrihetens system og trække konsekvensen av begge sider av motsigelserne.

Privateiendommen er det som er roten til al motsigelse i samfundet. Blir bare den ophævet, vil alt bli bra. «Fordi privateiendommen isolerer hvert enkelt individ, og fordi enhver allikevel har samme interesse som sin nabo, saa staar grundeier mot grundeier, kapitalist mot kapitalist, arbeider mot arbeider. I dette de like interessers fiendtlige forhold til hinanden netop paa grund av deres likhet er den umoral som hittil har eksisteret i det menneskelige samfund fuldendt, og denne fuldendelse er konkurransen. Konkurransens lov er at tilbud og efterspørsel altid og netop derfor aldrig dækker hinanden. Tilbudet er alltid like i hælene paa efterspørselen, men kommer aldrig helt til at dække den, det er enten for stort eller for lite, aldrig helt i overensstemmelse med efterspørselen, fordi i denne menneskehetens ubeviste (bevisstlos) tilstand intet menneske vet hvor stor den ene eller den anden er. Denne lov med den stadige utjevning, hvor det som tapes paa ett punkt vindes igjen paa et andet, er i økonomens øine vidunderlig, og allikevel ligger det klart i dagen at denne lov er en naturlov og ingen aandens lov. En lov som frembringer revolution¹⁾. Økonomen kommer med sin pene teori om tilbud og efterspørsel, beviser at der aldrig kan produceres

¹⁾ Uthævet her.

for meget, og praksisen svarer med handelskriserne, som kommer saa regelmæssig som kometerne. Hvad skal man tænke om en lov som bare kan sætte sig selv igjennem ved periodiske revolutioner? Det er netop en naturlov som beror paa de deltagendes ubevissthed (Bewusstlosigkeit). Visste producenterne som saadanne hvor meget konsumenterne trængte, organiserede de produktionen, delte de utbyttet av den mellem sig, saa vilde konkurransens bølgegang og dens tilbøielighet til krise være utelukket. Producenter med bevissthed som mennesker, ikke som splittede atomer uten samfundsbevissthed (Gattungsbewusstsein), og I vil komme ut over disse kunstige og uholdbare motsigelser.» — Men saa længe de fortsætter at producere paa denne tankeløse maate, saa længe blir handelskriserne, og hver ny blir værre end den foregaaende, og hver ny vil gjøre en større mængde mindre kapitalister fattige og forholdsvis øke tallet paa dem som utelukkende lever av sit arbeide og vil tilslut frembringe en revolution som økonomerne i sin skolevisdom ikke kan drømme om. Den ene kapitalers kamp med den anden, kampen mellem arbeide og arbeide, mellem jordeiendom og jordeiendom driver produktionen ind i en feberhete, hvor alle naturlige og fornuftige forhold blir stillet paa hodet. Ingen kapital kan utholde konkurransen med den anden hvis den ikke utnyttes til det ytterste. Intet jordstykke kan dyrkes med utbytte hvis det ikke uavladelig øker sin produktionskraft. Ingen arbeider kan staa sig mot sine konkurrenter hvis han ikke vier alle sine kræfter til arbeidet. Følgen av denne «Überspannung» paa den ene side er nødvendigvis slappelse paa den anden. Naar konkurransens bølgegang er liten, naar tilbud og efterspørsel, produktion og konsumtion holder hinanden nogenlunde i likevegt, saa maa der i produktionens utvikling komme et trin hvor det er saa megen overflødig arbeidskraft at den store mængde av nationen

ikke har noget at leve av, at menneskene dør av idel overflod. I denne vanvittige tilstand, i denne levende absurditet har England allerede længe befundet sig. For at forklare dette forrykte forhold opfant Malthus befolkningsteorien, den teori at hele ulykken skriver sig fra at der er flere mennesker i verden end jorden kan underholde, at befolkningen som det heter, trykker paa subsistensmidlerne, og at dette faktum bare er en lov menneskene har at bøie sig under. Malthus turde ikke se sandheten i øinene, han turde ikke indse at denne motsigelse er en enkel følge av konkurransen. For den produktionskraft som nu staar til menneskenes raadighet er, mener Engels, uendelig, og jordens avkastningsevne er naar der blir anvendt kapital og arbeide paa den, grænseløs.

Hvordan saa komme ut over den motsigelse at et folk sulter av idel overflod og rigdom, denne motsigelse forunderligere end alle religionens undere tilsammen? Ganske enkelt ved at ophæve den. Men til opnaaelsen av dette maal har Malthus's teori været et nødvendig gjennemgangsledd som har bragt os uendelig meget videre. Den og økonomerne overhode har gjort os opmerksom paa jordens og menneskenes produktionskraft, og efter overvindelsen av denne økonomiske fortviløse er vi for altid sikret mot frykten for overbefolkning. Gjennem den har vi lært at kjende menneskehetens dypeste fornødelse, dens avhengighet av konkurranseforholdene; den har vist os hvorledes privateiendommen i sidste instans gjør menneskene til en vare, hvis frembringelse og ødeløggelse ogsaa bare avhenger av efterspørslen, hvorledes konkurransens system paa denne maate har myrdet tusener av mennesker og fremdeles daglig gjør det; alt det har vi set, og alt det driver os til at fjerne denne menneskehetens fornødelse ved at ophæve privateiendommen, konkurransen og de motstridende interesser.

Men hvis man nu ikke ophæver privateiendommen, konkurransen og de motstridende interesser, hvordan vil det saa gaa? Jo, da vil motsigelsen ophæve sig selv. Konkurransen sætter kapital mot kapital, grundeendom mot grundeendom, arbeide mot arbeide og alle disse elementer gjensidig mot hinanden, det store sluker det lille, den store grundeendom den lille, den store kapital den lille. Denne centralisation av eiendommen er en lov som er privateiendommen iboende. Middelklasserne maa mer og mer forsvinde, og tilslut vil verden bestaa av millionærer og fattige, store grundeiere og fattige daglønnere. Ingen love, ingen opdeling av jorden, ingen opstykning av kapitalen kan hjelpe noget; dette resultat maa komme og vil komme (og resultatet av det blir igjen revolutionen, som vil ophæve motsigelsen), hvis ikke en total forandring av de sociale forhold, en sammensmeltning av de motstridende interesser, en ophævelse av privateiendommen kommer den i forkjøpet.

Bourgeoisismfundet regjeres av blinde naturlove, love som frembringer revolution. Menneskene producerer som splittede atomer uten samfundsbevissthet. Men det er aandens lov som skal regjere, menneskene skal ophæve de blinde naturlove, de skal producere med bevissthet. Det samfund hvis love om de taar raade, frembringer revolution, skal ophæves, og et nyt samfund skal grundlægges. Det er saavidt jeg forstaar, tankegangen i denne avhandling. Det er med dette idégrundlag Engels trær ind i Marx's liv, mens Marx paa samme tid og paa samme sted for første gang formulerer sin hypotese om proletariatet med de radikale lænker og i nutidens elendighet ser haabet for fremtiden.

Tanken om det onde som drivkraft i den historiske utvikling er en Hegelsk tanke. Men den vilde vedblit at være en Hegelsk tanke og en død tanke uten rot i livet,

hvis ikke Marx hadde gjenfødt den, git den liv av sit liv, hvis ikke «teorien var blitt materiel», hvis ikke «tankens lyn hadde slaat ned i den naive folkegrund» — hvis der med andre ord ikke hadde ligget en realitet til grund for tanken, og hvis ikke Marx hadde trukket forbindelsen mellem tanken og realiteten.

Man kan endnu ikke — i alle fald ikke paa grundlag av det Marx og Engels har leveret i Deutsch-Französische Jahrbücher — si at de to tænker likt. De kritiserer begge et stykke «jordisk jammerdal», og spiren til denne kritik er for dem begge kritikken av religionen, altsaa den første bevægende kraft er fælles for dem begge, den er Feuerbach. De vil begge avskaffe de forhold i hvilke mennesket er et fornedret, et trælbundet, et forlatt væsen. Forskjellen er bare den at Marx allerede her tydelig synes at ha hat følelsen av en lovmæssig utvikling fra det gamle ind i det nye, at det nye naturnødvendig vokser paa det gamles grund. Han vil ikke si til menneskene: la være at kjæmpe, han vil bare vise dem hvorfor de kjemper; han vil vise dem at det det gjælder er ingen tankestrek mellem fortid og nutid, det er bare en fuldbyrdelse av fortidens tanker. Marx vil vise at menneskeheten ikke begynner noget nyt arbeide, men med bevissthet tuldender det gamle. Marx fordømmer ikke det som er, han bare prøver at forstaa det og forklare det, fordi det i og med sin væren er grundlaget for det som maa komme. Engels forstaa ogsaa det som er, han forstaa bourgeoisamfundet og dets love, men han lyser sin forbandelse over det som uretfærdighetens samfund, hvor høidepunktet av al samfundsmæssig umoral er naadd. Det gamle maa avskaffes ved bevisste, menneskelige handlinger, og ve det engelske bourgeois om det ikke itide blir overbevist om nødvendigheten av et slikt skridt.

Her kan man se en karakteristisk forskjell mellem

Marx og Engels i deres forhold til sine tanker: Engels forholder sig til dem som politikeren, som den meget talentfulde politiker. Man er ikke aldeles sikker paa at han ikke vilde kunne tillempe meningerne en liten smule efter sit politiske standpunkt. Marx's forhold til sine tanker er geniets: Der er en organisk sammenhæng mellem manden og tankerne. Man kan slutte fra manden til tankerne og fra tankerne til manden. Engels er agitatoren. Han kjæmper for en sak. Marx er profeten. Han forklarer menneskene det som er, og forkynder om det som skal komme. Marx blir i forholdet til Engels: det store som sluker det lille; men det lille bringer noget med sig som tjener det store.

IV. Tankeutvekslingen begynder.

(„Die Heilige Familie“ — „Lage der arbeitenden Klasse in England“.¹⁾)

Brevvekslingen mellem Marx og Engels maa efter Marx's eget utsagn være begyndt under forberedelsen av «Deutsch—Französische Jahrbücher» eller umiddelbart efterat de var utkommet. I september 1844 kommer Engels til Paris, hvor han tilbringer ti dage sammen med Marx. Det første brev som Engels sender sin ven fra Barmen efter hjemkomsten fra Paris, viser ogsaa at de ti dage har været tilstrækkelige til at grundlægge et varmt og inderlig venskap mellem de to: «Lev nu vel, kjære dig, og skriv rigtig snart. Jeg har ikke siden været saa glad og saa menneskelig stemt som jeg var de ti dage jeg tilbragte hos dig.» Slik ender dette første brev.

De ti dages samvær i Paris har sikkert været indholdsrike dage for de to venner. Hvad de har talt om, kan man bare ane, og derfor gaar en vigtig kilde til forholdet mellem Marx og Engels tapt. Men sandsynlig er det at de to under samværet i Paris ikke har git hinanden noget nyt utover det de begge har leveret i «Deutsch—Französische Jahrbücher,» men at de paa grundlag av dette har kommet hinanden saa nær at de begge har hat følelsen av at de arbeidet mot det samme maal. For ikke bare er det rent personlige menneskelige venskap mellem dem etableret gjennom dette samvær, men ogsaa et «Ideegemein-

¹⁾ „Den hellige familie“ — „Arbeiderklassens stilling i England“.

schaft»¹⁾. De har opdaget at de har et princip sammen. I Wupperthal fortæller Engels — der hvor han hører hjemme — har forholdene forandret sig saa meget i de aar han har været væk. Industrien har tat et vældig op-sving: «Hier bereitet sich ein prächtiger Boden für unser Princip vor,»²⁾ sier han. Hvilken andel Marx og Engels hver for sig har i dette princip, og hvad dette princip gaar ut paa, maa en undersøkelse av de verker kunne vise som Marx og Engels hver for sig utarbeidet efterat Engels var kommet hjem til Barmen.

Allerede under samværet i Paris var det direkte samarbeide begyndt, idet de to planla en brosjyre mot sine tidligere meningsfæller Bruno Bauer og konsorter. Disse utgav et tidsskrift «Allgemeine Literaturzeitung», en ørken av tysk abstraktion og «blodløs aand, som bare i sin ind-bildning har aand, som istedenfor det virkelige individuelle menneske sætter «selvbevisstheten» eller «aanden». «Det er denne karikatur av spekulationen vi bekjemper i den Bauerske kritik,» sier Marx i forordet til denne brosjyre som kom ut under titelen «Die Heilige Familie oder Kritik der kritischen Kritik»³⁾. Engels hadde allerede under opholdet i Paris utarbeidet sin part av boken, en ganske forsvindende del av det hele, som vokste ut over alle rimelige grænser for et saa polemisk verk.

Engels synes allerede meget snart at ha hat en følelse av at boken nok kunde bli et slag i luften. Alt i det første brev til Marx antyder han dette ganske forsigtig: «Om Bauers hører man ingenting her, ikke et menneske vet noenting om dem» — et lite vidnesbyrd om Engels's nøkterne og praktiske syn, mens det faktum at brosjyren ikke alene kom til at se dagens lys, men at den fik et

1) Idefællesskap.

2) Her er en prægtig jordbund for vort princip ifærd med at danne sig.

3) „Den hellige familie eller kritik av den kritiske kritik.“

saa uforholdsmæssig stort omfang, fortæller om hvor Marx var blind for alle praktiske hensyn, naar han hadde fundet et stof som han kunde bøie under sin tanke.

Paa samtiden virket den da ogsaa som stor staahei for ingenting; saa meget mere som Bruno Bauers «Allgemeine Literaturzeitung» imidlertid var avgaat ved døden. Men for den som vil studere veksten i Marx's historiske syn, har den som Mehring saa sterkt betoner, den største betydning, og ikke mindst for den som vil studere dette med henblik paa i hvor høi grad Engels har virket ansporende paa Marx fra det første øieblik han traadte ind i hans liv gjennem avhandlingerne i «Deutsch—Französische Jahrbücher» og gjennem samværet i Paris.

Marx holder her avregning med sin filosofiske fortid, og det nye syn vokser sig sterkt i ham, idet han slaar det gamle ihjel. Og mens han drar paa felttog mot abstraktionens ytterste forposter, sitter Engels hjemme i Bar-men og skriver «et sandt synderegister for det engelske bourgeois» i sin bok «Die Lage der arbeitenden Klasse in England». «Die Heilige Familie» og denne Engels's bok som er skrevet nogenlunde samtidig og umiddelbart efterat den første mundtlige tankeutveksling mellem dem har fundet sted og den skriftlige har antat en regelmæssig karakter, maa man da paa forhaand anta vil aabenbare dette «unser Prinzip»¹⁾ som Engels taler om i sit første brev til Marx efter samværet i Paris. Paa bakgrund av det idégrundlag «Deutsch—Französische Jahrbücher» byr os saavel for Marx's som for Engels's vedkommende, vil man da kunne konstatere om de to allerede paa dette tidspunkt, altsaa gjennem «Deutsch—Französische Jahrbücher» og ved samværet i Paris, har virket ansporende paa hinanden, og i hvilken grad og i hvilken retning den gjensidige indflydelse har gjort sig gjældende.

¹⁾ Vort princip.

«Die Heilige Familie» er merkelig ved det mangeartede stof den beskæftiger sig med. Det er karakteristisk for Marx at han lager en bok, et verk, med trods al mangfoldighet, en meget sterk enhetlighet — over et saa spredt og tilsyneladende tilfældig stof. Stoffet er jo nemlig saa tilfældig som «Allgemeine Literaturzeitung» frembyr det. Enhetligheten i det er hans egen tankes ubøielige tendens, og denne bok viser mere end noget hvorledes hele hans aandskraft var rettet mot et helhetssyn paa verden og alle dens foreteelser, hvor hver liten ting skulde kunne indordnes som ledd i en eneste ubrytelig konsekvent tanke-række. Boken behandler da ogsaa saa vidt forskjellige emner som f. eks. en berigtigelse av «Allgemeine Literaturzeitungs» ubeviste fordreielse av Proudhons lære, og en kritik av karaktererne i Eugen Sues moderoman «Paris's hemmeligheter.»

Det er i den del av verket som beskæftiger sig med Proudhon at Marx faar anledning til at gi sit historiske syn i den form det paa dette tidspunkt har tat for ham. Vi faar proletarteorien i ny skikkelse: «Privateiendommen,» sier han, «driver vistnok i sin nationaløkonomiske bevægelse mot sin egen opløsning, men bare ved en utvikling uavhengig av den selv, som foregaar ubevisst for den og mot dens vilje og bare betinges av sakens egen iboende natur, nemlig bare idet den frembringer proletariatet som proletariat, den elendighet som er sig sin egen aandelige og fysiske elendighet bevisst. Proletariatet fuldbyrder den dom som privateiendommen fælder over sig selv, likesom det fuldbyrder den dom som lønsarbeidet fælder over sig selv, idet det frembringer den fremmede rigdom og sin egen elendighet.»

Naar proletariatet seirer, er det derved paa ingen maate blit til den absolute side av samtundet, for det seirer bare idet det ophæver sig selv og sin motsætning. Da vil like-

saavel proletariatet som den motsætning som betinger det, nemlig privateiendommen, være forsvundet. Naar socialistiske forfattere tilskriver proletariatet denne verdenshistoriske rolle, saa sker det ikke fordi de anser proletariatet for guder, tvertimot, fordi i proletariatets livsbetingelser er alle det moderne samfunds livsbetingelser i deres aller mest umenneskelige form sammentrængt, fordi mennesket i det har mistet sig selv, men tillike vundet ikke bare den teoretiske bevissthet om dette tap, men ogsaa umiddelbart er blit tvunget til oprør mot denne umenneskelighet ved den absolut bydende nød som ikke mer kan avvises, og denne nød er det praktiske uttryk for nødvendigheten. Derfor kan og maa proletariatet befri sig selv. Men det kan ikke befri sig selv uten at ophæve sine egne livsbetingelser, og det kan ikke ophæve sine egne livsbetingelser uten at ophæve alle umenneskelige livsbetingelser i det moderne samfund. Hvad den ene eller anden proletar eller endog hele proletariatet tænker sig som maalet, har i denne forbindelse ingenting at si. Hvad det gjælder er hvad det selv er og hvad det ifølge denne væren historisk er tvunget til at gjøre. Dets maal og dets historiske rolle er slaaende og ugjenkaldelig forutsagt i dets egen livssituation som i det nuværende borgerlige samfunds hele organisation»¹⁾.

Marx finder det ikke nødvendig at fremstille, hvorledes en stor del av det engelske og transke proletariat allerede er sig sin historiske opgave bevisst og stadig arbeider paa at bringe denne bevissthet til fuld klarhet.

I sin ovenfor omtalte bok spør Gustav Steffen efterat han har gjennomgaat proletarteorien i dens oprindeligste form i «Deutsch—Französische Jahrbücher»: «Hvilken kjender av «Det kommunistiske manifest» kan læse disse

¹⁾ Nachlass II side 131 flg.

linjer uten at undre sig over overensstemmelsen ikke bare i tankegangen, men endog i selve uttrykkene mellom dette rent filosofiske indlæg av 1844 og det agitatorisk-politiske av 1847—48. Først ved at studere aktstykket av 1844 forstaar man rigtig hvad uttrykkene i manifestet av 1847 egentlig innebærer. Særlig betydningsfuldt er det at iagttat hvorledes Marx i sin Hegelkritik av 1844 deducerer frem begrepet «proletariat» ved hjælp av en rent hegelisk metode. Marx mangler endnu de omfattende og fordypede nationaløkonomiske kundskaper, gjennom hvilke et proletariat-begrep i fuld overensstemmelse med virkeligheten kan vindes. Aar 1844 «konstruerer» han proletariatet som den rent logiske motsætning til alle klasser i det borgerlige samfund og dermed som den rent logiske motsætning til det borgerlige samfund overhode.»¹⁾

Steffen har den blinde tro paa den empiriske metode som den eneste vei til sandheten. I et saa indsnevrende syn paa livet skrumper en mand som Marx ind til noget meget ubetydelig. Der skal ikke nogen overdreven belastning av logisk skarpsindighet til for at faa en slik reduktion til at virke meget overbevisende, hvis ikke Marx's egen personlighet stillet sig op som et motargument man ikke uten videre kan komme forbi.

Kanske er det farlig — som Steffen synes at ha gjort — at komme fra det grundige kjendskap til Hegel, hans metode, hans system og til Marx's skrifter. Han ser ikke først og fremst Marx selv, hans personlighet, hans maate at møte livet paa, hans trang, hans maal, hans livsvilje, men Hegel, Hegels metode, Hegels former. Og Marx blir en liten scholastiker, hans virke blir en lek med former for formernes egen skyld, et uværdig pusleri, et tidsfordriv som kanskje kan stilles paa høide med det at lægge kabaler.

¹⁾ St. M. og Mater. side 31.

Ifølge Steffen brukte «denne ildsjæl» hele sit liv til at faa den kabal til at gaa op som han la efter den Hegelske metode. Historien vilde være en forunderlig komedie om en saa lavtliggende, en saa primitiv ærgjerrighet skulde bli historisk bevægende. Det er vanskelig rent logisk at bevise at Steffen ikke har ret. Men forsøksvis kan man gaa en anden vei ved studiet av Marx og hans system: Veien fra Karl Marx's personlighet til hans lære. Man kan i de Hegelske former bare se skal-løene om det indhold som Marx ifølge sin personlighet maa tte lægge i dem, man kan gjennom skallet føle geniets anelsesfulde opplevelse av dets egen samtid, dets fortid og fremtid. Werner Sombart deler videnskapsmændene i «Naturforscher» og «Menschheitsforscher» og han sier: «Menneskeforskeren behøver ikke at være nogen stor regnemester, nogen stor abstrahist. Men han maa være en stor oplever. Livets elv maa strømme gjennom ham. Han maa levendegjøre menneskeverdenen inde i sig selv og maa gjenopvække den i os ved sin fremstillingskraft, saa den ogsaa for os blir en opplevelse. Derfor maa der flyte blod og ikke blæk i hans aarer.»¹⁾ Det er slik reaktionen mot Steffens syn paa Marx tar form i en, og man forstaar at den kommer mere uhildet til studiet av Marx som ikke kjender Hegel saa godt at han ikke hører Marx's hjerte banke «durch alle mystische Hegelei, durch alle verzopfte Systembildung, durch alle scholastische Dogmenregistrirung». Det er ogsaa Werner Sombart som stiller den største sociale tænker sammen med den største sociale digter: Karl Marx — Emile Zola. Og om Zola fortelles det at hans mesterlige skildring av spillebulens liv ikke som man skulde tro, har en grundig indlevelse i spillelivet som grundlag, men et eneste flygtig glimt ind

¹⁾ W. Sombart. Das Lebenswerk von Karl Marx, Jena 1909.

gjennem en spillebules aapne dør en sen kveldstund. Dette glimt var for geniet nok til at gi ham oplevelsen av spillebulens sjæl. Slik var det ogsaa med Marx. Flygtige glimt av tidens liv, aabenbaret ham noget av tidens sjæl. Steffen sier: «Først gjennem at studere aktstykket av 1844 forstaar man riktig, hvad uttrykkene i manifestet indebærer», men jeg tror man kommer sandheten nærmere ved at snu op ned paa denne paastand og si: Først ved at studere manifestet forstaar man hvad uttrykkene i aktstykket av 1844 indebærer. De indebærer nemlig en oplevelse, endnu saa dunkel og anelsesfuld at formen kanskje spiller mester og gir det utseende av at der ligger intet levende liv i den. Men jo flere glimt desto intensere oplevelse, desto klarere utsyn, desto mere glødende personlighetspræget form, desto mere ubrytelig sterk konsekvens. Og det er disse flere glimt, denne sterkere rent erfaringsmæssige oplevelse som ligger mellem aktstykket av 1844 og manifestet. Manifestet gir høidepunktet av den oplevelse som var begyndt i Marx i akstykket av 1844.

Der er mellemstationer mellem aktstykket av 1844 og manifestet av 1847—48. En av dem er proletarteorien i den form den har i «Die Heilige Familie» og som jeg ovenfor har gjengit. At Marx i tiden mellem «Deutsch—Französische Jahrbücher» og «Die Heilige Familie», har faat glimt av noget som har gjort hans indre oplevelse av hans egen tid klarere og mere detaljeret, er ikke vanskelig at paavise, og det turde være sandsynlig at det er Engels som har holdt døren paa gløt for Marx og dermed formidlet Marx's forsterkede oplevelse av tidsalderens inderste liv.

«Saavidt jeg vet,» sier Steffen, «kjender vi ikke tilstrækkelig arbeidsforholdene i Tyskland 1840—44 til at kunne avgjøre om Marx fra dem kunde hente stof til en saa pessimistisk proletarteori som den ovenfor formulerede

(i «Die Heilige Familie»). Marx bemerker jo selv at proletariseringen ikke endnu hadde naadd saa langt i Tyskland som i de mer industrialiserte vesteuropæiske lande. I England, og bare i England, hadde stoffet været at finde. Men kjendte Marx i 1844 noget nærmere og gjennem egne studier det engelske proletariats stilling? Engels's «Lage der arbeitenden Klasse in England» utkom 1845.»

Men Engels's kritik av nationalekonomien utkom i mars 1844 — og det ti dages samvær mellem Marx og Engels i Paris fandt sted i september 1844, umiddelbart før Marx begyndte utarbeidelsen av «Die Heilige Familie». Og mens han skrev paa den, gik brevvekslingen — «den skriftlige tankeutveksling» — som Marx kaldte det, livlig mellem dem. Og Engels var ogsaa «ein grosser Erleber»¹⁾. Ikke bare artiklerne i «Deutsch—Französische Jahrbücher» vidner om den intense oplevelse, men ogsaa — ja i kanske endda høiere grad — hans bok «Die Lage der arbeitenden Klasse», «dette synderegister Engels skrev for det engelske samfund», denne anklage mot det engelske bourgeoisie for mord, rov og alle andre forbrydelser, denne statistikk stillet sammen med en slik levende og glødende ungdommelig harme at tallene gjør revolution i en og faar raseriet til at koke i en, slik som det maatte koke i Engels da han selv skrev dem ned. Han fortæller selv i et brev fra 18. januar 1844 at de avskyelige historier fra det engelske samfund som han daglig maa registrere i sin bok, holder hans raseri paa kokepunktet. Det var denne store oplever Marx var kommet i kontakt med i Paris i september 1844 og hadde tilbragt ti dage sammen med, — denne unge mand som kom direkte fra sine oplevelsers forum, sikkert fylt til randen av dem. Og hvem vet om han ikke har latt det bruse over. Sikkert har Marx været lydhør naar

¹⁾ En stor oplever.

Engels snakket om England. Den ene store oplever har oplevet gjennom den andens oplevelser. Den gjensidighet har ganske sikkert været noget karakteristisk for venskapet mellem Marx og Engels. Marx kalder Engels's kritik av nationaløkonomien «den geniale skisse». Bare dette ene lille, sterke uttryk skulde tyde paa at den har betydd noget i Marx's utvikling. Samme sted fortæller Marx at den skriftlige tankeutveksling mellem ham og Engels begynder straks efter offentliggjørelsen av denne skisse i «Deutsch—Französische Jahrbücher». Det synes at vise at det er Marx som har tat initiativet til brevvekslingen, og at det er skissen som har gjort ham opmerksom paa Engels, og at det er Engels som har aapnet hans blik mot England.

Mellem den nye formulering av proletarhypotesen i «Die Heilige Familie» og den gamle i «Deutsch—Französische Jahrbücher» ligger en tydelig vekst hos Marx henimot en større innsigt i det eksisterende samfunds love, og det tør være sandsynlig at det er en «Anregung» fra Engels som har næret denne vekst. Steffen paastaar at Marx i slutningen av 1844 ikke kjendte de engelske samfundsforhold gjennom egne studier. Men der findes et mellemlid mellom de to formuleringer av proletarteorien, som viser at Steffen ikke kan ha saa ganske ret i dette, og som ogsaa synes at styrke den antagelse at det maa være Engels som har aapnet Marx's øine for England. Det er en artikkel av Marx: «Kritische Randglossen zu dem Artikel «Der König von Preussen und die Sozialreform» offentliggjort i «Pariser Vorwärts»¹⁾ i begynnelsen av august 1844. Væveropstandene i Schlesien har fremkaldt den artikkel Marx her polemiserer mot. Dens forfatter Ruge mener at i et upolitisk land som Tyskland

¹⁾ Utgit i Paris av Heinrich Börnstein fra 1. januar 1844.

kan fabrikkdistrikternes partielle nød ikke føles som et fælles anliggende og langt mindre som en grundskade paa hele vor civilisation. Marx vil i sin artikkel blandt andet vise at man ikke kan forklare den forkjærte opfatning av arbeidsnøden ut fra den eiendommelighet ved Tyskland at det er et upolitisk land. For England er et politisk land, det vil alle medgi; men i England hvor arbeidsnøden, pauperismen er universel, der er opfatningen akkurat like saa forkjært som i Tyskland. «Det mest avgjorte uttrykk for den engelske innsigt i pauperismen — vi taler altid om det engelske bourgeoisie, den engelske regjering's innsigt — er den engelske nationaløkonomi, det vil si den videnskabelige gjenspeiling av de engelske nationaløkonomiske tilstande.» «En av de bedste og mest berømte engelske nationaløkonomer,» sier Marx videre, «som kjender nutidens forhold, og som maa sitte inde med et helhetssyn paa det borgerlige samfunds bevægelser, en elev av den kyniske Ricardo, Mac Culloch, vover endog i en offentlig forelæsning, og vover det under bifaldsytringer, at anvende paa nationaløkonomien hvad Bacon sier om filosofien: Det menneske som med sand og utrættelig visdom venter med sin dom, trinvis skridder fremover, overvinder den ene hindring efter den anden der som bjerge stiller sig i veien for hans studium, vil med tiden naa videnskabens top, hvor man nyder roen og den rene luft, hvor naturen i sin fulde skjønnhet utfolder sig for ens øie, og hvorfra man ad en svakt heldende sti kan stige ned til praksisens sidste detaljer.» «God ren luft — de engelske kjelderboligers pestatmosfære. Stor naturskjønnhet — de engelske fattigfolks fantastiske filleklædninger og kvindernes visne sammenskrumpede legemer, som er uttæret av arbeide og elendighet. Barna som ligger paa gjødselhaugene, misfostrene som overarbeide ved fabrikkernes ensformige mekanik

frembringer! Praksisens allerkjæreste sidste detaljer: prostitutionen, mordet og galgen!»¹⁾

Og Marx gaar videre: Han viser hvordan det engelske bourgeoisie, selv den del av det som ser pauperismens fare, ikke alene oppfatter det paa en partikulær maate, men simpelthen barnagtig og dumt. En viss dr. Kay har saaledes fundet ut at det hele skriver sig fra arbeidernes forsømte opdragelse. Paa grund av manglende opdragelse forstaar nemlig arbeiderne ikke «handelens naturlige love» — love som nødvendigvis frembringer fattigdommen. Andre har set grunden til pauperismen — denne Englands «nationalepidemi» — i feil i forvaltningen, og den engelske stat har indført en ny fattigadministration; atter andre har set den i fattigloven selv, idet det lovlige middel mot det sociale onde «veldædigheten» bare fremmer det sociale onde. Ti fattigdommen er ifølge Malthus en «evig naturlov».

Det vilde føre for vidt at gaa nærmere ind paa denne artikkel og dens stilling til væveropstanden i Schlesien, skjönt det kunde være fristende nok, da den som intet andet viser at Marx ikke bare er en «bøkernes» mand, at han er vaaken som faa for sin tids tildragelser, at glimtene gir ham utsyn saa vide at der næsten i alle hans fremsyn er perspektivfeil, og den blir netop her et sterkt bevis paa at der bak Marx's filosofiske formler ligger en opplevelse av virkeligheten. Den viser at Marx forlængst hadde begyndt selvstudiet av det engelske samfund, da han formulerte sin teori i «Die Heilige Familie». Og den viser hvad der her er av den største viktighet, at den «geniale skisse» i «Deutsch—Französische Jahrbücher» maa ha slaat ned i Marx som et lyn — maa ha været noget av en aabenbaring for ham.

Om man nu med bestemthet visste, hvad det var ved

1) Nachlass II, side 45.

Engels's skisse som Marx har fundet genialt, var man hjulpet langt, naar man skal finde arten og rækkevidden av den «Anregung» den maa ha været for ham. Men det er kanskje mulig gjennom «Die Heilige Familie» at finde frem til det. Det «geniale» maa ha virket absolut overbevisende paa Marx. Det har sandsynligvis, kanskje ubevisst for ham selv, øieblikkelig glidd ind i hans bevissthet og har smeltet sammen med hans eget historiske syn, har indgaat en kemisk forbindelse med det. Engels's skisse er paa en gang en anklage mot bourgeoisamfundet, og en forstaaelse av det, paa en gang et agitationsskrift og en upartisk videnskabelig undersøkelse. Det er det meningsløse, motsigelsesfylde, det umoralske menneskesamfund, Engels vil ophæve. Det er nødvendigheten av at ta et slikt skridt han først og fremst vil indprente menneskene: «Producer som mennesker, ikke som splittede atomer uten samfundsbevissthet!» Det er det som er formaalet med hans artikkel. Men i det han anklager bourgeoisamfundet med al dets gruopvækkende forfærdelighet, begaar han det forunderlige at han forstaaar dette samfund. Han ser dets historiske bevægelse, netop det at privateiendommen som er bourgeoisamfundets grundvold, i sig gjemmer love som med uavviselig nødvendighet vil føre samfundet mot en katastrofe, en social revolution, hvis ikke menneskene setter disse naturlove ut av funktion og lar aandens lov regjere. Vi skal siden se at dette hvis ikke følger Engels ind i hans neste arbeide, «Die Lage der arbeitenden Klasse» og kanskje endda lenger. Vi vil ogsaa faa se at det karakteristiske for Marx er at han ikke har dette «hvis ikke», at han aldrig har hat det og aldrig fik det. Det som har slaat Marx ved Engels's skisse, er saaledes sikkert hans syn paa det revolutionerende i bourgeoisamfundets love. Det bærer i sig spiren til en revolution, som maa komme. Men det som for Engels

er noget som ikke skulde være slik, en fejl man skulde rette paa, noget som hænger sammen med menneskenes synd og derfor umoralsk, det er for Marx det ene store, den uavviselige nødvendighet. Slik er det og slik maa det være. Og det er godt at det er slik, for netop nutidens elendighet er drivkraften mot det nye som maa komme.

Proletariatet kan og maa befri sig selv, sier Marx i teorien fra «Die Heilige Familie». Det maa befri sig selv fordi det tvinges til det av den absolut bydende nød, det praktiske uttryk for nødvendigheten. Og det som frembringer denne nød, er privateiendommen, som i sin nationaløkonomiske bevægelse driver sig selv mot sin egen opløsning, idet den frembringer proletariatet som proletariat, den elendighet som er sig sin egen aandelige og fysiske elendighet bevisst.

Hvad den ene eller anden proletar eller endog hele proletariatet tænker sig som maalet har i denne forbindelse ingenting at si. Hvad det gjælder er hvad det selv er, og hvad det ifølge denne væren historisk er tvunget til at gjøre. Dets maal og dets historiske rolle er slaaende og ugjenkaldelig forutsagt i dets egen livssituation som i det nuværende borgerlige samfunds hele organisation.

Paa dette punkt skulde man ha lov til at spørre Engels's indflydelse. Marx viser sig her som en konsekvent historisk determinist. Og denne determinisme har han baade lært og ikke lært av Engels. I Engels's skisse løper saa at si to livssyn parallelle. Det ene fordømmer det andet. Det ene hersker i bourgeoisamfundet; det er laissez-faire livssynet, som lar naturlovene raade, naturlovene som frembringer det forunderlige forhold at et folk sulter av idel overflod og rigdom. Engels fordømmer det livssyn som taaler et slikt samfund. Menneskene skal med sin aand

gripe ind og ødelægge naturlovene. Aandens lov skal herske. Marx bygger videre paa det som Engels fordømmer, fordi det er dette som er, og hvad det gjælder er hvad noget er, og hvad det ifølge denne væren er tvunget til at gjøre. Bourgeoisamfundet bærer i sig spiren til det nye samfund, og dette nye samfund maa komme fordi det gamle er.

Det er sikkert ikke tilfældig at det er det Engels fordømmer som Marx smelter ind i sit historiske syn, at det er den deterministiske linje, den ifølge Engels umoralske linje i den historiske utvikling, som Marx bygger videre paa. Man kan kanskje si om Marx at han var determinist av natur, at han ifølge sine anlæg var forutbestemt, naturligvis ikke med hensyn til sit livsvirke, men med hensyn til sit livssyn. Om Engels kunde man tænke sig at han muligens kunde havnet ved et andet livssyn end det han blev hængende ved. Men det er sandsynlig at Marx selv bevisst har følt: Ifølge det jeg selv er, tvinges jeg til at tænke slik som jeg tænker. Der maa ha været en sterk overensstemmelse mellom hans eget livssyn og hans historiske syn. Han maa ha oplevet historien paa sig selv. Kanskje er det det som er hemmeligheten ved den underlige overbevisningens magt som ligger gjemt i disse hans ofte saa tunge og vanskelige filosofiske formler, og derfor er det vel at man, naar man har levet sig ind i Karl Marx's personlighet, kan forutsi hvad han maa vælge, og hvad han maa vrake av det som møter ham i form av «paavirkning». Om Marx tør man kanskje si: han paavirkes ikke, han bare oplever det han ifølge sin natur er tvunget til at opleve. Og like saa sandsynlig som det er at Marx vilde blit det han blev uten Hegel, like saa sandsynlig er det at han vilde blit det han blev uten Engels, kanskje bare ad flere omveie, gjennom flere kampe. For i Marx's liv har Engels virket som noget av en forløser. Han har

utløst bundne kræfter i ham, kræfter som før eller senere paa en eller anden maate maatte ha løst sig ut.

Mens Marx sat i Paris og skrev «Die Heilige Familie» sat Engels som sagt i Barmen og skrev «det engelske samfunds synderegister», «Die Lage der arbeitenden Klasse in England», utkommet efter 17 mars 1845, den dato som forordet til de engelske arbejdere bærer. «Die Heilige Familie» maa ha kommet i trykken noget tidligere, da Engels i et brev av 18. mars fortæller at han endelig har opdrevet et eksemplar av boken, og gir den sin anerkjendelse og sin kritik. — Fra «Die Heilige Familie» til «Die Lage der arbeitenden Klasse» kan der altsaa ikke være tale om nogen paavirkning. Den eventuelle paavirkning fra Marx til Engels kan saaledes ikke ha noget andet grundlag end artiklerne i «Deutsch—Französische Jahrbücher» og samtalerne i Paris i september 1844.

Engels vil i sin bok som i artiklerne i «Deutsch—Französische Jahrbücher» agitere. I den færdige Marxisme er det tanken som agiterer ved sin egen konsekvens. Her er det følelsens intensitet som meddeler sig spontant til læseren, og den tanke følelsen er støpt i, har man uten at vite det faat med paa kjøpet. — Men det faktum at Engels ikke har skrevet boken med koldt hode, er kanskje en av grundene til at vi i den finder den samme uklarhet i tankegangen som skissen om nationaløkoncmien har. Bare med den forskjel at det her ikke lenger er mulig at følge to klare linjer. Den ene griper ind i den anden. Den ene gjør den anden uklar. Det er mulig at Engels ikke er sig dette bevisst, det er ogsaa mulig at han er sig det bevisst og bruker det som et journalistisk knep. Den artikkel som ovenfor er benyttet, skrevet av Engels i «New Moral World» viser tydelig at han var kommunist før han hadde tilløp til historisk eller økonomisk determinisme. Han er blit agitator for et nyt samfund før han er klar

over mulighetene for, nødvendigheten av dette samfunds komme. Og det er kanskje den dypeste grund til uklarheten i hans standpunkt. Marx kommer til kommunismen gjennom den historiske determinisme. Han blir ikke kommunist før han ser at kommunismen nødvendig maa komme ifølge det som er, ikke før han maa bøie sig ind under tanken.

Engels driver ingen maskeret agitation. Det viser tilegnelsen til de engelske arbeidere: «Arbeidere! eder tilegner jeg et verk i hvilket jeg har prøvet at forelægge mine tyske landsmænd et sandt billede av eders stilling, av eders lidelser og kampe, av eders haab og utsigter. Jeg har levet længe nok blandt eder til at kjende litt til eders forhold, jeg har viet dem min aller sterkeste oppmerksomhet, jeg har studeret de forskjellige officielle og uofficielle dokumenter, saa langt jeg var istand til at faa tak i dem. Jeg har ikke nøiet mig med det, jeg vilde ha mere end et abstrakt kjendskap til mit emne, jeg vilde se eder i eders egne hjem for at kunne iagttage eder i eders daglige liv, jeg vilde prate med eder om eders forhold, om eders sorger, jeg vilde være vidne til eders kampe mot eders sociale og politiske undertrykkere. Jeg har gjort det: Jeg forsaket middelklassens middagselskaper, deres portvin og champagne, og viet næsten alle mine fristunder til omgang med jevne arbeidsfolk; jeg er baade glad og stolt fordi jeg har gjort det; glad fordi jeg paa den maaten kom til at tilbringe mangan lykkelig stund med at lære livets realiteter at kjende, mangan en stund som jeg ellers vilde kastet bort med konventionelt snak og kjedelig etikette; stolt fordi jeg fik anledning til at øve retfærdighet mot en undertrykt og ulykkelig menneskeklasse.»

Og Engels fortsætter med at ildne arbeiderne mot deres undertrykkere, fortæller dem at de har ret, fuldkommen

ret naar de ikke venter nogensomhelst støtte av dem: «Hvad de end sier, deres handlinger griper dem i løgn. Middelklassen har intet andet maal end at berike sig selv ved eders arbeide, saalænge de kan sælge dets produkter, og at fordømme eder til sultedøden, saasnart de ikke kan tjene paa denne indirekte handel i menneskekjød.

Hvad har de gjort for at vise eder den velvilje de snakker om? Har de nogensinde ofret eders lidelser nogen alvorlig opmerksomhet? Har de gjort noget andet end at betale utgifterne ved et halvt dusin undersøkelseskommissioner, hvis voluminøse indberetninger er dømt til en evig slummer blandt makulatur paa hylderne i «Home-office»? ¹⁾ Har de gjort saa meget som av disse blaa-bøker at sætte sammen en eneste læseværdig bok, hvor hvemsomhelst paa en letvindt maate kunde faa litt kundskap om de forhold det store flertal av «free-born Britons» ²⁾ lever under? Nei — de har overlatt det til en utlænding.»

Dette forord gir os straks oplevelsens intensitet hos Engels, hans lidenskap for livets realiteter, og følelsen av denne blir ikke mindre ved læsningen av boken. Den utdypes endda mer, besætter en, slik at man naar man er færdig med den, synes man selv har oplevet noget med en uhyre intensitet. Et mesterlig agitationsskrift, og allikevel et videnskabelig verk, som det ikke er vanskelig at finde den rolig løpende plan i og den sikkert ordnende, videnskabelig skolerte forstand.

Det tyske forord anslaaer straks en rolig, nøktern, næsten tør tone. Men det er jo ogsaa rettet til de tyske teoretikere, «filistere» som Marx og Engels sikkert har kaldt dem naar de snakket om dem paa tomandshaand. Det

¹⁾ Indenriksdepartementet.

²⁾ Frie englændere.

er en underlig overgang fra den engelske tilegnelse til denne tyske «papirstil»: «Die nachfolgenden Bogen behandeln einen Gegenstand, den ich anfangs nur als einzelnes Kapitel einer unfassenderen Arbeit über die soziale Geschichte Englands darstellen wollte, dessen Wichtigkeit mich jedoch bald nöthigte» o.s.v. 1).

Man spør uvilkaarlig om det virkelig er den samme mand som har skrevet disse to forord. Her kommer den rolige plan, den klare tanke, den ordnende fornuft til orde. «Ti,» som Engels skriver i brevet til Marx om denne sin bok, «selvfølgelig slaar jeg sækken, men mener æslet, nemlig det tyske bourgeoisi» — og da naturligvis først og fremst det tyske tænkende bourgeoisi, teoretikerne, de filosofisk skolerte tyskere, og Engels synes nøiagtig at vite hvordan han skal komme i kontakt med sit publikum, saavel de engelske arbeidere som det tyske bourgeoisi, d. v. s. hvordan han skal vække deres opmerksomhet, fange deres interesse.

I det tyske forord er Engels videnskabsmanden, som taler til sine likemænd: Arbeiderklassens stilling er den faktiske grundvold, det faktiske utgangspunkt for alle sociale bevægelser i nutiden, fordi den er høidepunktet av vor sociale misère. At erkjende proletariatets stilling er uomgjængelig nødvendig. For bare en slik erkjendelse kan paa den ene side gi de socialistiske teorier, og paa den anden side dommen om deres berettigelse en fast grundvold, og bare den kan gjøre ende paa alle sværmerier og fantastier pro et contra.

Men i sin klassiske form eksisterer proletariatets stilling bare i det britiske rike. — — — Og for Tyskland har fremstillingen av de klassiske proletartilstande i England

1) De følgende ark behandler et emne som jeg fra først av vilde fremstille som et enkelt kapitel av et omfattende verk om Englands sociale historie, men dets vigtighet tvang mig dog til o.s.v.

stor betydning, for «vi tyske teoretikere kjendte alt for lite til den virkelige verden til at de virkelige forhold hadde kunnet drive os til reform av denne slette virkelighet.» — «Og selv om nu proletarforholdene i Tyskland ikke har naadd den klassicitet som i England, saa har vi dog i grunden den samme sociale organisation som i tidens løp maa bli drevet op til den samme høide som den alt har naadd hinsides Nordsjøen — hvis ikke itide nationens indsigt tar forholdsregler som gir hele det sociale system en ny basis. De samme grundaarsaker som i England har fremkaldt elendigheten og proletariatets undertrykkelse, er ogsaa tilstede i Tyskland og maa med tiden frembringe de samme resultater.»

Ræsonnementet her, og ikke mindst parentesen om nationens indsigt som kan gi hele det nationale system en ny basis, er meget karakteristisk for Engels paa dette tidspunkt. Det viser at han er paa vei mot historiematerialismen, men at han endnu paa langt nær ikke er konsekvent. Det er noget uklart i hele hans standpunkt, og følelsen av denne uklarhet blir man ikke kvit naar man skal finde bokens princip. Vi vet at Marx paa dette tidspunkt ikke tror at «nationens indsigt» paa nogen maate vil kunne ændre noget i den sociale utviklings forløp. For ham har f. eks. proletariatets bevisste maal ingen betydning for den historiske utvikling: «hvad det gjælder er hvad det er og hvad det ifølge denne væren historisk er tvunget til at gjøre.» Man er heller ikke sikker paa om Engels virkelig mener at «nationens indsigt» kan være historisk bevægende. — Gang paa gang sier han vistnok at alt vil kunne gaa anderledes, hvis den herskende klasse i tide forandrer kurs, men han føier altid til: «det er allerede forsent, revolutionen maa komme.» Det er som om den overbevisning kjendsgjærningerne har tvunget ham ind i, og hans egen vilje til at reformere og hans egne haab

om at menneskene allikevel kan bli seende, endnu ligger i krig med hinanden hos Engels.

Hvad er det da som gir Engels ret til at tale om «unser Prinzip» i sit første brev til Marx? Hvad er det som gir ham lov til i forordet til den engelske utgave av manifestet at fortælle at han selvstendig har naadd et stykke hen imot den materialistiske historieopfatning i sin bok «Die Lage», og hvad er det som paa den anden side gir Marx ret til at si at Engels i denne bok er kommet til samme resultat som han? ¹⁾

Paa forhaand maa man kunne anta at bokens røde traad, dens ordnende ide maa aabenbare dette «princip», at en undersøkelse av boken med princippet for øiet vil gi et tilfredsstillende svar paa disse spørsmåal. Det slaar en da straks at Engels's bok virker som en stor og utførlig kommentar til Marx's filosofiske formler. De to ser hver sin side av det samme fænomen. Marx ser først og fremst loven som binder realitetene sammen. Engels ser først og fremst realitetene, uten hvilke loven ingen eksistens har.

«Privateiendommen frembringer i sin nationaløkonomiske bevægelse proletariatet, den elendighet som er sig sin aandelige og fysiske elendighet bevisst,» sier Marx.

Og Engels fortæller om dette proletariat, han fortæller hvad det har at leve av, hvad det spiser, hvad det drikker, hvad det klær sig med, hvorledes det bor, hvilke sykdomme det lider av, han fortæller om deres fysiske elendighet —, og han skildrer videre deres uvidenhhet, deres brutalitet, deres mangel paa maatehold i mat og drikke og i kjønslig samkvem, — han fortæller om deres aandelige elendighet. Han drysser med haarreisende eksempler (de er hentet fra motstanderes rapporter, de kan da ikke lyve), han lar det regne med tal, en ma-

¹⁾ Forordet til „Die Politische Ökonomie“ 1859.

lende statistik. Han fører en ind i en verden av graa elendighet, i fattige smug, mellem faldefærdige rønner. Han lar en vade i smuds og filler, viser en uttærede ansigter, graableke, magre barn, forkrøblede mennesker. Og efter slik at ha skildret arbeiderklassens elendighet sier Engels: «Den engelske arbeiderklasse staar i mange hen-seender i spidsen for nationen, «denn Noth lehrt beten, und was mehr ist denken und handel»¹⁾. Den engelske arbeider som neppe kan læse og langt mindre skrive, kjender allikevel meget godt sin egen og hele nationens interesse. Han vet ogsaa hvad der er bourgeoisiets specielle interesse, og hvad han har at vente av dette bourgeoisii. «Arbeiderne er legemlig, intellektuelt og moralsk utstødt av den herskende klasse.» Og oversat til Marx's sprog heter det: «Det er en klasse av det borgerlige samfund som ikke er nogen klasse av det borgerlige samfund.» «Det eneste man anvender paa dem er loven, piskene, den brutale magt,» fortsætter Engels. «Det er saaledes intet at undre sig over naar arbeiderne som blir behandlet som dyr, enten virkelig blir dyr eller ogsaa bare ved det mest glødende hat, ved et stadig indre oprør mot det magthavende bourgeoisii bevarer bevisstheten om, følelsen av sit menneskeværd. De er bare mennesker saa længe de føler hatet til den herskende klasse, de blir dyr saasnt de bøier sig under aaket.» — — «Og Carlyle,» sier Engels videre, «har ganske ret i sin skildring av proletariatet, men han har uret naar han dadler arbeidernes vilde lidenskap mot de høiere klasser. Denne lidenskap, denne vrøde, er jo beviset for at arbeiderne føler det umenneskelige i sin stilling, at de ikke vil la sig gjøre til dyr, og at de engang vil befri sig for bourgeoisiets undertrykkelse. Arbeideren

1) Nøden lærer en at be, og hvad mere er, den lærer en at tænke og handle.

har bare de to alternativer, enten finde sig i sin skjæbne, bli «en god arbeider», trofast vareta bourgeoisiets interesser, og da blir han helt ut dyr, det er sikkert, eller ogsaa stritte imot, kjæmpe for sit menneskeverd saa længe det gaar, og det kan han bare i kamp med bourgeoisiet.

Altsaa: «Arbeiderne er sig sin aandelige og fysiske elendighet bevisst.»

Og ikke mindst er det befolkningens centralisation i de store byer som har git dem denne selvbevissthet. For centralisationen virker ikke mindre utviklende paa proletariatet end paa bourgeoisiet. Arbeiderne begynder at føle sig som klasse. Adskillelsen fra bourgeoisiet gjør dem sig selv bevisst, de faar social og politisk betydning.

«Proletariatet er en klasse med radikale lænker, en klasse av det borgerlige samfund som ikke længer er nogen klasse av det borgerlige samfund — en stand med universelle lidelser» — heter det hos Marx.

De store byer har forvandlet det sociale legemes sygdom som paa landet optrær kronisk, til en akut lidelse og dermed bragt dens egentlige væsen og botemidlerne tor den for dagen. Ogsaa indvandringen av irske arbeidere øker den engelske arbeiders demoralisation og vil saaledes bidra til at fremskynde den kommende krise. Ti forløpet av den sociale sygdom som England lider av, er den samme som en fysisk sygdoms forløp, den utvikler sig efter visse love og har sine kriser, av hvilke den sidste og heftigste bestemmer den sykes skjæbne. Og da den engelske nation ved denne sidste krise dog ikke kan gaa under, men maa fremgaa av den, fornyet og gjenfødt, saa kan man bare glæde sig over alt det som sætter sykdommen paa spidsen. Man kan altsaa ikke undre sig over at arbeiderklassen litt efter litt er blit et eget folk ganske forskjellig fra det engelske bourgeoisiet. Arbeiderne taler andre dialekter, har andre ideer og forestillinger, andre sæder og moralbud, en

anden religion og politik end bourgeoisiet. Arbeideren er mer human end bourgeoisen. Han har ikke dennes følelse av ærefrygt for pengene, tilber dem ikke likesom denne som en gud. For ham har de kun verdi fordi han kan kjøpe noget for dem. Hans uvidenhet beskytter ham mot fordomme. Han kjender ikke fanatismen, han lever praktisk bare for dette liv. Den manglende religiøse dannelse bidrar ogsaa til at holde arbeideren fri for nedarvede, stabile grundsætninger og forutfattede meninger, slik som bourgeoisen har dem. — Bourgeoisien er fanget i sine klassefordomme. Han er avdød fra enhver historisk bevægelse. Arbeiderne trær nu i spidsen for den historiske bevægelse.

Hos Marx heter det: «Naar socialistiske forfattere tilskriver proletariatet denne verdenshistoriske rolle, saa sker det ikke fordi de anser proletariat for guder, tvertimot fordi i proletariatets livsbetingelser er alle det moderne samfunds livsbetingelser i deres aller mest umenneskelige form sammentrængt, fordi mennesket i det har mistet sig selv, men tillike vundet ikke bare den teoretiske bevissthet om dette tap, men ogsaa umiddelbart er blit tvunget til oprør mot denne umenneskelighet ved den absolut bydende nød som ikke mer kan avvises, og denne nød er det praktiske uttryk for nødvendigheten »

Det eneste felt hvor arbeideren kan virke som menneske er altsaa i oppositionen mot hele sin livsstilling. Den første mest ufrugtbar form for oprøret er forbrydelsen, den enkeltes nytteleøse protest. Den næste like resultatløse form var oprøret mot maskinerne. Saa kom associationerne, trades-unions, med det formaal at beskytte arbeiderne mot utbytning, fastsætte lønnen, understøtte arbeidsledige. Deres middel var streiker. Disse organisationer blev ikke av lang varighet. Deres historie er en historie om en lang række av nederlag. Arbeiderne vet

at deres motstand er frugtesløs, de vet at i det store og hele avhænger deres løn av forholdet mellom tilbud og efterspørsel; men de maa protestere, fordi de maa gi tilkjende at de som mennesker ikke har at rette sig efter forholdene, men forholdene etter dem. Hvad der gjør disse associationer saa viktige er at de er det første om end ensidige forsøk paa at bryte den fri konkurranse. De forutsetter arbeidernes innsikt i at bourgeoisiets herredømme beror paa konkurransen. Arbeiderne kan ikke angripe bourgeoisiet og hele det bestaaende samfund paa noget saarere punkt end dette. Er arbeidernes indbyrdes konkurranse ødelagt, har alle arbeidere besluttet ikke mere at la sig utbytte av bourgeoisiet, saa er privateiendommens rike tilende. Beslutter arbeiderne ikke mer at la sig kjøpe og sælge, optrær de ved bestemmelsen av hvad egentlig arbeidernes værd er som mennesker som ved siden av arbeidskraften ogsaa har en vilje, saa er det ute med hele den nuværende nationaløkonomi og de jernhaarde lønslove.

Dette er ikke konsekvent historisk determinisme. Ifølge Marx har jo netop proletariatets eget maal, deres egen vilje, intet at bety; hvad det gjælder er bare hvad det er og hvad det ifølge denne væren er tvunget til at gjøre.

Men straks efter heter det hos Engels: Streikene er bare forpostfegtninger, de avgjør intet; men de er det sikreste bevis paa at avgjørelsen nærmer sig. De er arbeidernes krigsskole, i hvilken de forbereder sig paa den store kamp som ikke mere kan undgaaes. Og et andet sted hvor han taler om bourgeoisiets vanvittige blindhet, og hvor rolig det ser paa tordenskyerne som trækker sammen over hodet paa det, føier han til: «Men imidlertid gaar nationens utvikling sin gang, hvad enten bourgeoisiet har øie for det eller ikke, og en vakker

dag vil den overraske den besiddende klasse med ting som den i sin visdom ikke drømmer om. «Og paa et tredje sted taler Engels om den smilende sorgløshet bourgeoisiet lever i og det paa en grund som er uthulet under deres fødder, og hvis snarlige sammenbrudd er saa sikker som nogen matematisk eller mekanisk lov. — Alt dette er unegtelig uttalelser som tyder paa at Engels trods alt er naadd langt i retning av den historiske determinisme, og at der ikke skulde noget andet og mere til end en Marx's konsekvente tankegang for at bringe fuld orden og klarhet ind i hans opfatning av de moderne samfundsspørsmal.

Proletariatets stilling, fortæller Engels, har i England avfødt to bevægelser, det er chartismen som er en egentlig arbeiderbevægelse, og socialismen som er utgaat fra bourgeoisiet. Chartismens socialisme er raa og uutviklet, og socialismens forstaaelse av arbeiderklassen er liten og ufuldkommen. Socialisterne klager over arbeidernes demoralisation og er blind for fremskridtselementet i denne samfundsopløsning. Socialismen i dens nuværende alt for teoretiske skikkelse vil aldrig bli fælleseie, men naar den har gaat gjennom chartismen og er blit rensset for sine bourgeoisielementer og er blit en ekte proletarsocialisme, vil den overta en betydelig rolle i det engelske folks utviklingshistorie. «For kommunismen (Marx's og Engels's kommunisme) staar ifølge sit princip over kløften mellem bourgeoisiet og proletariatet; den erkjender bare kløftens historiske betydning for nutiden, ikke dens berettigelse for fremtiden. Den vil netop ophæve denne kløft. Den erkjender derfor saalænge kløften bestaar, proletariatets forbitrelse mot sine undertrykkere som en nødvendighet, som den viktigste løftestang for de begyndende arbeiderbevægelser; men den gaar ut over denne forbitrelse, netop fordi den er en menneskehetens, ikke bare en arbeidernes sak. I det hele falder det ikke en kom-

munist ind at ville hevne sig paa den enkelte eller overhodet tro at den enkelte bourgeois kan handle anderledes under de bestaaende forhold end han gjør.»

Her nærmer Engels sig sterkt den Marxistiske tankegang i proletarteorien i «Die Heilige Familie»: Proletariatet kan ikke befri sig selv uten at ophæve sine egne livsbetingelser, og det kan ikke ophæve sine egne livsbetingelser uten at ophæve alle umenneskelige livsbetingelser i det moderne samfund. Det tvinges ind i den historiske bevægelse av sin egen nød, sin egen elendighet. Hvad det selv vil har ingen betydning, men bare hvad det maa, fordi det nu engang er til.

Det er ingen tvil om at Marx og Engels her tænker likt. Men det ser næsten ut som om Marx's hypotese er den ordnende idé i det kaos av kjendsgjæringer som det engelske samfund har budt Engels. Om Marx her virkelig har hat nogen indflydelse er vanskelig, ja umulig at avgjøre. De har begge gaat i skole hos Hegel, og likheten i tankegang kan selvfølgelig bare skyldes denne kjendsgjærning. Men utænkelig er det allikevel ikke. Senest like før mars 1844 har Engels fattet planen om at skrive om arbeiderklassen i England. Han nævner det i slutningen av sin artikkel om nationalekonomien. At samle kilde-materialet til et slikt verk maa ha tat sin tid, og Engels's studium av arbeiderne og deres milieu ved personlig omgang med dem er sikkert heller ikke blit feiet av i en fart. Om Engels hadde grundplanen til sit verk færdig før han begyndte stofsamlingen, eller om den blev til hos ham mens han samlet stoffet, om Marx's artikler i «Deutsch — Französische Jahrbücher» kanskje ganske ubevisst har virket ind i planen, og om samtalerne med Marx i september 1844 muligens har utdypet denne virkning, er alt spørsmaal som det er ganske umulig at komme til nogen sikker løsning av.

Men ifølge alt hvad man vet, om Engels, skulde det ikke være usandsynlig, at en eneste genial og konsekvent tanke kan ha git ham glimt ind i et materiale som allerede paa forhaand interesserte ham, som han hadde besluttet at bearbejde rent videnskabelig. Og det er tænkelig at det tankelyn som har slaat ned i Engels, det er den idé som for Marx har været det rent naturgivne utgangspunkt for hans historieopfatning, ideen om det positive i det negative, om det frugtbare i elendigheten, om standen med de radikale lænker og de universelle lidelser, om proletariatet som er sig sin aandelige og fysiske elendighet bevisst. Man kan som sagt indvende at Engels kan ha dette fra Hegel, at det endog er lite sandsynlig at det er via Marx Hegel har slaat ned i ham. Det er allikevel ting som tyder paa at Marx her virkelig har spillet en rolle. I sin artikkel om nationalekonomien appellerer Engels — ikke til det negative element i samfundet, ikke til den undertrykte klasse, — han appellerer til bourgeoisiet, den herskende klasse, han vil gjøre den seende, han vil gjøre den samfundsbevisst, han vil skræmme den og true den og lokke den til at ophæve motsigelsen i samfundet, og det store skræmmebillede er proletariatet. Engels er altsaa i «Deutsch—Französische Jahrbücher» endnu bourgeois-socialist. Han tror paa menneskeviljens magt i samfundslivet. Han tror at alle motsigelser kan utjevnes, naar menneskene først faar øie paa at disse motsigelser ikke er evige. Han tror at samfundsbevissthet kan skapes i menneskene ved at gi dem en ny innsigt i samfundets love slik som de er, og en ny overbevisning om samfundet slik som det bør være. Og faar ikke bourgeoisiet denne nye innsigt og denne nye overbevisning og den nye vilje til at skape det nye samfund, saa vil det nye samfund allikevel komme, men gjennom en revolution. Naturlovene vil vedbli at herske, og katastrofen vil være uundgaelig.

Har Engels i «Deutsch—Französische Jahrbücher» holdt en bodspræken for bourgeoisiet: omvend eder, før det er forsent, dommens dag er nær, — saa holder han i «Die Lage der arbeitenden Klasse» en lovtale for proletariatet. Bourgeoisiet er sunket ned til en klasse som er avdød fra enhver historisk bevægelse: «Jeg har aldrig truffet en saa dypt demoraliseret klasse som det engelske bourgeoisie, en klasse saa fordærvet av egen nytte, saa hul og udygtig til alt som heter fremskridt. — — For dem eksisterer intet i verden som ikke er der bare for pengenes skyld, dem selv ikke undtat, for de lever ikke for andet end for at tjene penger, de kjender ingen anden salighet end den hurtige vindings, ingen anden smerte end den at tape penger.» Og proletariatet er traadt i spidsen for den historiske bevægelse. Og det er elendigheten, nøden og det hat, den misundelse, den oprørsaand som bevisstheten om den egne elendighet avler, det er disse samfundsopløsende tendenser som er fremskridtselementet i samfundsutviklingen.

Tanken om det negative, det onde, som drivkraft i samfundsutviklingen er en Hegelsk tanke. Men det er ikke sandsynlig at Engels rent umiddelbart har følt sig i slegt med den, slik som det maa ha været tilfældet med Marx. Den kan ikke ha besat ham med en inderlig overbevisnings magt, den kan ikke ha regjeret ham som en lidenskap som uvilkaarlig og hensynsløst har ryddet ham vei i livets kaos. Hadde tanken været naturgIVEN for Engels paa samme maate som den var det for Marx, hadde den været i slegt med hans temperament, vilde den sandsynligvis spontant ha vist sig i hans tidligere arbeider. Den vilde blit det ordnende princip i de første av hans arbeider som beskjæftiger sig med samfundsspørsmål. Men det gjør den ikke. Engels tæler sig opfordret til at

holde en bodspræken for bourgeoisiet, fordi han tror at bourgeoisiet endnu kan omvende sig.

Efterat Engels har skrevet sine artikler i «Deutsch—Französische Jahrbücher», læser han sandsynligvis Marx's artikler i det samme tidsskrift. Her finder han tanken om det positive i elendigheten konsekvent anvendt paa det moderne samfunds organisation og dets fremtidige udvikling. Han læser om proletariatet med de radikale lænker. Dette proletariat ser han hver dag for sine øine, han ser dets radikale lænker, dets universelle lidelser, han ser denne opløsning av samfundet som særegen stand, denne klasse av det borgerlige samfund som ikke er nogen klasse av det borgerlige samfund. Han har læst Marx's brev til Ruge, hvor han fortæller at netop nutidens elendighet er det som gir ham haabet for fremtiden. Vi vet hvor Engels kunde la sig besætte av en tanke, hvor han kunde søke uttryk for sine egne erfaringer, sine egne oplevelser i en andens tankeformer. Vi husker hvordan han ser det engelske samfund med Carlyles øine og slaar hans begrundelse av det ihjel med Feuerbachs tanker. Og tænker man saa paa at Engels netop da levet midt oppe i den mest bundløse elendighet, at han hver dag saa ind i en fortvilelse, et kaos av menneskelig nød som ganske naturlig virker lammende paa den menneskelige evne til at finde utveie og søke haab, saa er det tænkelig at denne ene sterke tanke, som Marx med profetisk magt hadde slynget ut i «Deutsch—Französische Jahrbücher», har virket vældig befriende paa ham. Kanske var det en forunderlig heldig tilfældighet at Marx sat i sit arbeidsværelse i Paris og tænkte tanken uten at se elendigheten, og at Engels gik omkring i Manchesters fattigkvarterer og saa elendigheten og grep tanken og som et lys lot den skinne ind i det tilsyneladende saa haabløse mørke.

For det er mulig at Marx, om han hadde set elendigheten, kanskje ikke vilde hat mot og kraft til at anvende tanken, til at tro paa sandheten i den. Og det er mulig at Engels, om ingen hadde hjulpet ham med tanken, ikke vilde fundet haabet om fremtidens lyksalighet begravet i nutidens mørkeste elendighet.

Det er saaledes sandsynlig at der har foregaaet en sterk tilnærmelse mellem Marx og Engels før samværet i Paris, netop paa grundlag av det de begge hadde skrevet i «Deutsch—Französische Jahrbücher». Det forklarer at de ti dage var tilstrækkelige til at grundlægge dette trofaste venenskap og det idéfællesskap, som de smeltet sammen om i «Det kommunistiske manifest.» De har kanskje allerede paa forhaand følt sig i gjæld til hinanden. Det er mulig at hver av dem har visst at han har tat hjælp av den anden, alt før de lærte hinanden personlig at kjende.

V. Det kommunistiske manifest.

«Manifestets grundtanke — at den økonomiske produktion og den samfundsordning som nødvendig følger av den, i enhver historisk epoke danner grundlaget for denne epokes politiske og intellektuelle historie; at som følge derav hele historien har været en historie om klassekampe, kampe mellem utbyttere og utbyttede, beherskede og herskende klasser paa forskjellige trin av samfundsutviklingen, men at denne kamp nu har naadd et trin hvor den utbyttede og undertrykte klasse (proletariatet) ikke mer kan befri sig for den utbytende og undertrykkende klasse (bourgeoisiet) uten samtidig at befri hele samfundet fra utbytning, undertrykkelse og klassekampe — denne grundtanke tilhører Marx alene», sier Engels i forordet til manifestet av 1883, og i en note tilføier han: «Denne tanke», sier jeg i forordet til den engelske oversættelse, «som efter min mening er kaldet til at lægge grunden til det samme fremskridt i den historiske videnskap som Darwin i naturvidenskapen, denne tanke hadde vi begge litt efter litt nærmet os allerede flere aar før 1845. Hvor langt jeg selvstændig var naadd i denne retning, viser min «Lage der arbeitenden Klasse in England.» Men da jeg vaaren 1845 traf Marx igjen i Brüssel, hadde han utarbeidet den færdig og forela mig den i næsten like saa klare ord som de, hvori jeg ovenfor har sammenfattet den.»¹⁾

¹⁾ Das Kommunistische Manifest. Utg. fra 1917, side 18-19.

Vaaren 1845 hadde altsaa Marx tanken klart for sig. Vi maa tro Engels paa hans ord. Man kjender ikke ordlyden av denne første formulering av teorien, og man kan vanskelig ha nogen mening om hvorvidt Engels's «die Lage» har været medbestemmende ved tankens tilblivelse. Det er liten sandsynlighet for det, da som ovenfor vist Marx allerede paa forhaand (i «Die Heilige Familie») var naadd længer end Engels med hensyn til et konsekvent helhets-syn paa den historiske utvikling. Determinismen var der allerede. Der var bare et skridt igjen til det man har kaldt den materialistiske historieopfatning, skridtet fra den historiske til den økonomiske determinisme. Den lovmæssige historiske bevægelse var han allerede i 1844 paa det rene med. Det gjaldt bare at finde den sidste aarsak til denne bevægelse. Og her har de nationaløkonomiske studier som han etter eget sigende begyndte under sit Pariserophold, hjulpet ham frem til en løsning. Det bærer polemiken mot Proudhon det bedste vidnesbyrd om. Den er rettet mot Proudhons verk «Philosophie de la misère»,¹⁾ og bærer titelen «La Misère de la Philosophie».²⁾ Den viser et grundig kjendskap til de engelske nationaløkonomer.

Som et kort greit og oversigtlig utkast til boken om Proudhon kan man betrakte et brev som Marx i de sidste dage av 1846 skrev til en russisk ven, en viss hr. Annenkof.³⁾ Marx fortæller her at han paa to dage har læst Proudhons bok, og man har indtryk av at han endnu varm efter læsningen med færdige, skarpslepne vaaben, som han bare venter paa en anledning til at faa benytte, sætter sig til at skrive dette brev. Det indeholder den første kjendte, utførlige formulering av den saakaldte materialistiske historieopfatning, den marxistiske verdensopfatning.

1) „Elendighetens filosofi“.

2) „Filosofiens elendighet“.

3) Brevet trykt i Die Neue Zeit 31, 1., side 821 følg.

Proudhons bok er slet, meget slet, begynder Marx. Han forstaar ikke den nuværende sociale tilstand, derfor leverer han en latterlig filosofi. For at forklare den historiske udvikling indfører nemlig Proudhon gud, den universelle fornuft, menneskehetens upersonlige fornuft. Han driver svakelig Hegelianisme for at gi sig skin av en sterk tænker. Han ser nemlig i historien en social utvikling. Han ser fremskridtet virkeliggjort i historien. Men han finder at menneskene som individer ikke visste hvad de gjorde, at de ikke skjønnte sin egen sociale bevægelse, at altsaa deres sociale utvikling ved første øiekast synes at være uavhengig av deres individuelle utvikling. Denne kjendsgjerning kan han ikke forklare, og hypotesen med den aabenbarede, universelle fornuft er med en gang der. Naar Proudhon tilstaar at han ikke forstaar noget av den historiske utvikling — og det tilstaar han, naar han bruker saa klingende ord som gud, universel fornuft o. l. — saa tilstaar han med det samme at han ikke forstaar noget av den økonomiske utvikling.

Hvad er nemlig samfundet, hvilken form det end har tatt? Produktet av menneskenes gjensidige aktion. Kan menneskene frit vælge denne eller hin sociale form? Ingenlunde. Forutsæt et visst trin av de menneskelige produktionskræfters utvikling, og man vil ha en bestemt form for samkvem og konsumtion. Forutsæt et bestemt utviklingstrin av produktionen, samfærdnelsen og konsumtionen, og man vil faa en bestemt organisation av familien, stænderne eller klasserne, med ett ord et bestemt samfund. Forutsæt et bestemt samfund, og man vil faa bestemte politiske forhold som er det officielle uttryk for samfundet. Det er overflødig at tilføie at menneskene ikke frit vælger sine produktivkræfter som er grundlaget for hele deres historie, for enhver produktivkraft er pro-

duktet av tidligere virksomhet. Produktivkræfterne er altsaa resultatet av anvendt menneskelig energi; men denne energi selv betinges av de forhold menneskene befinner sig i, av de allerede erhvervede produktivkræfter, av den sociale form som eksisterer før dem, som er et produkt av den foregaaende generation. Ved denne enkle kjendsgjerning at enhverfølgende generation forefinder de produktivkræfter som den foregaaende generation har erhvervet, og at disse tjener dem som raamateriale til ny produktion, opstaar en sammenhæng i den menneskelige historie. Derav følger nødvendigvis: Menneskenes sociale historie er altid bare deres individuelle utviklingshistorie, om de er sig dette bevisst eller ikke. Deres materielle forhold er grundlaget for alle deres forhold. Disse materielle forhold er bare de nødvendige former i hvilke deres materielle og individuelle virksomhet virkeliggjøres.

Proudhon kaster ideerne og tingene om hinanden. Menneskene gir aldrig avkald paa det de har vundet; men det betyr ikke at de aldrig gir avkald paa bestemte sociale former i hvilke de har erhvervet bestemte produktivkræfter. For ikke at bli utelukket fra det erhvervede resultat, for ikke at sætte civilisationens frugter paa spil er menneskene tvunget til at forandre alle sine nedarvede sociale former, naar formen for deres samkvem ikke lenger staar i et rigtig forhold til de erhvervede produktivkræfter.

De økonomiske kategorier er efter Proudhons mening en emanation av den evige fornuft. Proudhon har ikke, fordi han mangler historiske kundskaper, set at menneskene, idet de utvikler sine produktivkræfter, d. v. s. idet de lever, indgaar i et bestemt forhold til hinanden, og

at arten av disse forhold nødvendig maa forandre sig med produktivkræfternes omveltning og vekst. Han har ikke set at de økonomiske kategorier bare er abstraktioner av disse faktiske forhold og bare forsaavidt er sande som disse forhold bestaar. Saa falder han i den samme vildfarelse som bourgeoisøkonomerne som betragter disse kategorier som evige og ikke som historiske love.

Hvorfra eller hvorledes erhverver menneskene nye produktivkræfter, er et av de mange spørmaal i den marxistiske historieteori, som har været meget diskuteret. «Om menneskeaaanden er rent passiv, om den mangler en egen utvikling og nydannelseskraft delvis uavhengig av de materielle omgivelser, blir det absolut ubegripelig hvorfra eller hvorledes menneskene «erhverver» nye produktivkræfter»,¹⁾ sier Steffen. «Stikker man hul paa det tvetydige uttryk «erhverve», sprækker hele Marx's teori. Sætter man ind et klart, aktivt verbum i stedet — f. eks. «opfinde», «produsere», saa er Marx's teori, at de økonomiske kategorier bare er teoretiske uttryk for abstraktionerne av de sociale produktionsforhold, totalt opgit.»

Man beskylder Marx for at ha gjort menneskeaaanden rent passiv. Og allikevel er det primære Marx bygger hele menneskelivet op paa aktiviteten, virksomheten. energien. Enhver produktivkraft er en erhvervet kraft, produkt av tidligere virksomhet, den er resultatet av anvendt menneskelig energi. Men med den anvendte menneskelige energi, den ophobede energi, forsvinder ikke den levende energi, den fortsætter som en ustanselig rindende elv gjennom de skiftende menneskeslegter, den er ethvert menneske medfødt, en bestanddel av menneskeaaanden. Energien maa ifølge sin natur være initiativ. Og initiativet maa ha et virkefelt,

¹⁾ Steffen: Marx och materialismen s. 64.

men virkefeltet er git, det er arvet, det er opsamlet menneskelig energi, erhvervede produktivkræfter, og med energiens virkefelt er ogsaa dens retning git. De erhvervede produktivkræfter tjener menneskene som raastof til ny produktion. «Menneskene er paa en gang skuespillere i og forfattere av sit eget drama», sier Marx et sted.¹⁾ Og han mener sikkert at de spiller det, før de torfatter det. De tar ubevisst tanken i virksomhetens tjeneste før de bevisst anvender tanken paa virksomheten, tør de ser sammenhængen i livet. Den nødvendige, den ubevisste, den rent naturgivne sammenheng, sammenhængen i de nødvendige former for menneskenes individuelle og materielle virksomhet, trækker uvilkaarlig efter sig bevissheten om denne sammenheng. Det maa vel være det Marx har ment. Menneskene vælger ikke frit sine livsformer, fordi de altid maa bygge videre paa det som er før dem. Selvfølgelig kan Marx aldrig ha ment at menneskeaaanden er passiv, da det jo er mennesket selv som skaper de forhold de lever i, det er dem som forandrer forholdene, revolutionerer dem. Og det ligger noget besnærende, overbevisende i den tanke at bevægelsens sidste aarsak er de kræfter, den energi, menneskene er tvunget til at bruke for at tilfredsstille de absolut nødvendige behov, eksistensbehovene. Det blir da ogsaa forståelig, hvorfor de mest passive klasser, de undertrykte klasser kan bli de mest aktive i samfundsutviklingen. De er passive, forsaavidt som de arbeider drevet av den absolut bydende nødvendighet. De skal leve, de skal eksistere, derfor maa de arbeide. Men de er aktive, forsaavidt som de ogsaa av bydende nødvendighet sætter al sin energi ind. De øker summen av erhvervede produktivkræfter, av anvendt menneskelig energi. Forsaavidt har

¹⁾ I „Das Elend der Philosophie“.

altsaa kampen mellem undertrykkere og undertrykte været nødvendig for at menneskene skulde naa frem til det fond av produktivkræfter som de nu sitter inde med, for at betingelserne for klassemotsætningens ophævelse skulde skapes.

Boken om Proudhon kom i løpet av 1847.

Om Engels har nogensomhelst andel i dette verk og i tilfælde hvilken, vil man vanskelig kunne avgjøre. I et brev til Marx skriver Engels 15. januar 1847: «Morsomt at du skriver paa fransk mot Proudhon. Brosjyren er formodentlig allerede skrevet færdig naar du faar dette. At du for min skyld kan anticipere av vor publikation hvad du vil, forstaar sig av sig selv.» Med denne «unsere Publikation» mener Engels sikkert «die Deutsche Ideologie», en slags filosofiens historie, et oppgjør med den tyske klassiske filosofi som Marx og Engels i fællesskap hadde begyndt at utarbeide. Om Marx overhodet har anticipert noget, hvad og hvormeget, kan man umulig bringe paa det rene, da «die Deutsche Ideologie» ikke foreligger trykt. Det halvfærdige manuskript findes bare i haandskrift blandt Marx's og Engels's etterlatte arbeider.

Men i det hele tør man vel ifølge undersøkelsen i de to foregaaende kapitler gaa ut fra at ideens konstruktion, selve det arkitektoniske utkast tilhører Marx alene. Det bærer saa tydelig præget av hans aand, og det har saa litet præg av Engels's aand at man maa ha lov til at kalde det hans eiendom. Men av stenene til underbygningen har Engels baaret mange, mulig flere end Marx. Det er ihvertfald Engels som først har vist Marx til den engelske nationaløkonomi, og det er ham som ved sin «geniale» skisse til kritik av nationaløkonomien har gjort den tanke frugtbar i ham at de økonomiske kategorier ikke er evige, men forbigaaende historisk betingede love. Dermed er der skapt mulighet for tanken om en national-

økonomisk bevægelse, og det er denne nationalekonomiske bevægelse som tegner den kurve som alle andre bevægelseskurver i historien løper parallele med.

Paa titebladet til «Die Heilige Familie» læser man Friedrich Engels og Karl Marx. Om «Die Deutsche Ideologie» var kommet i trykken, vilde ogsaa den baaret begges navn. I «Die Heilige Familie» foreligger intet virkelig samarbeide mellem Marx og Engels. Dertil var bekjendtskapet mellem dem for nyt og idéblanding for litet fremskredet. Bokens natur — en tilsynelatende helt usammenhengende polemik mot mange forskjellige ting — gjorde ogsaa en slik fast sammensmeltet enhet umulig. Marx's og Engels's bidrag ligger her ret og slet ved siden av hinanden. Man vet: det kapitel har Engels skrevet, det har Marx skrevet. Om det samme er tilfældet i «Die Deutsche Ideologi», kan jeg ikke avgjøre. Om de ogsaa i dette verk har fordelt arbeidet mellom sig — hvilket er mulig og rimelig, da det jo her var tale om et temmelig omfattende verk —, maa være uavgjort. Men en virkelig idéblanding, ja, man kan vanskelig tale om en rent mekanisk blanding engang —, en kemisk proces er der foregaat med de Marx-Engelske tanker i 1847—48, og produktet av processen er «Det kommunistiske Manifest».

Da Marx og Engels var blit sig bevisst at de sat inde med «tankens lyn», blev det dem sikkert ogsaa klart at nu manglet bare den «naive folkegrund» som tankens lyn skulde slaa ned i. Men den naive folkegrund maatte være en organisation som bevisst kunde bære tanken ned gjennom tiderne. Denne organisation var allerede til i «Bund der Gerechten», et internasjonalt kommunistforbund med hovedsæte i London og underavdelinger i Paris, Brüssel og flere tyske byer. Marx og Engels behøvet altsaa ikke at skape nogen ny organisation, men de maatte gjøre den

gamle tjenlig for sin lære. De maatte bearbeide den naive folkegrund, og allerede før historiematerialismen har faat sin første offentlige formulering i «Filosofiens Elendighet», har Marx og Engels traadt i skriftlig forbindelse med «Bund der Gerechten». Og allerede i rundskrivelsen fra centralstyret til forbundets forskjellige underavdelinger (Gemeinde) fra november 1846 og februar 1847¹⁾ kan man spore virkninger av Marx's og Engels's arbeide.

Det er ogsaa sikkert med det formaal at bearbeide jordbunden for deres lære at Engels i september 1846 reiser til Paris. Hans breve til Marx i det følgende aar viser at det er med en ganske bestemt hensigt han er kommet derned. Hans deltagelse i forbundets kongres juni 1847 — hvorhen Marx paa grund av pengevanskeligheter ikke kunde komme —, begges nærvær ved kongressen i november—december samme aar og den opfordring de der faar, til at utarbeide det omorganiserte forbunds praktisk-politiske program, er alt trin paa veien mot det maal Marx og Engels hadde sat sig: at skape en frugtbar jordbund for sin lære.

Det er med dette bevisste arbeide fra Marx's og Engels's side som bakgrund vi maa søke os frem til «Det Kommunistiske manifests» tilblivelseshistorie. Man maa være paa det rene med at det ikke er Marx og Engels som ved sin lære skaper en organisation, men at de tildels maa bøie sig og lempe sig efter en gammel organisation, at de maa lirke med den for at gjøre den til redskap for sine formaal.

I 1914 blev der ind i diskussionen om «Det kommunistiske Manifests» tilblivelseshistorie kastet et viktig nyt dokument. Det var «Grundsätze des Kommunismus»²⁾

¹⁾ Offentliggjort i „Die neue Zeit“, mai 1919 av Ernst Drahn.

²⁾ Kommunismens grundsætninger.

av Friedrich Engels, utgit av Eduard Bernstein Brevvekslingen mellom Marx og Engels og munttlige uttalelser av Engels, og sidst og ikke minst den aabenbare likhet med «Det kommunistiske manifest» støttet Bernstein i den antagelse at her forelaa et utkast til «Det kommunistiske manifest» av Engels. Engels hadde nemlig selv fortalt ham at han og Marx før de sammen utarbeidet det endelige manifest, hver for sig laget sit utkast.

Det er imidlertid mange ting som tyder paa at dette utkast ikke er det som ligger umiddelbart foran det endelige manifest, men at det tilhører et tidligere stadium av manifestets utviklingshistorie.

Allerede i de før omtalte rundskrivelser fra centralstyret til forbundets menigheter av november 1846 og februar 1847 opfordres menighetene til at tenke paa en ny troesbekjendelse for forbundet. Der forelægges dem forskjellige spørsmaal til diskussion, om kommunisternes forhold til andre politiske partier, om deres forhold til religionen, om hvad kommunisme er, og hvad socialisme er osv. Begge cirkulærer indbyder ogsaa til en kongres som skal avholdes i juni 1847, hvor en omorganisation av forbundet og vedtagelse av en troesbekjendelse synes at være de viktigste spørsmaal som skal behandles. Cirkulærene selv antyder løsningen av de spørsmaal de stiller, og bak disse løsninger skimter man tydelig virkningen av det arbeide Marx og Engels i det skjulte har drevet ved sin privatkorrespondanse med lederne, ved sine avisartikler og — efter hvad de begge selv fortæller — ved litograferte rundskrivelser.

At det virkelig er blit alvor av spørsmålet om troesbekjendelsen paa junikongressen, synes et dokument offentliggjort av Max Nettlau i Grünbergs Archiv 1919 at vise. Det er protokollen for Arbeiterbildungsverein¹⁾ i London

¹⁾ I hver by hvor der fandtes en avdeling av kommunistforbundet, var der ogsaa en slik arbeideroplysningsforening, hvis

for oktober 1847. Protokollene for den foregaaende del av aaret mangler desværre. Hadde man ogsaa hat dem, vilde man muligens saa nogenlunde ha kunnet rekonstruere den foreløbige «Glaubensbekenntnis» som junikongressen sandsynligvis har vedtat som diskussionsgrundlag for en endelig troesbekjendelse.

Den opbevarte del av protokollen begynner med 19. oktober. Da foreligger til diskussion § 15 av denne antagne «urkatekisme». Antar man at diskussionen av den har begyndt saa nogenlunde like efter junikongressen, passer det at man med en paragraf pr. uke er naadd til § 15 den 19. oktober, idet man maa gaa ut fra at der har været uker hvor andre spørsmaal har været behandlet, og der ikke er blit tid til nogen diskussion av troesbekjendelsen. 19. oktober diskutertes som sagt § 15, den følgende uke § 18, 8 dage senere § 19, 3 uker derefter § 20.

Nettlau peger paa likhetspunkter mellom disse paragrafer og Engels's «Grundsätze des Kommunismus,» og det er sandsynlig at der her virkelig er en sammenheng.

Engels var som sagt tilstede paa junikongressen. I det første brev han skriver til Marx efterat han er kommet tilbake til Paris (ca. 10. novbr.), fortæller han at Moses Hess (en av de ledende kommunister i Paris) har faat igjennem «ein gottvoll verbessertes Glaubensbekenntniss». Saa hadde Engels i et møte i Pariserkredsen ¹⁾ tat denne troesbekjendelse frem og punkt for punkt kritisert den sender og sammen, hadde saa latt sig gi i opdrag at lage en ny, som han vilde faa vedtat paa næste kreds-

møter var offentlige ogsaa mens forbundet endnu var hemmelig. Det var her forbundet hvervet sine medlemmer.

¹⁾ Kommunistforbundet bestod av menigheter, kredser, ledende kredser, centralstyre og kongres. Mindst to og høist ti menigheter dannet en kreds.

møte og «hinter dem Rücken der Ge—n»¹⁾ sende den til London. «Das darf aber kein Teufel merken, sonst werden wir alle abgesetzt, und es gibt einen Mordskandal.»²⁾ I kredsen sat sandsynligvis lederne. De var paa forhaand bearbejdet av Engels og mottagelig for Marx's lære. Det viser de foregaaende breve fra Paris. De som skulde føres bak lyset var sandsynligvis «die Gemeinden», det var «straubingerne» som Marx og Engels haanlig kaldte hovedmængden av kommunistforbundets tilhængere i Paris. De var haandverkere, altsaa ikke proletarerer i engelsk forstand, og følgelig ikke den rette «naive folkegrund» for Marxismen. Og for Engels hadde disse straubinger været en meget ubekvem materie. Han hadde hat tusen ærgrelser, mange skuffelser og litet held under sit arbeide med at jage den tyske «sande» følelessocialisme ut av dem og banke Marxisme ind i dem. Derfor maatte der handles bak deres ryg naar det gjaldt forbundets endelige troeskjendelse.

Det har sandsynligvis ikke gaat saa fort som Engels tænkte, hverken med utarbejdelsen av hans troeskjendelse eller med vedtagelsen av den. For først fjorten dage senere nævner han den igjen i et brev. Han ber Marx tænke paa den til den forestaaende kongres (om fem dage), og gir en fortegnelse over indholdet av det utkast han har utarbejdet, tilføier at det er daarlig redigert og utarbejdet i en frygtelig fart, og at han paa nogen ganske smaa bagateller nær haaber at faa det vedtat slik at der i det mindste «nichts gegen unsere Ansichten drin steht».³⁾ Tilslut sier han at han tror de bør opgi katekismusformen og kalde den «Det kommunistiske Manifest.»

1) bak menigheternes? ryg.

2) Men det maa ikke en sjæl merke, ellers blir vi avsat allesammen, og det blir en fæl skandale.

3) ikke staar noget som motsier vore meninger i det.

Det er dette brev Bernstein støtter sig til naar han slaar fast at Grundsätze des Kommunismus er av Engels. Det er ogsaa det han fremlægger som bevis paa at Engels har husket feil da han fortalte ham at han og Marx laget hvert sit utkast efter at de hadde faat i opdrag at utarbeide «Det kommunistiske manifest» paa november-decemberkongressen. Idet Bernstein mener at «Grundsätze des Kommunismus» er Engels's selvstændige utkast, slutter han at ogsaa Marx maa ha hat sit færdig før kongressen og bruker som bevis disse ord i det omtalte brev: «Überlege dir doch das Glaubensbekenntnis»¹⁾, ord som like godt beviser det motsatte, nemlig at han ikke hadde noget utkast færdig. Og det er litet rimelig at han laget et paa de fem dage som var igjen.

Alt synes altsaa at tyde paa at til grund for «Grundsätze des Kommunismus» ligger «urkatekismen» vedtat paa junikongressen. Hvem som har laget denne urkatekisme,²⁾ hvordan den i sin helhet lyder, i hvor høi grad man kanskje alt i den vil finde virkninger av Marx's og Engels's ihærdige underjordiske arbeide i forbundet, er alt spørsmål man muligens kan komme til at løse i fremtiden paa grundlag av nyt materiale. Det er imidlertid sandsynlig at man var opfordret til at diskutere denne urkatekisme rundt omkring i forbundets underavdelinger og om mulig forbedre den. Likheten i ordlyd og tanker i spørsmålene og svarene i Max Nettlaus protokolutdrag og Engels's utkast er ogsaa tydelig nok. Under et par

1) Tænk litt paa troesbekjendelsen.

2) I sin Engelsbiografi (se noten side 39) har G. Mayer bragt paa det rene at urkatekismen er laget av Schapper og Moll, lederne for kommunistforbundets Londoneravdeling, og at der i det eneste hefte av det kommunistiske tidsskrift som utkom i september 1847 er indtat en bekjendtgjørelse om at denne troesbekjendelse er sendt menigheterne til uttalelse.

spørsmål staar desuten hos Engels istedenfor noget svar bare «bleibt». Dette tyder ogsaa paa at Engels har et godkjendt utkast liggende foran sig, ett som maatte være den kongres bekjendt for hvilken utkastet skulde forelægges.

Engels har sikkert ikke været nogen slave av urkatekismen, dertil var det ham altfor meget om at gjøre at faa smuglet Marxismen ind i forbundets program. Men hele utkastets karakter, dets forhold til Engels's tidligere produktion, viser at han ikke har været helt fri da han laget det. Naar man har læst utkastet, er man ikke i ringeste tvil om at det er et arbeide av Engels. Men hvilken forandring det maa ha foregaat med manden paa de to aar siden han skrev «Die Lage». Hvor er den harmglødende, unge agitator som knytter næverne i stille raseri over det engelske bourgeoisi og dets skjændselsgjerninger bak det tilsynelatende saa rolig og nøkternt anførte bevismateriale? Ja, for her hvor man skulde tro han hadde al sin agitatoriske evne behov, her er Engels bare skolemesteren som forklarer og opplyser, klart, tørt, rolig, kjedelig. Men at han kunde lage et saa graat, saa farveløst produkt, viser netop hvor Engels var praktisk. Han kunde gjemme væk en del av sin personlighet naar det gjaldt at opnaa en fordel for den sak han kjæmpet for.

Sammenlignet med «Det kommunistiske manifest» er dette utkast av Engels agitatorisk set ganske uskyldig, endda det væsentlig indeholder det samme, de samme kjendsgjerninger og de samme tanker. Men tankerne er bare ikke fremført med den samme vilje og personlighet. I «Det kommunistiske manifest» har en mægtig vilje fortættet sig i en lysende klar tanke. Tanken agiterer for sig selv. Derav den magt den øver over de menneskesind som engang er kommet ind under dens indflydelse.

Selv om — ja, kanskje netop fordi — Engels's utkast

tilhører et tidligere stadium av manifestets historie end man før har antat, kan man godt lægge det til grund for en undersøkelse av hvad Marx og hvad Engels hver for sig har ydet til «Det kommunistiske manifest». For selv om Engels har laget nok et utkast, har han sikkert ikke revet sig helt løs fra det første. Det viser den tydelige sammenheng mellom utkastet og manifestet selv, idet det ser ut som om manifestet har absorbert utkastet næsten i sin helhet.

Engels's utkast handler om den industrielle revolution, og det er den industrielle revolution som er den hand- lende i fremstillingen. Den industrielle revolution er ut- gangspunktet. Alt «wurde geschaffen durch die industri- elle Revolution»¹⁾, først og fremst bourgoesiet og prole- tariatet. «Hvordan er proletariatet opstaat?» lyder spørs- maalet til det lange svar, hvor den industrielle revolution og dens nærmeste følger skildres: Das Proletariat ist entstanden durch die industrielle Revolution.²⁾

Den industrielle revolution blev fremkaldt ved opfin- delsen av dampmaskinen. Maskinerne forandret hele den foregaaende produktionsmaate. De var meget dyre. Derfor leverte de industrien fuldstændig i de store kapita- listers hænder. Dermed var altsaa fabriksystemet ind- ført. Det bredte sig til alle industrigrener. Arbeids- delingen skred mere og mere frem. Den gjorde at pro- dukterne kunde fremstilles hurtigere og billigere, og litt efter litt kom derfor selv haandverket ind under fabriks- systemets herredømme. Nu er man i næsten alle civili- serte land kommet derhen at i omtrent alle arbeidsgrener er haandverket og manufakturen fortrængt av storindu- strien. Derved er den tidligere middelstand blit mere og mere ruinert, de tidligere arbeideres stilling er blit fuld-

¹⁾ blev skapt ved den industrielle revolution.

²⁾ Proletariatet er opstaat ved den industrielle revolution.

stændig forandret, og to nye klasser som litt efter litt sluker alle de andre, er blit skapt, nemlig de store kapitalister eller bourgeoisiet som eier alt — levnetsmidler, raastoffer og arbeidsredskaper — og proletariatet som intet eier og lever av at selge sin arbeidskraft.

Her er der ikke en ting som ikke faktisk er med i manifestet, og ikke én som minder om Marx. Det er et kort resumé av indledningskapitlet til «Die Lage».

Under næste spørsmåal faar vi vite betingelserne for proletarernes salg av arbeidskraft. Det gir heller intet ut over det Engels har git i «Die Lage». Spørsmåal 6 lyder: Hvilke arbeiderklasser fandtes der før den industrielle revolution? Og svaret: slaver, livegne haandverkssvender og manufakturarbeidere. Derefter følger under fire spørsmåal en sammenligning mellom disse tidligere tiders undertrykte klasser paa den ene side og proletariatet paa den anden side.

Paa tre sider sier Engels her det som manifestet bruker to linjer paa. «Al samfundshistorie hittil har været en historie om klassekamp.»

Det ser i det hele ut som Engels bevisst undgaar de skarpt klingende slagord. Klassekamp, det ord som gir manifestet dets ramme, har ikke Engels en eneste gang i sit utkast. Og paa de tre sider i de fire svar fortæller nok Engels meget om klassekamp, men den stadige parallelisering, det urolige frem og tilbake, utvisker snarere begrepet end levendegjør det. Det er sikkert ikke tilfældig at det er helt utelatt i manifestet. Det skaper dødvand i fremstillingens strøm. Bernstein kalder «den fine fremstilling av forskjellen mellom slaver, livegne og moderne proletarer et værdifuldt tillæg til dette mesterverk». Det er vanskelig at indse at manifestet skulde by paa noget savn i den retning: Tat for sig er «diese schöne Klarstellung» bra nok. I den sammenheng det

kommer, bevirker det som sagt et brudd i fremstillingen. Det slapper interessen.

Først under spørsmåal 11 tar Engels igjen traaden op i den utvikling han har begyndt under spørsmåal 4: «Hvad var de næste følger av den industrielle revolution og samfundets deling i bourgeoisie og proletariat? For det første, verden internationaliseres. For det andet har den industrielle revolution gjort bourgeoisiet rikt og mægtig. Det er ved den fri konkurranse økonomisk blit den herskende klasse. Den fri konkurranse var imidlertid nødvendig for den store industris begyndelse, fordi den er den eneste samfundstilstand i hvilken storindustrien kan komme op, og den har ogsaa gjort bourgeoisiet til den politisk herskende klasse. For det tredje har den (den industrielle revolution) utviklet proletariatet i samme forhold som den har utviklet bourgeoisiet. Samtidig trækker saavel bourgeoisiet som proletariat sammen i storbyer, og gir ved denne ansamling av store masser paa en flek proletariatet bevisstheten om sin styrke. Og jo mer den utvikler sig (den industrielle revolution) desto mer trykker storindustrien lønnen ned til et minimum og gjør derved proletariatets stilling mer og mer utaalelig. Saaledes forberedes gjennom proletariatets voksende utilfredshet paa den ene side og ved dens voksende magt paa den anden side en revolution i samfundet ved proletariatet.»

Endnu er intet sagt som ikke er fremstillet i «Die Lage». Det har sin interesse at lægge merke til (det gjelder saavel for utkastet som for det færdige manifest) hvorledes tanken om proletariatet som blir sig sin aandelige og fysiske elendighet bevisst, denne tanke som træder saa sterkt frem saavel i «Die Lage» som i proletarteorien i «Die Heilige Familie», er skrumpet sterkt ind. Den er næsten utvisket. Ja, den er endnu mere utvisket i selve manifestet end i utkastet: «Men med industriens utvikling

formerer proletariatet sig ikke bare. Det blir trængt sammen i større masser, dets magt vokser og det føler den mer,»¹⁾ heter det i manifestet. Og det føler den mer. Det er et litet og beskedent uttrykk for den vældige tanke om proletariatet som maa og kan befri sig selv paa grund av den absolut bydende nød som er det praktiske uttrykk for nødvendigheten. Det er sikkert ingen tilfældighet at denne tanke har skrumpet ind. Den konsekvente økonomiske determinisme har slukt den. Analyserer man begrepet klassekamp, vil man finde tanken gjemt i det. Baade Marx og Engels har sikkert indset at den egnet sig bedre til at gjemmes bort i et i og for sig letfattelig begrep end til at være forgrundstanke i et praktisk politisk program. Dertil hadde den et for sterkt filosofisk tilsnit og bar for meget præg av en bestemt aandelig konstitution.

Engels gaar videre, sp. 12: «De videre følger av den industrielle revolution? Svar: handelskriserne. Hvad viser handelskriserne? For det første at storindustrien er vokset fra den fri konkurranse, at overhodet storindustriens drift ved enkelte er blit en lænke om foten paa den som den maa og vil komme til at sprænge. For det andet at storindustrien og den utvidelse av produktionen i det uendelige som er muliggjort ved den, gjør en samfundstilstand mulig i hvilken der kan produceres saa meget av alle livsbehov at hvert eneste medlem av samfundet i fuld frihet kan faa anledning til at utvikle alle sine kræfter og anlæg, slik at den egenskap ved storindustrien som i det nuværende samfund frembringer al elendigheten og alle handelskriserne, netop er den samme som under en anden samfundsordning vilde ødelægge denne elendighet og disse ulykkebringende svingninger.»

¹⁾ Manifestet, utg. 1917, side 35.

Her har Engels naadd frem til det ledd i sin egen tankerække hvorfra amalgamationen med Marx's økonomiske determinisme har begyndt. Og først her — under det 13. spørsmål i fremstillingen — sporer man altsaa Marx's indflydelse. Det er tanken fra avhandlingen om national-økonomien i «Deutsch-Französische Jahrbücher» som gaar igjen. Den har bare mistet ethvert spor av etisk farve. Den fri konkurranse er ikke lenger «die höchste Spitze der gesellschaftlichen Unsittlichkeit»,¹⁾ en naturlov som menneskene maa erstatte med aandens lov. Tanken er indpodet med Marxsk determinisme. Konkurransen var nødvendig. For under den blev de produktivkræfter til som vil komme til at sprænge det samfund hvor konkurransen hører hjemme. Og paa spørsmål 15: «Avskaffelsen av privateiendommen var altsaa før ikke mulig?» svarer Engels: «Nei. Enhver forandring i samfundsordenen, enhver omvæltning i eiendomsforholdene er den nødvendige følge av frembringelsen av nye produktivkræfter som ikke lenger vil føie sig efter de gamle eiendomsforhold. Privateiendommen selv er opstaaet paa denne maate. For privateiendommen har ikke altid eksisteret. Først da der mot slutningen av middelalderen skaptes en ny produktionsmaate i manufakturen, som ikke lot sig underordne den daværende feudale og laugsmæssige eiendom, først da frembragte denne manufaktur som var vokset fra de gamle eiendomsforhold, privateiendommen. Men for manufakturen og for storindustriens første utviklings-trin var ingen anden eiendomsform mulig end privateiendommen. Saalænge der ikke kan produceres saa meget at der ikke bare er nok for alle, men ogsaa er et overskud av produkter til formering av samfundskapitalen og til videre utvikling av produktivkræfterne, saa længe maa

¹⁾ Den høieste top paa samfundets umoral.

der altid være en herskende klasse som raader over samfundets produktivkræfter og en fattig, undertrykt klasse.

Det er klart at produktivkræfterne hittil ikke var saa utviklet at der kunde produceres nok for alle, og at privateiendommen var blit et baand paa den, en skranke for den. Men nu er der produktivkræfter i mængde og midler til at øke dem i det uendelige, nu er disse produktivkræfter samlet paa faa hænder, paa bourgeoisiets, mens den store masse av folket synker dypere ned i elendigheten eftersom bourgeoisiets rigdommer vokser, og nu er disse produktivkræfter i den grad vokset privateiendommen og bourgeoisiet over hodet at de hvert øieblik fremkalder de voldsomste forstyrrelser i samfundsordenen, saa nu — først nu — er ophævelsen av privateiendommen ikke bare mulig, men absolut nødvendig.

Her først gir Engels den historiske bakgrund, her først sætter han ind med den historiske lov. Her først gjør han enkeltfænomenet, den industrielle revolution og de samfundsforhold den har skapt, til et led i den historiske utvikling. Bernstein sier om utkastet at det er en popularisering av manifestets kjernetanker. Dette ene svar er i ethvert fald en popularisering av dets kjernetanke, av «der durchgehende Grundgedanke des Manifestes»¹⁾. Det er en populariseret ekstrakt av den historieopfatning Marx har nedlagt i boken mot Proudhon. Man ser hvordan Engels fuldstændig har optat Marx's tanker. Det kan kanskje være katekismusformen som er skyld i at Engels saa sent sætter ind med denne teori som ifølge hans egne ord i et brev til Marx var deres eneste styrke. Men det er i og for sig ganske naturlig, at det som var Engels's eget specialomraade — den industrielle revolution og dens følger — at det fremdeles hadde den bredeste plads i

¹⁾ Manifestets grundtanke.

hans bevissthetsliv, at det han skrev ned «in fürchterlicher Eile» først og fremst blev det som laa mest selvfølgelig færdig og tilrette i ham selv, nemlig det han hadde ofret aar av sit liv paa at studere, og at en tanke han hadde optat fra en anden, laa dypere nede i bevisstheten. For den var ikke til at begynde med rammen om det kundskapsmateriale Engels hadde samlet, ikke det for hvis skyld han samlet materialet. At han rammer sit eget specialomraade ind i tanken, falder av sig selv, da Marx allerede paa forhaand hadde gjort det. Men Marx hadde benyttet det Engels tilførte ham med en suverenitet og en sikker selvfølge som Engels ganske naturlig aldrig vilde ha kunnet opnaa overfor det Marx hadde git ham. For Engels hadde samlet kjendsgjerninger, og kjendsgjerninger er almeneie, og Marx brukte dem som stene i sin tankebygning. Men Engels gik i kompaniskap med Marx om en idé, og ideen er præget av den personlighet som har skapt den og eies av den alene. Og det kunde Engels som den mand han var, aldrig holde op at ha følelsen av. Det er altsaa i enhver henseende naturlig og forståelig at Engels ikke brer sig med tanken. Men det er ogsaa dette faktum som gjør Engels's utkast til et graat historisk kildeskrift uten agitatorisk kraft, mens manifestet kanske til alle tider vil vedbli at betragtes som et aandens mesterverk.

«Det kommunistiske manifest» er verdenshistoriens drama fremstillet paa 26 smaa tryksider. Eller rettere, det er spaadommen om den sidste akt i det drama som menneskeheten ustanselig har spillet siden tidernes morgen. Naar teppet gaar ned for denne sidste akt, gaar det ned for en fred og forsoning som menneskeheten aldrig tidligere har kjendt. «For al tidligere samfundshistorie er historien om klassekampe». Slik begynner det første avsnit av Manifestet. Og det fortsætter: «Fri mand og slave, patricier og

plebeier, baron og livegen, laugsborger og svend, kort sagt undertrykkere og undertrykte stod bestandig mot hinanden, førte en uavbrutt, snart skjult, snart aapen kamp som hver gang endte med en revolutionær omdannelse av hele samfundet eller med begge de kjæmpende klassers undergang.» I et raskt tempo skisserer saa Marx bourgeoisiets utviklingsgang. Av middelalderens livegne fremgik de første byers borgere, og av dette borgerskap utviklet sig de første elementer til bourgeoisiet. Amerikas opdagelse og omseilingen av Afrika skapte et nyt felt for det opkommende bourgeoisiet. Det ostindiske og kinesiske marked, Amerikas kolonisering, varebytningen med kolonierne, gav handelen, skibsfarten, industrien et uanet opsving og dermed det revolutionære element i det hensmuldrende feudale samfund en rask utvikling.

Den tidligere feudale eller laugsmæssige produktionsmaate var ikke lenger tilstrækkelig for de økede behov som de nye markeder hadde skapt. Manufakturen traadte istedenfor den. Laugsmestrene blev fortrængt av den industrielle middelstand. — Men stadig vokste markederne og stadig steg behovet. Heller ikke manufakturen strak til. Da revolutionerte dampen og maskinerne den industrielle produktion. Istedenfor manufakturen fik man den moderne storindustri, istedenfor den industrielle middelstand fik man de industrielle millionærer, ledere av hele industrielle armeer, det moderne bourgeoisiet.

Men storindustrien har skapt verdensmarkedet som Amerikas opdagelse forberedte. Verdensmarkedet har git handelen, skibsfarten og landkommunikationerne en umaadelig utvikling. Denne har igjen virket tilbake paa industriens vekst, og i samme grad som industri, handel, skibsfart, jernbaner økedes, i samme grad utviklet bourgeoisiet sig, øket det sine kapitaler, trængte det alle klasser fra middelalderen i bakgrunden. Vi ser altsaa hvorledes det

moderne bourgeoisi selv er produktet av en lang utviklingsgang, en række omveltninger i produktionsmaaten og samfærdselsmidlerne.

Bourgeoisiet har spillet en høist revolutionær rolle i historien.

Her sætter det avsnit av manifestet ind som betegner høidepunktet av Marx's stilkunst. Det er den profetiske stil, den tunge, vegtige, hvor sætningerne falder som hammerslag. Han forlater det begrepsmæssige uttryk og lar billederne spille i sterke farver. Den er karakteristisk for Marx denne veksling mellem det begrepsmæssige og det billedlige uttryk. Den viser tænkeren og digteren i en person, videnskapsmanden og seeren.

Bourgeoisiet har ødelagt alle feudale patriarkalske, idylliske forhold. Det har ubarmhjertig slitt itu alle brokede feudalbaand som knyttet menneskene til sine naturlige foresatte og har ikke latt noget andet baand mellem menneskene bli igjen end den nakne interesse, den usentimentale «kontante betaling». Det har druknet det fromme sværmeris, den ridderlige begeistrings, det spidsborgerlige vemods hellige gysninger i den egoistiske beregnings iskolde vand. Det har opløst den personlige værdighet i bytteværdi og istedenfor de utallige velhjemslede og velerhvervede friheter sat den ene samvittighetsløse handelsfrihet. Det har kort sagt istedenfor en utbytning indhyllt i religiøse og politiske illusioner sat den aapne, skamløse, direkte, tørre utbytning.

Bourgeoisiet har fjernet helgenglorien fra alt ærværdig virke som man før betragtet med from ærefrygt.

Bourgeoisiet har revet det rørende, sentimentale slør av familieforholdet og ført det tilbake til et rent pengeforhold.

Bourgeoisiet har vist hvad menneskets virksomhet kan faa istand. Det har fuldført ganske andre underverker

end ægyptiske pyramider, romerske vandledninger og gotiske katedraler. Det har gjort ganske andre tog end folkevandringer og korstog.

Bourgeoisiet kan ikke eksistere uten stadig at revolutionere produktionsmidlerne, altsaa produktionsforholdene, altsaa samtlige samfundsforhold. Den stadige omveltning av produktionen, den uavbrutte rystelse av alle samfundstilstande, den evige usikkerhet og bevægelse udmerker bourgeoisiets tidsalder fremfor alle andre. — — Alt standspræget og stillestaaende fordamper, alt hellig vanhelliges, og menneskene blir endelig nødt til at se paa sin livsstilling, sine gjensidige forbindelser med nøkterne øine.

Bourgeoisiet jager over hele jordkloden, fordi det har behov for en stadig større avsætning for sine produkter.

Indtil dette punkt i manifestet merker man intet til Engels's utkast. I det som ovenfor er gjengit kan man ikke trække en eneste direkte parallel med utkastet. Det maa helt staa for Marx's regning. Den øieblikkelige indførelse av det slagord som med en gang gir den lov den historiske utvikling foregaar efter, er sikkert Marx's eget lykkelige grep. Den raskt skisserte historiske bakgrund for bourgeoisiet er hans. For Engels's lange fremstilling av den industrielle revolution har Marx en eneste sætning: «Da revolutionerte dampen og maskinerne den industrielle produktion.» Og det kommer som et eneste litet ledd likeværdig med andre ledd i den historiske sammenheng.

Endelig er karakteristikken av bourgeoisiet sikkert Marx's verk. Skjønt det rent agiterende i denne kritik av bourgeoisiet ligner den Engels vi kjender fra «Kritikken av nationaløkonomien» og «Die Lage», tilhører formen ganske sikkert Marx. En slik sætning som: «Sie hat die persönliche Würde in den Tauschwert aufgelöst und an die Stelle der zahllosen verbrieften und wohlervorbenen

Freiheiten die eine gewissenlose Handelsfreiheit gesetzt», minder endog sterkt om den moralsk indignerte Engels fra hans tidlige arbeider. Og netop den moralske indignation som i dette avsnit av manifestet kommer saa sterkt frem, skulde man paa forhaand anta vilde ligge en mand med Marx's verdensopfatning fjernt. For deterministen er der intet at forarges over. Det det gjælder, er bare at forstaa. Men det er sikkert intet menneske givet at bli en saa rendyrket determinist at forargelsen skyves helt ut av bevisstheten. Og lytter man opmerksomt, hører man hele tiden under den moralske indignation en stadig stigende anerkjendelse — ja, beundring for dette revolutionære bourgeoisii. Det bourgeoisii som «an die Stelle der mit religiösen und politischen Illusionen verhüllten Ausbeutung, die offene, unverschämte, direkte, dürre Ausbeutung gesetzt hat», det har ogsaa bevirket at «menneskene endelig er nødt til at se paa sin livsstilling med nøkterne øine». Det første lyder som en fordømmelse, det sidste som en stor anerkjendelse, ja, næsten som et befrielsens suk: endelig er da menneskene kommet saa langt! Og man kan saa godt tænke sig at netop slik har foragten og beundringen filtret sig sammen i Marx's bevissthet. Hadde han selv set med rent nøkterne øine paa bourgeoisiet, hadde han ikke formaadd at skape dette mesterlige agitatoriske intermezzo i manifestet.

I Bernsteins forord til Engels's utkast faar vi vite at ifølge en uttalelse av Engels har Marx og han i fællesskap redigeret det endelige manifest. Den sterke enhet i formen synes dog at tyde paa at Marx har været alene om redaktionen, og at Engels har været ham behjælpelig med de detaljer som maatte være med.

Det følgende avsnit av manifestet viser ihvertfald tydelig at her har Engels hat et ord med i laget. Det handler om hvordan bourgeoisiet ved sin utnyttelse av verdens-

markedet har gjort produktionen og konsumtionen kosmopolitisk. Under spørsmål 11 gjør Engels det samme. Det er her værdt at lægge merke til hvordan mange av Engels's uttrykk kommer med støpt om i Marx's form. I manifestet er det bourgeoisiet som handler — det er klassen som utretter noget. Hos Engels er det den industrielle revolution som bevirker at dette noget sker.

Hos Engels heter det: for det første blev i alle verdens land det gamle manufaktursystem eller den industri som hvilte paa haandens arbeide, ødelagt ved de billige priser paa industriprodukterne som maskinerne fik istand. Alle halvbarbariske land som indtil da hadde været mer eller mindre fremmede for den historiske utvikling, blev herigjennem med magt revet ut av sin avsondring. De kjøpte englændernes billigere varer og lot sine egne manufakturarbeidere gaa tilgrunde. Saaledes er land som i aartusener ikke har gjort noget fremskridt — f. eks Indien — blit helt igjennem revolutioneret. Og selv Kina gaar mot en revolution.

I manifestet heter det: Bourgeoisiet river ved den raske forbedring av alle produktionsmidler og de uendelige lettelser i kommunikationerne alle, selv de mest barbariske nationer, ind i civilisationen. De billige priser paa deres varer er det svære artilleri, hvormed de skyter alle kinesiske mure i grus, og hvormed de tvinger selv det mest haardnakkede fremmedhat til kapitulation.

Fremstillingen av bourgeoisiets revolutionære rolle i den historiske utvikling naar sit høidepunkt i sin avslutning: «Bourgeoisiet har under sit neppe hundredaarige klasseherredømme skapt produktionskræfter i større masser, med vældigere omfang end alle tidligere generationer tilsammen. Undertvingelse av naturkræfterne, maskiner, kemiens anvendelse i industri og jordbruk, dampskibsfart, jernbaner, elektriske telegrafer, opdyrkning av hele ver

densdele, elver som er gjort seilbare, og hele befolkninger stampet frem av jorden. Hvilket tidligere aarhundrede ante at slike produktionskræfter slumret i samfundsarbeidets skjød?»

Her forlater manifestet den patetiske stil og gaar over i en jevnt fortællende fremstilling. Avsnittet om bourgeoisiets revolutionære rolle virker som sagt som et sterkt agiterende intermezzo. Derefter knyttes traaden igjen til det punkt fremstillingen hadde naadd før intermezzoet sætter ind. Dette har igrunnen ikke spundet tanketraaden videre. Det har bare git en karakteristik av den herskende samfundsklasse. Manifestet gjentar saa hvorledes de produktions- og samfærdselsmidler som vokste op sammen med bourgeoisiet, tilslut maatte sprænge de samfundsbaand — nemlig de feudale — indenfor hvilke de var blit til. Og vi faar videre vite hvordan en lignende bevægelse gaar for sig for vore egne øine. De borgerlige produktions- og samfærdselsforhold, de borgerlige eiendomsforhold ligner troldmanden som ikke kan beherske de aander han har manet frem. Og beviset for dette er handelskriserne, overproduktionens epidemi. Saa følger en skilddring av hvorledes overproduktionens epidemi ytrer sig, og vi faar vite hvorfor der blir en slik epidemi, men intet utover det som Engels har git i utkastet, bare fremført i en meget sterkt agiterende form. De vaaben hvormed bourgeoisiet har slaat feudalismen til jorden (de økede produktivkræfter), retter sig nu mot bourgeoisiet selv. Men bourgeoisiet har ikke bare smidd de vaaben som bringer det døden, men det har ogsaa skapt de mænd som skal føre disse vaaben, de moderne arbeidere, proletarerne.

Selv om man kunde tænke sig at Marx og Engels hadde formet hver sine avsnit av manifestet, er det sikkert at selve dispositionen tilhører Marx alene. Selv i

denne tænker han sin tanke. Første avsnit som sætter ind med slagordet klassekamp, har overskriften Bourgeoisie og proletariat. Det er tese og antitese. Skarpt er de skilt i fremstillingen. Ikke med et ord nævnes proletariatet paa de sider som karakteriserer bourgeoisiet. Pludselig overrumples man. Paa det punkt i udviklingen da tesen har skapt sin antitese, slynges proletariatet ind i fremstillingen.

Paa forhaand kan man vite at i dette avsnit maa Engels ha været sterkt benyttet. Her er Engels den sakyndige, og skjønt man som sagt skulde anta at manifestets form i sin helhet skyldes Marx, er det ingen rent umulig tanke at Engels har skrevet et avsnit som det om proletariatet, saa meget mere som stilen netop her ikke har nogen utpræget Marxsk karakter. Det viser sig i ethvert fald at gjennem hele fremstillingen av proletariatets stilling, dets livsvilkaar og dets historie, maa skildringen i «Die Lage» ligge til grund, hvad enten det nu er Marx eller Engels som har git det form. Man kan bare eksempelvis ta en sætning som denne, det gjælder fremstillingen av associationens vekst i arbeiderklassen: «Fra tid til anden seirer arbeiderne, men bare forbigaaende. Det egentlige resultat av deres kamp er ikke den umiddelbare seir, men den stadig omsiggripende forening av arbeiderne.» — Og en som denne: «Denne proletarernes organisation til klasse og dermed til politisk parti blir hvert øieblik sprængt ved konkurransen mellem arbeiderne indbyrdes. Men den opstaar altid paany, sterkere, fastere, mægtigere. Den tiltvinger sig anerkjendelse av enkelte av arbeidernes interesser i lovsform, idet den benytter sig av bourgeoisiets indbyrdes splittelse.»¹⁾ Det er alt ting, en kjender igjen fra «Die Lage». Det

¹⁾ Sml fremstillingen av indholdet av „Die Lage“ i foreg. kapitel.

vilde føre for vidt detaljeret at trække paralleler med «Die Lage». Det er ogsaa ganske sikkert overflødig. At her den første og eneste videnskabelige undersøkelse av proletariatets stilling i England — hvor proletartilstanden hadde naadd sin «klassicitet» — lægges til grund for fremstillingen, falder ganske av sig selv, saa meget mere som vi jo vet at Marx ikke hadde hat nogen anledning til at gjøre specialstudier paa dette omraade og sikkert heller ikke har hat nogen trang til det. Det var nok naar Engels hadde gjort det.

Jeg forsøkte i torrige kapitel at vise hvorledes Engels's bok virket som en stor og utførlig kommentar til Marx's filosofiske formler i «Die Heilige Familie». I «Det kommunistiske manifest» har man et meget godt eksempel paa at en Marxsk formel og en slik kommentering fra «Die Lage» er sat umiddelbart i forbindelse med hinanden: «Det gamle samfunds livsbetingelser er allerede gaat under i proletariatets livsbetingelser», heter det under fremstillingen av proletariatets historie. Man kjender formelen igjen næsten ordret fra «Die Heilige Familie». Manifestet fortsætter: Proletaren er eiendomsløs, hans forhold til kone og barn har intet med de borgerlige familieforhold at gjøre; det moderne industrielle arbeide, den moderne underkuelse under kapitalen, den samme i England som i Frankrike, i Amerika som i Tyskland har berøvet ham enhver national karakter. Lovene, moralen, religionen er for ham like saa mange borgerlige fordomme, bak hvilke like saa mange borgerlige interesser skjuler sig.

Punkt for punkt kunde man trække paralleler med «Die Lage». I det kapitel i denne bok som er overskrevet «Die Resultate», vil man finde proletariatets karakteristik. Man faar vite det har ingen religion, det respekterer ikke borgersamfundets moral, fordi det ikke kan gjøre det. Lovens tvang er det eneste som moralsk set

holder arbeiderne indenfor visse grænser. Pisken er det eneste som kan paatvinge dem bourgeoisamfundets moral. Man kan bare eksempelvis plukke ut en sætning som denne: «Hans (proletarens) forhold til kone og barn har intet fælles med det borgerlige familieforhold.» I «Die Lage» faar man vite hvad denne sætning egentlig innebærer. Engels har git en utsigt over arbeidernes hovedfeil: «De lar sig alle», sier han, «føre tilbake til en mangel paa evne til at ofre den øieblikkelige nydelse for en tjernere fordel, derfor denne mangel paa respekt for den sociale orden, denne mangel paa fremsyn.» Han undskylder denne feil: «En klasse som maa bære alle den sociale ordens ulemper uten at kunne nyte dens fordeler, en klasse for hvem denne sociale orden bare er noget fiendtlig, av den forlanger man til og med at den skal respektere den sociale orden. Det er sandelig for meget. Men arbeiderklassen kan ikke løpe fra den sociale orden saa længe den bestaar, og naar den enkelte arbeider reiser sig mot den, faar han selv lide mest for det. Saaledes gjør den sociale orden familielivet næsten umulig for arbeiderne. Et uhyggelig skiddent hus, som næsten ikke er godt nok til nattely, daarlig møbleret, ofte ikke regntæt, dertil uopvarmet, en utaalelig luft i et overfylt værelse tillater ingen huslig hygge; manden arbeider hele dagen, kanskje ogsaa konen og de ældre barn, alle paa forskjellige steder, sees bare morgen og aften, dertil den stadige fristelse til drik. Hvorledes kan familieliv bestaa under slike forhold? Og allikevel kan ikke arbeideren komme væk fra familien, han maa leve i familien, og følgen av det er stadige familiescener og huslig strid som virker demoraliserende baade paa forældre og barn.

Og barn som paa denne maate gror vildt op i de mest demoraliserte omgivelser til hvilke forældrene selv ofte hører, de skal etterpaa bli moralske? Det er virkelig for

naivt hvilke fordringer den selvtilfredse bourgeois stiller til arbeideren.»¹⁾

Man faar en anelse om hvilken sikker grundvold manifestet hviler paa, hvor godt hver eneste liten paastand er funderet, i allefald for den dels vedkommende hvor Engels's specialundersøkelse ligger til grund.

Andet avsnit av manifestet som bærer overskriften: Proletarer og kommunister, begynder med at forklare forholdet mellem proletarer og kommunister. «Kommunisterne er den avgjort videregaaende del av alle landes arbeiderpartier. Teoretisk har de forut for den øvrige masse av proletariatet innsigten i den proletariske bevegelses betingelser, gang og almindelige resultater. Kommunisternes maal er erobring av den politiske magt for proletariatet. Deres teoretiske sætninger hviler ikke paa ideer eller principper som er opfundet av en eller anden verdensforbedrer. De er bare almindelige uttrykk for de faktiske forhold i en virkelig eksisterende klassekamp, en historisk bevegelse som gaar for sig for vore øine.

De kan sammenfatte sin teori i det ene uttrykk: Ophevelse av privateiendommen, fordi den borgerlige privateiendom er det sidste og mest fuldendte uttrykk for den frembringelse og tilegnelse av produkterne som beror paa klassemotsætningen.»

Dette avsnit av manifestet tilhører sikkert Marx alene. Her har det et nyt høidepunkt. Metodisk set fremstiller det syntesens tilblivelse. Det er den stadige bevegelse mellem tesens og antitesens poler som frembringer syntesen. Det fremstiller bourgeoisiets anklager mot kommunisterne som proletariatets forkjæmpere, og kommunisterne, d. v. s. Marx, opløser anklagerne i deres enkelte

¹⁾ „Die Lage“ side 161 følg.

bestanddele og lar dem fordampe. Han gjør dem til anklager mot bourgeoisiet selv. En for en tar han dem for sig. Og i hvert enkelt tilfælde lar han syntesen fremstaa.

Først anklager man kommunisterne fordi de vil opheve den selverhvervede personlige eiendom. Men skaffer lønsarbeidet proletaren eiendom? Ingenlunde. Det skaper kapitalen, d. v. s. den eiendom som utbytter lønsarbeidet. Eiendommen i sin nuværende skikkelse bevæger sig i motsætningen mellom kapital og lønsarbeide. La os se paa begge sider av motsætningen. Kapitalen er et fellesprodukt av alle samfundsmedlemmer. Altsaa er den ingen personlig magt, den er en samfundsmagt. Naar altsaa kapitalen blir forvandlet til fælleseiemdom for alle samfundsmedlemmer, saa forvandler ikke personlig eiendom sig til samfundseiendom. Det er bare eiendommens samfundskaraktér som forvandler sig. Den mister sin klassekaraktér.

Den anden side av motsætningen er lønsarbeidet. Lønsarbeidets gjennomsnittspris er arbeidslønnens minimum, d. v. s. summen av de levnetsmidler som er nødvendige for at holde arbeideren som arbeider i live. Vi vil ikke opheve denne personlige tilegnelse av arbeidsprodukterne til gjenoprettelse av det umiddelbare liv. Vi vil bare opheve denne tilegnelses elendige karakter, i hvilken arbeideren bare lever for at øke kapitalen, bare lever i den grad som den herskende klasse kræver det. Konklusion: I det borgerlige samfund er det levende arbeide bare et middel til at øke det ophobede arbeide. I det kommunistiske samfund er det ophobede arbeide bare et middel til at utvide, berike og fremme arbeiderens livsproces.

De sidste indvendinger fra bourgeoisiet som Marx avfeier, er de anklager som reises mot kommunismen fra religiøse, filosofiske og ideologiske synspunkter. De for-

tjener ingen grundig gennemgaaelse, mener Marx: «Behøver man nogen dypere indsigt for at begripe at med menneskenes livsforhold, med deres samfundsforhold, med deres samfundstilværelse ogsaa deres forestillinger, deres tænkemaate og begreper forandrer sig? Hvad beviser ideernes historie andet end at den aandelige produktion forandrer sig med den materielle. En tids herskende ideer har altid bare været den herskende klasses ideer. — — — «Men», vil man indvende, «religiøse, moralske, filosofiske, politiske og retslige ideer o. s. v. forandret sig vistnok i løpet av den historiske utvikling. Religionen, moralen, filosofien og politiken holdt sig bestandig under denne utvikling. Dertil gives der evige sandheter som frihet, retfærdighet o. s. v. som er fælles for alle samfundstilstande. Men kommunismen avskaffer de evige sandheter, den avskaffer religionen, moralen, istedenfor at omdanne den, den motsier altsaa al tidligere historisk utvikling.

Hvortil reducerer denne anklage sig? Al tidligere samfundshistorie bevæger sig i klassemotsætninger som i de forskjellige perioder formet sig forskjellig. — — — Intet under derfor at alle svundne aarhundreders samfundsbevissthet, tiltrods for al mangfoldighet og forskjjel, bevæger sig i visse fællesformer, i bevissthetsformer som bare vil opløse sig naar klassemotsætningerne helt forsvinder.

Den kommunistiske revolution er det mest radikale brudd med de overleverte eiendomsforhold. Intet under at den vil trække efter sig det mest radikale brudd med de overleverte ideer.»

Dette er toppen av den saakaldte materialistiske historieopfatning. Det maa ogsaa kaldes utopien i den Marxistiske historieopfatning, det punkt hvor Marx forlater videnskapens sikre vei og begir sig ind paa spaadommens dunkle stier. Baade Marx og Engels har instinktivt følt at det nye samfund med nødvendighet krævet nye men-

nesker. Marx slynger med al sin overbevisnings styrke denne paastand ut mot bourgeoisiet: der behøves da ingen dyp innsikt for at begripe dette, det er da klart, det er da indlysende at slik maa det være. Det nye samfund skaper nye mennesker med nye ideer. (Man maa huske paa at Marx skapte det ensidige samfundsmenneske i reaktion mot den tyske filosofis ensidige «abstrakte» menneske). Men længer end til denne spaadom i sin almindelighet gaar Marx ikke, han gir sig ikke av med at forklare hvorfor disse mennesker vil bli anderledes, hvordan de nye samfundsforhold vil virke paa dem. Her gir han fantasien frit spillerum. Paa dette punkt har sikkert den overbevisningens styrke som konsekvensen i hans tankegang har skapt i ham selv, omsat sig til noget man vel kan kalde tro. Og man maa lægge merke til at denne tro er den sidste store indvending mot de tvilendes tvil. Og blir den gjendrevet, styrter hele den Marxistiske verdensopfatning sammen.

Det er morsomt at lægge merke til hvad Engels som den praktiske mand han var, i sit utkast gjorde ut av Marx's vældige og storstilede spaadom om det nye menneske og de nye ideer. Han forklarer ganske enkelt hvordan den nye samfundsordning vil omskape menneskene: «Slik som bønderne og manufakturarbeiderne i det forrige aarhundrede forandret hele sit levesæt og selv blev ganske andre mennesker da de blev revet ind i storindustrien, slik vil produktionens fællesdrift ved hele samfundet og den utvikling av produktionen som dette vil medføre, kræve ganske andre mennesker, og den vil ogsaa skape dem. Fællesdriften av produktionen kan ikke drives av mennesker som nutidens, av hvilke enhver er underordnet en enkelt produksjonsgren, länket til den, utbyttet av den, av hvilke hver enkelt bare faar utvikle et av sine anlæg paa bekostning av alle de andre, bare kjender

en gren eller en gren av en gren av den samlede produktion.

Selv nutidens industri kan mindre og mindre bruke slike mennesker. Hele samfundets fællesdrift av industrien forutsætter mennesker hvis anlæg er utviklet i alle retninger, som er istand til at overskue produktionens hele system. Opdragelsen vil la de unge raskt gaa igjennem hele produktionens system, den vil sætte dem istand til at gaa fra den ene produktionsgren over i den anden, alt efter samfundets behov og deres egne tilbøieligheter. Den vil ta fra dem deres ensidige karakter. — — Paa den maate vil det kommunistisk organiserte samfund gi sine medlemmer anledning til alsidig at nytte sine alsidige anlæg. Men dermed forsvinder ogsaa nødvendigvis de forskjellige klasser.»¹⁾

En slik begrundelse av klassemotsætningens ophævelse har ikke manifestet indlatt sig paa. Kanske har Marx og Engels da de utarbeidet det endelige manifest, hat en følelse av at det var let at gjøre indvendinger mot denne opdragelses karakter. I en spaadom maa man ikke gaa i detalj, ikke fastslaa enkeltheter, bare gi sterke linjer, store utsyn. Og det er det manifestet til syvende og sidst gjør.

Det gir et utsyn over fjerne egne som man bare saa-vidt skimter konturene av: «Proletarerne har intet andet at miste end sine lænker. De har en verden at vinde. Proletarer i alle land slut eder sammen.» En verden at vinde. — Det er som man kan se Marx paa sit utsigspunkt med en haandbevægelse vise ut over denne verden.

«Marx var et geni, vi andre i høiden talenter», sier Engels om sin ven. «Han stod høiere, saa videre, overskuet mer og raskere end alle vi andre.» Og tar man

1) Grundsätze, side 28 følg.

sluttelig og sammenligner det helhetsindtryk som Engels's utkast til manifestet gir, med det vi faar av det endelige manifest, og spør hvori egentlig den uendelige forskjell stikker, saa kan man gi svaret med Engels's egne ord: Der er kommet et menneske til i manifestet «som staar høiere, ser videre, overskuer mer og raskere end Engels selv.» Alle disse ord — høiere, videre, mer, raskere, rammer netop i dette specielle tilfælde. Og om dette menneske, om Marx, kan man si at her, i manifestet, har han naadd sit livs høidepunkt, det hans geniale intuition har ført ham frem til.

En fremstilling av Marx's og Engels's ungdom finder en naturlig avslutning ved «Det kommunistiske manifest». For Marx's vedkommende ender netop her hans geniale intuitions utviklingsvei. Han var geniet som indtil da som fantasien i folkevisen hadde gaat «vom Gipfel zum Gipfel». For Engels's vedkommende kan man ved dette tidspunkt konstatere at han har gaat i kloster i Marx's tanke. Mange har beklaget Engels's skjæbne, det store offer han bragte Marx, den selvstændige videnskabelige løpebane. Men det er kanskje sandsynlig at Engels var skapt til at gaa i kloster i en eller anden genial tænkens tanke. Og ingen kan vite om verden har tapt saa uendelig meget ved det. Sikkert har Engels selv ikke tapt noget paa det. Ellers vilde han vel ikke ha gjort det.

Men Marx har kanskje av Engels lært jevn menneskelig ydmyghet. For han nøiet sig ikke med at slaa fast sin geniale intuitions overmodige resultater. Han gik videnskapsmandens meissommelige, sikre, menneskelige vei til de høider hans tanke og fantasi hadde brukt syvmilstøvler for at naa.

Han gik sin geniale intuition efter i sømmene. Det arbeide ofret han resten av sit liv. Det er nedlagt i hans hovedverk «Das Kapital». Paa denne meissommelige vei har Engels været hans trofaste støtte.

Litteratur.

- Ein Brief des jungen Marx. Die Neue Zeit, 1897—98, I, side 4 følg.
- Friedrich Engels, Jugendbriefe. Die neue Rundschau 1913, II, side 1241, 1396.
- Friedrich Engels: Der Fortschritt der Sozialreform auf dem Kontinent. Die Neue Zeit, 1910, I, side 427 følg.
- Franz Mehring: Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lasalle, Stuttgart 1902, I—II.
- Friedrich Engels: Die Lage der arbeitenden Klasse in England, Leipzig 1848.
- Karl Marx: Das Elend der Philosophie, Stuttgart 1913.
- Briefwechsel zwischen Engels und Marx, herausgegeben von Bebel und Bernstein, Stuttgart 1913.
- Das kommunistische Manifest, Berlin 1917.
- Friedrich Engels: Grundsätze des Kommunismus, Berlin 1914.
- Friedrich Engels: Ludw. Feuerbach, Stuttgart 1903.
- Franz Mehring: Geschichte der deutschen Sozialdemokratie.
- Heinrich Herkner: Die Arbeiterfrage, 6te Auflage, Berlin 1916.
- Edv. Bull: Karl Marx, Kristiania 1918.
- Werner Sombart: Das Lebenswerk von Karl Marx, Jena 1909.
- Kautsky: Die historische Leistung von Karl Marx.
- Gustav Steffen: Marx och Materialismen, Stockholm 1914.
- John Spargo: Karl Marx, Leben und Werk, Leipzig 1912.

Depotbiblioteket

75sd 53 018

*Av Socialistisk og Marxistisk litteratur
anbefales*

Karl Marx og Friedrich Engels: Det kommunistiske manifest. Oversat av <i>Valborg Sønstevoold</i>	Pris kr. 1.00
Edv. Bull: Karl Marx 1818—5. Mai—1918	„ - 3.50
Emil Vandervelde: Socialismen mot Staten. Oversat av <i>Hans Heggum</i>	„ - 3.75
Andreas Paulsen: Fra Ths. More til Aug. Bebel. Fem portrætter.	„ - 2.50
Andreas Paulsen. Tanker og Tænkere.	„ - 2.75

DET NORSKE ARBEIDERPARTIS FORLAG
Kristiania

VALLBORG SONS FRIEDRICH ENGELS MARX OGDEN